

Ltn
✓1470

1099

ՀԱՅՈՑ

ԱՌԱՋԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ

ՈՒՍՈՒՑԶԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՐԶԱՆԱԳՐԵՑ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՆԱԶԱՐԵԱՆՅ

ԹԻՖԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ ՄՈՎՍ՝ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆԻ ԵՒ ԸՆԿ՝

1883

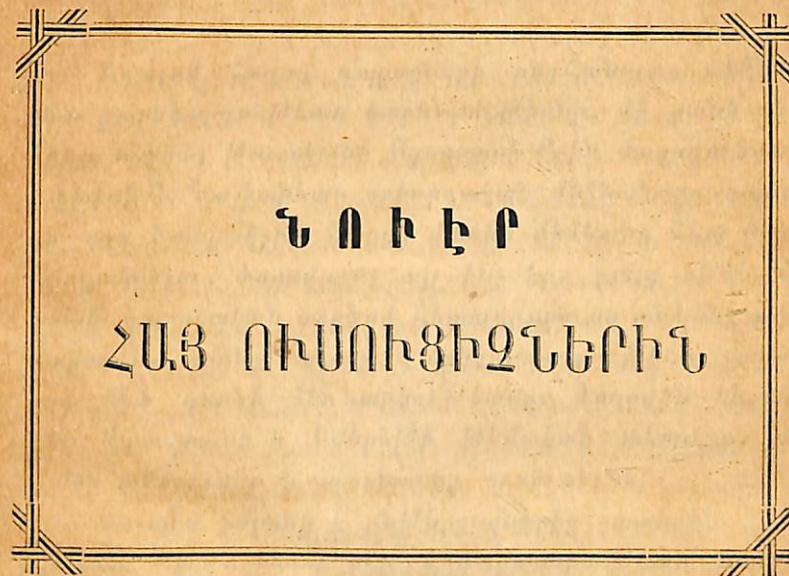

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 11-го Февраля 1883 года.

Типографія М. Вартанянца и К., на Троиц. пер. д. № 11.

38 1472

41470-60

Ն Ո Ւ Է Ր

ՀԱՅ ՈՒՍՈՒՑԻԶՆԵՐԻՆ

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅՈՑ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՌԻՍՈՒՑՉԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԸ

Զգալով Հայոց դպրոցների ընդհանուր, հիմնական բարեկարգութեան կարևորութիւնը, մի քանի անձինք ներկայ թուականի Օգոստոսի 6-ին ժողովուեցան Տփլիսի Ս. Գալիանեան օրիորդական միջնակարգ դպրոցը՝ այդ ծանրակշիռ հարցի մասին միմեանց հետ խորհրդակցելու։ Ժողովը ոչ այլ ինչ էր, բայց եթէ՝ մի քանի՝ դպրոցական գործով հետաքրքրուող անձանց գումարումն, որոնք պէտք է սկզբնաւորութիւն տային այդ մեծ գործի ձեռնարկութեանը։ Ժողովին ներկայ էին՝ Վրաստանի և Իմերեթի թեմական տեսուչը, մի քանի տեսուչներ և տասնաւոր ուսուցիչներ։

Ինչպէս յայտնի է ընթերցողներից շատերին, Վեհափառ Կաթողիկոսը իւր հովանաւորութեան ներքոյ գտնուած Հայոց դպրոցների թեմական տեսուչների համար մի կանոնադրութիւն է հրատարակել, որի յօդուածներից մէկն էլ պարտաւորեցնում է թեմական վերատեսուչներին տարին մի անգամ իւրեանց թեմի ուսուցիչներից մի ժողով կազմել, ուր խօսուի առհասարակ դպրոցների բարեկարգութեան և ուսուցիչներին իւրեանց ասպարիզում առաջնորդելու մասին։ Այս իսկ հիման վերայ դոյն այդ յօդուածի իմաստը մշակելու և արգասաւորելու նպատակով ևս կազմւում է այս ժողովը, ո-

րին առ այժմ մասնակցելու համար հրաւիրուեցան քաղաքումս գտնուած տեղացի և գաւառական տեսուչները և ուսուցիչները: Սոյն ժողովը ժամանակի սղուծեան և ժողովականների սակաւաթիւ լինելու պատճառով չէր կարող այժմից իսկ զբաղուիլ այդ ծանր խնդրի մշակելովը, ուստի հարկաւոր դատեց միայն և եթ գործին վերաբերուող կարեւոր հարցերի առաջարկութեամբ պարապել: Իսկ նոցա մասին լինելու խորհրդակցութիւնը և վճիռներ կայացնելը վերապահուած է եկող 1881 թուի ամարային արձակուրդին կազմուելիք ընդհանուր ուսուցչական ժողովին:

Սակայն իբրև նախապատրաստութիւն՝ նոր կայացած ժողովը անհրաժեշտ համարեց կազմել Տփիսիսում մի տնտեսական և մի ուսումնական լանձնաժողով, որոնց առաջարկելու են մշակման ենթարկուած կարեւոր կետերը: Առհասարակ այդ լանձնաժողովները պէտք է հոգան ամենահարկաւոր պիտոյքները ապագայ ընդհանուր ուսուցչական ժողովի նպատակն իրագործելու համար: Այսպէս ուրեմն, այս ուսուցչական ժողովին մասնակցելու են՝ բոլոր թեմերի թեմական վերատեսուչները, տեսուչները և ուսուցիչները:

Արդարև, ի նկատի ունենալով մեր մէջ դպրոցական գործի մի քանի տեղ նախանձելի, բայց շատ տեղ աննախանձելի վիճակը և այն հանգամանքը, որ գրեթէ ոչ մի կետում մեր դպրոցները իւրեանց էութեամբ և կեանքով չեն նմանում միմեանց, ալլ իրաքանչիւր դպրոց կառավարուած է առանձին խելքով՝ բոլորովին անտեղեակ լինելով միւսի կառավարչական ձևին, տակաւին շատ վաղուց նոցա ղեկավարող անձինք կարօտ էին մի այսպիսի ընդհանուր ուսուցչական ժողովի, ո-

րի նուիրական և միանգամայն վեհ պարտականութիւնը պէտք է լինի մի շօշափելի լեղափոխութիւն մտցնել այդ ի վաղուց հետէ անտարբերութեան մատնուած կեանքի ու մահուան գործի մէջ:

Եթէ հաւատում ենք, որ ժողովրդի լուսաւորութեան անհերքելի պայմանը նորա մտաւոր յառաջադիմութիւնն է, և թէ հաստատ համոզուած ենք, որ միայն կրթութեան ու դաստիարակութեան մէջ պէտք է որոնենք այդ յառաջադիմութիւնը, առաջիկայ ընդհանուր ուսուցչական ժողովն անհրաժեշտ է մեզ, որի համար երախտագէտ սրտով շնորհակալութիւն պէտք է յայտնել այն անձանց, որոնք յղացան այս գովելի միտքը և մանաւանդ նոցա, որոնք աշխատեցին ձեռնամուխ լինել այս մեծ գործի սկզբնաւորութեանը: Յուսով ենք, որ ամէն մարդ թէ բարոյապէս, թէ մտաւորապէս և թէ նիւթապէս իւր ձեռքից եկած աշխատանքը և օժանդակութիւնը չի զլանալ այս սուրբ գործի համար:

Յ. ՆԱԶԱՐԵԱՆՅ

1880 թ. „Մեղու Հայաստանի“ — №62.

ԿԱՐԳԱՂՐԻՉ ՅԱՆՉՆԱԺՈՂՈՎԻ

ԱՆԴԱՄՆԵՐԸ

Միքայել Շահպարտեանց — Կարճապետ
Գէորգ Եւանդուլեանց — Կարճապետ
Արիստղոս Յովհաննիսեանց — Կարճապետ
Յովհաննէս Չիգիւսեանց Աղեքսանդր Երեցեանց
Նիկողայոս Խոսրովեանց Սպանդար Սպանդարեանց
Առաքել Բահաթրեանց Միքայել Սալամբէկեանց
Խաչատուր Քալանթարեանց Յովհաննէս Բաբայեանց
Աղեքսանդր Քիշմիշեանց Բազրատ Նաւասարդեանց
Յակոբ Տէր Յովհաննիսեանց

*
* *

ԱՌԱՋԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՈՒՍՈՒՅԶԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻՆ
ՄԱՍՆԱԿՅՈՂ ԱՆՁԱՆՅ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

Ա. Վրաստանի և Իմերեթի թեմ

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԴՊՐԵՆՈՅ

Եղնիկ քահ. Երզնկեանց	Գրիգոր Շահբուղաղեանց
Արիստղոս Յովհաննիսեանց	Գրիգոր Վարժեպետեանց
Ամիրան Մանգէսեանց	Գրիգոր Տէր Զարուհիւնեանց
Արշակ Գեմուրեանց	Միքայել Սալամբէկեանց
Աւետիք Տէր Զակարեանց	Մկրտիչ Պալեանց
Գաբրիէլ Միրզոյեանց	Յովակիմ Գեղամեանց
	Սահակ Թանգեանց

Ս. ԳԵՅԻԱՆԵԱՆ

Ուսումնարան

Ղազարոս քահ. Յովսէփեանց
Ստեփանոս քահ. Սամուէլեանց
Ռր. Աննա Սուսանեանց
" Գայիանէ Արշակունի
" Գայիանէ Քալանթարեանց
" Եղիսարէթ Մանուշարեանց
" Կատարինէ Սուզանյանեանց
" Մարիամ Շահինեանց
" Նատալիա Սկանդարեանց
" Նունէ Բուղդանեանց
" Սրբուհի Բուղդանեանց
" Աղեքսանդր Խոսրովեանց
" Աղեքսանդր Քիշմիշեանց
" Բաղդասար Զարդեղեանց
" Դաւիթ Քալանթարեանց
" Յովհաննէս Նազարեանց
" Յովհաննէս Քաթանեանց
" Նիկողայոս Խոսրովեանց
" Պողոս Սահակեանց

ՄԱՐԻԱՄԵԱՆ—ՅՈՎՆ.

Ուսումնարան

Արսէն քահ. Բագրատունի
Ռր. Գայիանէ Երեցեանց
" Շուշան Բայսողովեանց
" Կատարինէ Զանեանց
" Բարսեղ Կանդուրաբեանց
" Յարոյ
" Յովհաննէս Չիգիւսեանց

Գէորգ Բարձուղարեանց

ՏԺԽԻՍԻ ԾԻՆԿԱՆ

ԴՊՐՈՅՆԵՐ

Անտոնիկ քահ. Զիւլանեանց
Գարեգին քահ. Մատինեանց

Գրիգոր քահ. Մանգէսեանց
Գրիգոր քահ. Շեքմազանեանց
Յովհաննէս քահ. Մարտիրոսեանց
Ներսէս քահ. Ղաթաղեանց
Սարգիս քահ. Իգիթեանց
Տիկին Սոփիա Բաբայեանց
Ռր. Գայիանէ Յովհաննիսեանց
" Կատարինէ Շիոյեանց
" Մարիամ Մամիկոնեանց
" Նատալիա Ախշարումեանց
" Նունէ Սմբատեանց
" Շուշանիկ Տէր Գրիգորեանց
" Սրբուհի Լազարեանց
" Սրբուհի Ղաթաղեանց
" Վարդուհի Օրոյեանց
" Վառվառա Զանեանց
" Փառամմեմ Նազարեանց
" Աղեքսանդր Պողոսեանց
" Անդրէաս Զաշիտեանց
" Աւետիք Գուլակեանց
" Գէորգ Մղիվանեանց
" Գրիգոր Մատինեանց
" Կամսար Տէր Դաւթեանց
" Կարապետ Թեմուրազեանց
" Մեհրաբ Մեհրաբեանց
" Յովհաննէս Դովթաթեկեանց
" Յովհաննէս Իսուֆեանց
" Յովսէփ Տէր Աստուածատրեանց
" Ներսէս Մելիքեանց
" Սարգիս Աստուածատրեանց
" Սարգիս Մղիվանեանց
" Սարգիս Տէր Զաքարեանց
" Սիմէոն Կուզանեանց
" Վաղարշակ Բելուխեկեանց

ԱԼԵԼՑԻԱ

Արրահամ քահ. Ղազաղեանց
Գէորգ քահ. Սիսակեանց
Մկրտիչ քահ. Գայֆաճեանց
Տիկին Եղիսարէթ Զաթալաբեանց

Օր. Գալիանէ Տէր Խաչատրեանց
Աղեքսանդր Պաշինեանց
Գարրիէլ Տէր Գարրիէլեանց
Միսաք Վարդանեանց
Միքայէլ Տէր Միքայէլեանց
Յարութիւն Ազնաւորեանց
Յարութիւն Ղազարեանց
Յարութիւն Յակոբեանց
Յովհաննէս Քոսեանց
Պօղոս Վանցեանց

ԱԽԱԼՔԱԼԱԿ

Յովհաննէս քահ. Բաշազնունի
Աղեքսանդր Գիւղայեանց
Արշակ Մատոյեանց
Արշակ Նալբանդեանց
Եղիշէ Տէր Ստեփանոսեանց
Երեմիա Կիւրեղեանց
Խաչատուր Մառանկողեանց
Միսաք Եօքսիդեանց
Յովհաննէս Հայրապետեանց
Յովհաննէս Միքայէլեանց
Տիգրան Ղազարեանց

ՔՈՒԹԱՅԻՍ

Դաւիթ ա. քահ. Եարալեանց
Յովսէփ Ամիրաղեանց

ԳՈՒՇԷԹ

Սամսոն Ապրէլեանց

ԹԵԼԱԻ

Աբէլ քահ. Սուքիասեանց
Ստեփանոս Տէր Սարգսեանց
Վարդան Եղիազարեանց

ՍՂՆԱԽ

Եղիշէ քահ. Տէր Աստուածատրեանց
Տիկին Վարդուհի Սուքիասեանց
Գրիգոր Խիթարեանց
Գրիգոր Պետրոսեանց
Դաւիթ Տէր Ստեփանոսեանց

ԳՈՐԻ

Ստեփ. ա. քահ. Տէր Ստեփանոսեանց
Մեհրաբ Բաղդասարեանց

ՅԻՒՆՈՒԱԼ

Սահակ քահ. Խախանեանց
Օր. Աննա Վարդանեանց

ԳԱՆՁԱԿ

Գրիգոր քահ. Բաքարեօսկեանց
Արտաշէս մատինեանց
Շմաւոն քահ. Բարիեանց
Ստեփանոս Տէր Միքայէլեանց

ՀՈՒԼԱԻԵՐ

Սարգիս Քամալեանց

ՁԱԼԱԼ—ՕՂԼԻ

Տիկին Վարդուհի Սիմէոնեանց
Արիստակէս Աբովեանց
Գէորգ Կուզանեանց
Տիգրան Տէր Դաւթեանց

ԳԵԱՌԳԱՌ

Սմբատ Ղարապետեանց

ՀԱՂԲԱՏ

Յարութիւն Պետրոսեանց

ՔԱՐՎԱՆՍԱՐԱ

Յակոբ Ռոստոմեանց (Խեմզեանց)

ԴԻԼԻՋԱՆ

Ալշակ Սիմէոնեանց

ՁԱՔԱԹԱԼԱ

Դանիէլ Տէր Ջաքարեանց

ՍՈՒՐԱՄ

Ջաքարիա սարկ. Առիւծեանց
Օր. Սրբուհի Ումիկեանց
Ջաքարիա Ումիկեանց

Բ. ԵՐԼԱՆԻ Լ ԿԱՐԱԻ ԹԵՄ

Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆ

Սեդրաք Մանդինեանց
Ստեփանոս Պալասանեանց

ԵՐԵՒԱՆԻ ԹԵՄԱԿԱՆ

ԴՊՐԱՆՈՅ

Յակոբ Ղազարեանց
Յովհաննէս Գէորգեկեանց
Սամսոն Թաղէոսեանց
Սամսոն Խաչատրեանց
Սարգիս Բէկնազարեանց

Վահան քահ. Տէր Յովհաննիսեանց
Տիկին Փրորենդիա Ղազարեանց
Արամ Մելեանց
Արշակ Տէր Մարութեանց

ՊԵՐՃ ՊԱՆՇԵԱՆԵՆԿ

ԱՂԵՔԱՆԴՐՈՊՈԼ

Օր. Կատարինէ Միանդարեանց
Աղաբէկ Ամիրեանց
Աղեքսանդր Ալլահվերդեանց
Աղեքսանդր Մխիթարեանց
Գէորգ Բուխաթեանց
Գէորգ Յովհաննիսեանց
Մակար Տէր Սարգսեանց
Մկրտիչ Տէր Մարտիրոսեանց
Ներսէս Շահլամեանց
Հայրապետ Ղուկասեանց

Խաչատուր քահ. Տէր Գէորգեանց

Կոնստանդին Միրիմանեանց
Խուշեղ Մամիկոնեանց

ՄԵԾ ԴԱՐԱՔԻԼԻՍԱ

Խորէն քահ. Խանզատեանց

ԿԱՐՍ

Աղեքսանդր Շաւարշեանց

ՆՈՐ—ԲԱՅԱԶԻԴ

Գէորգ Շերենց
Տիգրան Բզնունի

ԻԳԻԻՐ

Թաղէոս Տէր Մանուէլեանց
Մկրտիչ Ջաքարեանց
Մկրտիչ Մալիսեանց

ՎԵՐԻՆ ԱԳՈՒԼԻՍ

Աբամ Թումանեանց
Լէոն Թիւսիկեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԱԳՈՒԼԻՍ

Աստուածատուր Տէր
Աստուածատրեանց

ՔԵՐՈՓԱԼՈՒ

Արշակ Քարտաշեանց

ԱՀՏԱՐԱԿ

Մովսէս Բարայեանց

ՀԻՄԱՀՄՈՒՏ

Սարգիս Աւետիքեանց

Փ. ԱՐԵՄԻՈՒ ԹԵՄ

ԹԵՄԱԿԱՆ ԴՊՐԱՆՈՅ

Գաբրիէլ Ղուկաթեօսկա եանց
Գալուստ Մախմուրեանց
Համբարձում Առաքելեանց
Ղազարոս Աղայեանց
Յակոբ Խոջամիրեանց
Նիկողայոս Տէր Աւետիքեանց
Սիմէոն Հախումեանց

ԾԽԵԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐ

Յովհաննէս Տէր Գրիգորեանց

Աղղբէաւ Արարամեանց
Դանիէլ Եղգարեանց
Խաչատուր Փանեանց

ՆՈՒՒՒ

Արշակ Ազապեանց
Գրիգոր Խաչատրեանց
Մարտիրոս Արարամեանց
Սարգիս Աւագեանց

Դ. Շամախու թեմ

ՀԵՄԵԼԻ

Աստուածատուր Գալստեանց

ՄԵՏԵԼՍ

Յակոբ Արզումանեանց
Յովհաննէս Միրզաբէկեանց

ԴԵՐԵՆԴ

Կոնստանդին Մելիք-Շահնազարեանց
ԲԵԳՈՒ

Մկրտիչ Պոպովեանց
Յակոբ Տէր Մարտիրոսեանց

Ե. Աժտաբխանի թեմ

ՂԶԼԵՐ

Գաբրիէլ Առաքելեանց
Եղիշէ Թաւաբէկեանց

ՄՈՋԴՈՎ

Յարութիւն Ախագեանց
Սարգիս Մեթուսեանց

ՎԼԵԴԻԿԱՆԿԱԶ

Պետրոս քահ. Կոստիկեանց

Զ. Բեսարաբիոյ թեմ

ՆՈՐ—ՆԵԽՋԵԼՆ

Առաքել Բանաժրեանց

ՕՒԵՍԵ

Գրիգոր քահ. Խոճատարեանց

ՆՈՐ ՈՍՈՒՅԻՆՆԵՐ

Սր. Ն. Տէր Յովհաննիսեանց
Ոլգա Նազարեանց

Բազրատ Ալագեանց
Աստուածատուր Սպարապետեանց

Աշոտ Թեմուրազեանց
Գրիգոր Շահնազարեանց

Եղիշէ Երզնկեանց

Ջաբարիա Ջալիսեանց

Ներսէս Համբարձումեանց

Տիգրան Փիրումեանց

Սահակ Էթմեքճեանց

ՀԻՒՐԵՐ

Համբարձում Իփեքճեանց

Հմայեակ Խուլպուկեանց

Յակոբ Մեղակոբեանց

Սահակ Էթմեքճեանց

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ՀԱՅՈՅ ԱՌԱՋԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՈՒՍՈՒՑԶԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ ՊՍՏՄՈՒԹԻՒՆ ասելով՝ մենք ոչ թէ այն բոլոր անցքերն ու եղելութիւններն ենք հասկանում, որոնք տեղի են ունեցել այդ մեծ գործի գաղափարը լղանալու օրից մինչև ժողովի ցրուելու օրը, — այլ այն քանի որ անհրաժեշտ է վերաբերում է ժողովի ամբողջ գործունէութեանը:

Մենք պատուում ենք այդ շրջանում: Եւ այլապէս անկարող էինք վարուել. որովհետև մնացածը միայն և եթ ժողովի նախագատարաստութիւնները տեսնող Կարգադրիչ Յանձնաժողովի գործն է, որ աւելի վարչական ու տնտեսական է, քան թէ բուն, էական:

Իսկ միւս կողմից մենք այդ Պատմութիւնը լրացրել ենք նաև ՅՏ հոգւոյ Բաղարշապատ Մանաթաղովի Զեյնը մէջ բերելով:

*
*

Առաջին Ուսուցչական ժողովը, որ մենք հայերու ունեցել ենք, էր մեր տաճկահայ եղբայրներինը Կ. Պոլսում 1873 թուին: Երկրորդը Վրաստանի և Իմերեթի թեմին էր Տփլիսում 1874-ին: Բայց նոքա երկուսն էլ մասնաւոր կերպարանք ունէին: Իսկ այս երրորդը, որ նոցա վերաբերութեամբ առաջին և ընդհանուր կոչուե-

214

լու իրաւունք ունի, կայացաւ նոյնպէս Տփլիսում,
բայց այս անգամ մի քանի թեմի մասնակցութեամբ:

* *

Այս ժողովի հիմքը դրուեցաւ 1880 թ. Օգոստոսի
6-ին. այն օրը, երբ Տփլիսում գտնուած Հայ տեսուչ-
ների և ուսուցիչների մի փոքրիկ խումբ Ս. Գալիանեան
ուսումնարանում ունեցաւ իւր առաջին նիստը՝ Ուսուց-
չական ժողովի միտքը իրագործելու համար:

Յիրաւի, ոչ ոք չէր կարող հաւատալ, որ Օգոստո-
սի 6-ին յետոյ մտածած գործը ճիշտ երկու տարուց
(և 2 շաբաթից) լետոյ կարող է իրականութիւն ստա-
նալ և մեր մտաւոր աշխարհում գործող մշակների մի-
մեանց հետ շփուելու պատճառ դառնալ:

* *

Չպէտք է մոռանալ որ՝ այդ նուիրական գաղափարը,
որի իրագործումը անխոնջ և անդուլ աշխատանքների էր
կարօտ, Կարգադրիչ Յանձնաժողովի տոկուն ջանքերով
մարմնացաւ: Սակայն, մեծամեծ պահանջներ անել այդ
Յանձնաժողովից նոյնքան անտեղի է, որքան և մեծա-
մեծ յոյսեր ունենալ նոյն իսկ այն ժողովից, որի համար
կազմուած էր գա: Բայց նա գործեց իւր կարողութեան
չափ:

Ո՛րքան էլ Յանձնաժողովը թերութիւններ ունե-
նայ, որքան էլ նա սխալներ արած լինի, այդուամե-
նայնիւ պէտք է խոստովանել, որ նա էր ժողովների
բոլոր ծանրութիւնը իւր ուսերի վերայ տանողը, քա-
նի որ իբրեւ միակ ղեկավար այդ պաշտօնական մար-
մինն էր երեւում հրապարակում:

Ել չենք խօսում նորա քարտուղար մեծ. Պ. ԱՒԻ-
ՍՈՂՈՄ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅԻ մասին, որ ամենից շատ
քրտինք թափեց, կրելով իւր վերայ բոլոր աշխատու-
թեանց ծանր լուծը:

* *

Բայց ժողովը աւելի արդիւնաւոր հետեանքներ կարող
էր ունենալ, եթէ ուսուցիչները՝ գործի հետ անմիջական
առնչութիւն ունեցող անձինք նախապատրաստուած լի-
նէին: Գործի ընթացքը ապացուցեց որ նոքա առհա-
սարակ անպատրաստ էին եկել. այն էլ երկու ամբողջ
տարի պատրաստուելու միջոց ունենալուց լետոյ: Նոցա
մեծ մասը ժողովին ներկայացել էին պատրաստի սեղա-
նի շուրջը նստոտելու: Մենք հաւաստի ենք որ՝ եթէ
հինգ ուսուցչից մէկը գէթ մի հարց մշակած, մի խըն-
դիր ուսումնասիրած լինէր, և նիստերի տեղութեան
ժամանակ ըստ ամենայնի կրաւորական դեր խաղալու
չլինէր դատապարտուած, մեծապէս նպաստած կը լինէր
ընդհանուր գործին:

Եւ, մինչդեռ այդպէս գործողի ու ներգործողի կարօ-
տութիւնը հետզհետէ զգալի էր դառնում, ահա դարձեալ
լոյս էր ընկնում Կ. Յանձնաժողովը և Անդհանուր ժողո-
վը ձեռնունայն չթողնելու համար՝ մի պարապմունք
էր գտնում, չեղած տեղից մի հարց էր լոյս ձգում,
սորան — նորան կարգալու նիւթ էր տալիս. լետոյ մէկը
բարձրանում էր ամբիոն, այնտեղից մի քար էր գլորում,
ծովի խաղաղ մակերևոյթը յուզում և ահագին դրդիւն-
ների ու որոտմանց դուռը բաց անում:

* *

Սակայն երկու հոգի բաւական լաւ նախապատ-
րաստուած և զիմացկուն պաշարով էին եկել ժողովը:
Դոքա էին՝ մեծ. Պ. Պ. ԳԱՔՐԻԷԼ ԽՍՏԻՍԵԱՆՅ և ՍՍՐ-
ԳԻՍ ԲԵԿՆԱՋԱՐԵԱՆՅ:

Թէ ինչպէս էր Պ. Խատիսեանցը ըմբռնել մի այդ-
պիսի ժողովի խորհուրդը և մինչև որ աստիճան ծանր
կերպով էր վերաբերուել զէպի նորան, այդ պարզ երե-
ւում էր իւր՝ նախ քան ժողովի կայանալը հրատարա-
կած «Մանկավարժական Խորհրդածուծիւններ» անու-
նով աշխատութիւնից:

Իսկ Պ. Բէկնաղարեանցի ներկայութիւնը և ամէն
հարցի մէջ իւր լուրջ ու խելացի խորհրդածուծիւննե-
րով միջամտելը միանգամայն կարևոր ու օգտակար էր
ժողովի համար: Գաւառը, գիւղը ի դէմս Պ. Բէկնա-
ղարեանցի բերել էր իւր ընտիր նեկայացուցիչը և խո-
հուն խորհրդակիցը:

Բայց, պէտք է աւելացնել որ՝ դոցանից ոչ մէկը
զերծ չէր մի մի պակասաւոր կողմ ունենալուց, որ,
ի հարկէ, ցանկալի չէր: Առաջինի առջինը Բաղդատ-
Բեկնաղար և վերջինի իբրև համեմ ցանած Զեքաղաշարժ
Խոսեղը բաւական նսեմացնում էին այն տպաւորութիւնը,
որ իրանք աշխատում էին թողնել ունկնդիրների վերայ:

* *

Չենք կարող չլիշել այստեղ նաև ժողովին ներկայ
եղող մեր երկու մանկավարժներին՝ Պ. Պ. ՍԵԳՐԱՔ
ՄԱՆԳԻՆԵԱՆՅԻՆ և հանգուցեալ ԱՌԱՔԵԼ ԲԱՀԱԹ-
ՐԵԱՆՅԻՆ:

Դոքա երկուսն էլ, եթէ կամենային, աւելի նշա-
նաւոր ծառայութիւն կարող էին անել այդ մեծ գոր-

ծին: Դոցանից իւրաքանչիւրը, հեռի ամէն անձնական
մանր հաշիւներից՝ պէտք է ներկայանար ժողովին միայն
նորան իւր օգնութիւնը հասցնելու, թարմ ու կարևոր
մանկավարժական մտքեր հաղորդելու, մի խօսքով ղե-
կավարելու և ուսուցանելու նպատակով:

Եւ դա անպատճառ կ'ունենար իւր զգալի ու շո-
շափելի, եթէ չասենք, մեծամեծ՝ օգուտները: Ոչ ապա-
քէն ուսուցիչների մեծամասնութիւնը եկել էր ուսանե-
լու: Մեր ասածը, մանաւանդ, ապացուցւում է այն
հանգամանքով որ՝ գաւառական, գիւղական ուսու-
ցիչների մեծ մասը առհասարակ տրտնջում էին, երբ
տեսնում էին որ դաս են տալիս այնպիսի անձինք, ո-
րոնք գեռ դաս պէտք է աւնէին և իբրև դասախօս ամ-
բիոն էին բարձրանում այնպիսի մարդիկ, որոնց համար
ամբիոնից աւելի քաղցր ու հաճելի պէտք է լինէր ի-
րանց նստարանը:

Նոցա ամենի ցանկութիւնը այն էր, որ միշտ մեր
մանկավարժներին, յայտնի, փորձառու անձանց տես-
նէին իրանց առաջնորդելիս:

* *

Իսկ մենք, որ այդ երկար ու ձիգ ժամանակամի-
ջոցում, մանաւանդ ժողովի կայացման ամբողջ ամառը
Զեք Զանք Վարդանանիւնի պատճառով նոյնպէս հարկա-
գրւում էինք այդ բազմախորհուրդ գործի վերաբերու-
թեամբ անպատրաստ գտնուիլ, — մտածեցինք սոսկ հա-
գիստես չլինել:

Ուստի աշխատեցինք մեր թէ մանկավարժական և
թէ առհասարակ գրականական գործին Զեք Կարող-Բեան չափ
մի թէթեւ ծառայութիւն մատուցանել, արձանագրելով

այն ամէնը, ինչ որ լինում էր մեր Առաջին Ընդհանուր Ուսուցչական Ժողովում:

*
* *

Թէ մինչև որ աստիճան մեր ներկայ աշխատութեամբ կարողանում ենք գոհ կացուցանել ընդհանրապէս հարցասէր ընթերցողներին և մասնաւորապէս Ժողովին մասնակցող անձանց՝ այդ թողնում ենք ընթերցողների և գլխաւորապէս ներկայ երողների դատաստանին:

Մենք ցանկանում էինք միշտ լաւը տեսնել, ուրախանալ և ուրախակից անել մեզ ամէն հայի, որ նախանձախնդիր է ազգային դործի յառաջադիմութեանը: Մանաւանդ մենք բոլոր սրտով պատրաստ էինք հռչակել այն անձանց գովելի ընթացքը և Ժողովի մէջ ցոյց տուած յաջողութիւնները, որոնք միշտ հակառակը կը լինէին սպասելիս մեզնից:

Բայց մենք մեղաւոր չենք, եթէ մեր այդ ցանկութիւնը լիովին չկատարուեցաւ:

Թող հաւաստի լինեն մեր յարգելի ու սիրելի պաշտօնակիցները, որ մեր իւրաքանչիւր տողը անաչառութեամբ է գրուած: Մենք միշտ աշխատել ենք, որ մեր խօսքերից ոչ մէկը չծանրանայ մեր խղճի վերայ:

Այնուհետև ո՞վ ինչպէս ուզում է, թող մտածի:

Մենք ցանկանում էինք, ի հարկէ, որ խօսողներից ոչ մէկի ասածը, ոչ մի նախադասութիւն, ոչ մի խօսք չվրիպէր մեր գրչից, որ ամէն մարդ հանդէս գար իւր մտքերով, իւր խօսքերով, իւր գոյնով: Եւ այդ է պատճառը որ մենք առհասարակ հեռի ենք պահել մեզ խօսողի լեզուի անկանոնութիւններն ու դար ու փոսերը հարթելուց, աշխատելով որ՝ աղը տեղը բերելու

համար, որքան կարելի է, խօսողը երևայ իւր խօսքերի մէջ:

Եւ թող ներեն մեզ յարգելի անդամները, եթէ նոցա մի քանի կարևոր խօսքերը դուրսը լինեն մնացած: Այդպիսի խօսքերը առհասարակ մի քանի անգամ կըրկընուող պատճառաբանութիւնները միայն կարող են լինել. ուրիշ ոչինչ:

Եւ դորա մի պատճառն էլ նոյն Ս. Գալիանեան ուսումնարանի աշակերտուհիների քննութիւններն ու վերաքննութիւններն էին որոնք բաղտաւորապէս միայն Սեպտեմբերի 1-ից կարողացան մի երկու ժամով դուրս խլել մեզ նիստերից, թույլ չտալով մեզ մի քանի դասատուութեան սկզբից մինչև վերջը ներկայ լինել:

*
* *

Թէ ինչ արդիւնքներ, ինչ օգուտներ տուեց այդ Ժողովը, մենք դորա մասին աւելորդ ենք համարում խօսել այստեղ: Այդ պէտք է զգայ ամէն ուսուցիչ, որ մասնակցում էր գործին. այդ ցոյց կը տայ ներկայ արձանագրութիւնը և ապագայ Ժողովը:

Մանաւանդ պէտք է ի նկատի ունենալ այն հանգամանքը, որ ամէն մարդ միևնույն հայեացքը չունի, միևնույն տեսակետից չէ նայում գործին և միևնույն կշռով չէ կշռում նորա արդիւնքը:

Միևնույն անտառը մի հասարակ գիւղացու աչքում միայն փայտ կտրելու համար է ծառայում. մինչդեռ մի բանաստեղծի համար նա իւր ներքին կեանքով մի ամբողջ աշխարհ է, ամենայն ինչ է:

23 Դեկտեմբերի 1882

Տփլիս.

Յ. Ն.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՈՒՍՈՒՑԻՑԻՆԵՐԸ

ՄԻ ՔԱՆԻ ՕՐ ԱՌԱՋ.

Թէպէտ լրագրերու Կարգադրիչ Յանձնաժողովը յայտարարել էր որ լաւ կը լինէր, եթէ ուսուցիչները օգոստոսի 15-ին Տփլիսում լինէին՝ Ընդհանուր Ժողովի համար նախապատրաստութիւն տեսնող յանձնաժողովը ընտրելու, սակայն դեռ ևս ամսի 10-ից նորեկ ուսուցիչներ էին երևում քաղաքում։ Դրա անհամբերութեամբ նշանակուած օրուան սպասելով և ամէն օր նոյն միակերպ կեանքը անց կացնելով՝ առանց մի նոր բան տեսնելու, թափառում էին քաղաքի փողոցներով։ Ալեքսանդրեան պարտէզը և հայ գրաւաճառանոցները այն միակ վայրերն էին, որտեղ նոքա երթեկեկում և երբեմն միմեանց հետ խօսակցում էին։ Շատ քչերը կային, որոնք վստահանում էին նաև հայ խմբագրատները դիմելու՝ թէ՛ խմբագրութեան հետ ծանօթանալու և թէ՛ դարձեալ ժամանակը սպանելու համար։ Այդ դէպքում բաղտաւորը նոքա էին, որոնք մի առաջնորդ ունէին իրանց հետ։ Ամառուայ տապն էլ շատերի վերայ իւր ազդեցութիւնն էր թողնում։ Հետեապէս հիւանդացողներ էլ կային։

Այդպէս ամէն օր մի մի, երկ երկու նոր ուսուցիչ գալով, հետզհետէ մեծանում էր հիւրերի թիւը։ Իսկ 15-ից սկսած արդէն խմբերով 5—10 ուսուցիչներ էին երևում։

ՆՈՐԵԿ ՈՒՍՈՒՑԻՑԻՆԵՐԸ

Օգոստոսի 18.

Ամսի 18-ին Արծրունու դալլերեում մի առանձին շարժմունք կար։ Առաւօտեան 10 ժամն էր, և տեսուչներ ու ուսուցիչներ լցուել էին այդտեղ։ Յանձնաժողովի գրասենեակում նստելու տեղ չկար։ Ամէն ընկերակցութիւնը տեսնում

ամէն ընկերակցութիւնը միմեանց ձեռք սեղմելով ծանօթանում էին միմեանց հետ։ Նորեկները ներկայանալով գրասենեակը, գրում էին մի մատենանում, տոմար էին գնում, կամ բնակարանի ու մնւնդի համար փող էին ստանում Յանձնաժողովի քարտուղարից և դուրս գնում միմեանց հետ խօսակցում, կամ գնում իրանց համար Յանձնաժողովի պատրաստեւ տուած բնակարաններում տեղաւորում։

Պէտք էր տեսնել թէ ինչպիսի մարդիկ էին այդ ուսուցիչները։ Ամէն գոյնի մարդ կար նոցա մէջ. տփլիսցի, գաւառացի, գիւղացի։ Նոցա մէջ կարելի էր տեսնել թէ՛ 17 և թէ՛ 50 տարեկան ուսուցիչ։ Ո՞վ կարող էր կարծել որ՝ այն աթոռի վերայ, ուսուցիչների կարգում նստած մեծ, ճերմակ մազերաւոր մարդն էլ ուսուցիչ է. գոնէ հագուստը ուսուցչի հագուստի նման լինէր։—Սիրտուկի տակը ասիական արխալուխ հագած, վերան էլ արծաթէ գօտի կապած։ Բայց այդ դեռ ոչինչ։ Տեսէ՛ք, գալիս են այլ ևս չորս, ճանապարհորդութիւնը նոր վերջացրած ուսուցիչ։ Դոցանից երկուսի հագուստը այնչափ հնացած է որ տասն անգամ գոյնը փոխելուց յետոյ այժմ սպիտակին ու կանաչին է խփում։ Այդ փնա չունի, մտածում էք. խեղճ գիւղական ուսուցիչներ են։ Թո՛ղ միայն աշխատեն ծառայել իրանց նուիրական կոչմանը. հագուստը մեծ պակասութիւն չէ՛. ժամանակի հետ ամէն բան կ'ուղղուի, կարգի կ'ընկնի։ Բայց մի՞թէ այդչափ էլ խեղճ են, աւելացնում էք դուք։ Հապա նայեցէ՛ք միւսին. —ինքը կարմրաթուշ, առողջ գիւղացի, գեղջկական գլխարկը վերցրեց ու նստեց։ Դա հագած ունի մի չուխայ, նորա տակը արխալուխ, դորա վերայ կաշուէ գօտի կապած, ոտքերին էլ հասարակ չստեր, ճանապարհորդական թղթապահն էլ արխալուխի վերայ ուսուցչանց կացրած, կողքին ձգած։ Այս արդէն երբէք չէիք երևակայում։

Գրասենեակի սեղանի վերայ դրուած են մի քանի, գործին պիտանի գրքեր։ Քարտուղարը կամենալով օգնել նորեկներին, մի մի «Ուղեցոյց» է տալիս, որ կարդան ու վերագործընեն։ Բայց, անկասկած նոքա կարդալիս քաղցր քուն կը մտնեն, Չուխայ ու մեթոդիկայ, մտածում էք դուք։

Սեղանի վերայ դարսած Վասուցական Ժողովի Կարգերը, որ իւր ժամանակին հրատարակուեցան Վերձագանքում, և որոնք այժմ առանձին տետրերով հրատարակուած գրուած են այստեղ, շատերին անծանօթ են. վեր են առնում ու հարցասիրութեամբ նայում: Գնացէ՛ք ու հարցերի մշակումն պահանջեցէք: Լաւ նախապատրաստութիւն է: Բայց չը կարծէք թէ միայն գիւղական ուսուցիչների համար են դրաւ նոր բան. ո՛չ. քաղաքային ուսուցիչներից էլ շատերը դեռ չեն տեսել այդ հարցերը: Ե՛կէ՛, անտարբերութիւնն էլ այդպէս կը լինի. պողբերաւոր հօ չի՛ լինի.— Երկու ուսուցիչ նշանակուած են հիւրընկալու, և եկող, բնակարանի կարօտ ուսուցիչներին տանում տեղէ տեղ են անում կամ Առաջնորդարանի կամ Մէյդանի Ս. Գեորգայ եկեղեցու սենեակներում:

Ժամի 11-ն է և արդէն գրուած են 99 ուսուցիչ: Սաստիկ շոգ է, և մենք շտապում ենք դէպի տուն: Վաղուանից պէտք է սկսուի առաջին քայլը դէպի գործունէութիւն:

Ա.

Օգոստոսի 19.

Այսօր երեկոյեան 6 ժամին տեսուչները և ուսուցիչները հրաւիրուած էին ս. Գայիանեան միջնակարգ ուսումնարանում: Ընդհանուր Ժողովի համար երկու ատենապետ և երկու քարտուղար ընտրելու: Նշանակուած ժամին արդէն ուսուցիչների մի մեծ բազմութիւն լցուած էր ուսումնարանի պատշգամբում: Մինչև ժամի 7-ը եկողների թիւը բաւական մեծացաւ: այնպէս որ պատշգամբի մի ծայրից միւսը անցնելը շատ դժուարութեամբ էր կատարուում: Այստեղ էլ դեռ ևս շարունակուում էր միմեանց հետ ծանօթանալը: Ամենքը անհամբերութեամբ օպասում էին առաջին անգամ բազմութեամբ իրար կողքի նստելուն և լսելու թէ ո՞վ ի՞նչ պէտք է խօսի: Դորանով էլ ի հարկէ, քիչ թէ շատ պէտք է գաղափար կազ-

մուէր մեր դպրոցական ասպարիզում գործող անձանց վերայ: Պատշգամբի մի անկիւնում եկողները ներկայացնում էին իրանց տոմսակները, որ յայտնի լինէր թէ այս առաջին անգամ ո՞վքեր են մասնակցում և ո՞վքեր յետոյ պէտք է մասնակցեն Ժողովին:

Ժողովի համար պատրաստուած էր ուսումնարանի դահլիճը: Երկու, կտաւի վերայ նկարուած նոր մեծադիր պատկեր առանձին կերպով աչքի էին ընկնում իրանց գեղեցկութեամբ, կրելով միանգամայն իրանց վերայ նկարչի տաղանդի կնիքը: Դոքա էին մեր դպրութեան գործին գլուխ կանգնած և մեր այբուբենի գիւտի վերայ քրտինք թափող բազմերախտ ու բազմաշխատ թարգմանչաց՝ ս. Սահակայ և ս. Մեսրոպայ պատկերները, որ նկարել էր յայտնի քանքարաւոր նկարիչ մեծ. պ. Ն. Ներսիսեանցը: Վարդադրիչ Յանձնաժողովի մեծ գրասեղանի կողքին գրուած էր մի ամբիոն՝ խօսել ցանկացող անձանց համար:

Շուտով ամենքը ներս մտան ու տեղաւորուեցան աթոռների վերայ: Ի՛նչ բաղտաւոր ընկէր, Ռուսաստանի հայոց մտաւոր յոթերը, թէև ոչ ամբողջապէս, նստոտած էին աչքիդ առաջը, Վասուցիչներ, մտածում էինք մենք: Աստուած ուղարկէ՛ Իւր շնորհքը ձեզ վերայ: Սրտի խորքից շնորհաւորում եմ ձեր առաջին նիստը և բոլոր հոգով յաջողութիւն եմ մաղթում մեծ գործի այս առաջին քայլին:

Արդարև, խորհրդաւոր էր ընկէ:

Ինչպէս մի քանի ընկէցից յետոյ երեւցաւ, բոլոր ներկայ եղողների թիւը, որոնց մէջ կային և 10 օրիորդ, էր ընդամենը 109: Կային երկու թեմական տեսուչ, մի քանի տեսուչ և մի մանկավարժ: Մամուլի ներկայացուցիչներից միայն Վերձագանքի խմբագիրն էր երեւում: Յաւելով պէտք է ասել, որ Ժողովից բացակայ էր մեր հոգեւորականութեան ներկայացուցիչը: Մի եպիսկոպոսի ներկայութիւնը, մանաւանդ այսպիսի մի ձեռնարկութեան մէջ, որի գլուխ և հովանաւոր է կանգնած Բարձրագոյն Հոգեւոր Իշխանութիւնը, Ժողովը շատ պատկառելի պէտք է անէր. և անշուշտ գործի ընթացքի վերայ ունենալու էր իւր ազդեցութիւնը: Ներկայ էին մի տաճ-

կահայ վարդապետ և Յ. քահանայ տեղական հոգևորականներից: Թեպետ ներկայ եղողները ամենքն էլ մանկավարժական աշխարհում գործող անձինք չէին, այդուամենայնիւ ոչ մասնազետ հիւրերի թիւն էլ շատ աննշան էր. այնպէս որ եթէ այդպիսիների համար հանենք 19 թիւը, մօտաւորապէս 90 հոգի էին՝ թեմական և մասնաւոր տեսուչներ, ուսուցիչներ և ուսուցչուհիներ:

Նիստը բաց արեց Վարդապետը Յանձնաժողովի նախագահ մեծ. Պ. Մ. ՀԱՀՊԱՐՈՆԵԱՆՅԱԼ: Իւր առաջնորդող ճառի մէջ նա յայտնում էր որ՝ մեր ողորմած Վառաժարութեան հովանաւորութեան ներքոյ և ի տէր հանգուցեալ Վեհափառ կաթողիկոսի թոյլտուութեամբ ու օրհնութեամբ արդէն Նիստը բացուած է, և Վարդապետը Յանձնաժողովի կողմից շնորհաւորում էր Հայոց Առաջին Ընդհանուր Ուսուցչական Ժողովի բացումը: Ապա մի համառօտ տեղեկագրի մէջ, որի ընդարձակը խոստացաւ առանձին ներկայացնել, երկու խօսքով պատմեց Վարդապետը Յանձնաժողովի գործունէութիւնը: Յիշեց և այն անձանց անունները, որոնք կամ նիւթապէս կամ բարոյապէս օժանդակել են գործին և Յանձնաժողովին: Յայտնեց վերջապէս, որ Ժողովը պէտք է ունենայ երեք ատենապետ և երկու քարտուղար: «Ատենապետներից մէկը՝ ասաց նա՝ արդէն կանխապէս ընտրուած և վաւերացած է՝ Նորին Օծութեան կոնդակով, որ իւր առաջարկութեամբ կարգաց Վարդապետը Յանձնաժողովի քարտուղար մեծ. պ. Արիստոտ. Յովհաննիսեանցը: Ժողովը ոտքի կանգնեց և և պ. քարտուղարը կարդաց կոնդակը որ գրուած էր յանուն Վրաստանի և Իմերեթի թեմական տեսուչ մեծ. պ. Գ. Բարխուդարեանցի և որի մէջ Նորին Վեհափառութիւնը ուղարկելով իւր ս. օրհնութիւնը բոլոր դպրոցական ասպարիզում գործող անձանց վերայ, յայտնում էր իւր ուրախութիւնը այդ վսեմ գործի մասին և, շնորհաւորելով Ժողովի առաջին քայլը՝ վաւերացնում էր Վ. Յանձնաժողովի անգամներին և փոխ-անգամներին իրանց պաշտօնում:

Նախագահի խօսքերին հետեւեց բուն ծափահարութիւն: Ապա Երևանի թեմական տեսուչ մեծ. Պ. Պ. ՊՈՒՈ-

ՇԵԱՆՅԱԼ, որ տեղական թեմական տեսչից յետոյ միակն էր գաւառականների մէջ՝ ոտքի կանգնելով ասաց. «Ես և իմ թեմի բոլոր ուսուցիչները Վ. Յանձնաժողովի կրած աշխատութեանց համար յայտնում ենք նորան մեր խորին շնորհակալութիւնը:— Ժողովը նստեց. և սկսուեցաւ ատենապետների ընտրութեան վիճաբանութիւնը, որ բաւական երկար տևեց:

Այստեղ ոմանք աշխատում էին ցոյց տալ ատենապետի ու ղեկավարի տարբերութիւնը, բացատրում էին ատենապետի նշանակութիւնը և այն մեծ պարտականութիւնը որ նա ունէր կատարելու: Յայտնուեցան, և մի քանի անգամ անտեղի կերպով կրկնուեցան շատ տարրական մտքեր: Սկզբումը վիճաբանութեան մէջ մի կարգապահութիւն չէր նշմարուում. ո՛վ և ո՛րտեղից ուզում էր՝ խօսում էր. յետոյ արդէն խօսողները սկսեցին ամբիոն բարձրանալ: Իսկ խօսողների մէջ կային և՛ այնպիսիք, որոնք, կարծես, առաջուց նախապատրաստուած էին այսպէս կամ այնպէս խօսելու, իրանց կրքերը հրապարակ հանելու, մեծ կամ, որ աւելի ձիշտ է, հարկաւոր մարդիկ շողոքորթելու: Առհասարակ շատ պարզ երեւում էր խօսողների տրամադրութիւնը դէպի ցուցամոլութիւնը, Հազիւ միայն 10—15 հոգի էին խօսում:

Ոմանք առաջարկում էին մի ատենապետ ընտրել, թոյլ տալով որ նա էլ իւր համար իւր գաղափարակիցը գտնէ. ոմանք՝ շատ ատենապետ, որ ընդհանուր ոյժերով աւելի լաւ կառավարեն գործը: Ոմանք մեծ նշանակութիւն էին տալիս մանկավարժ անձն ընտրելուն. ոմանք դորա հակառակ ցանկանում էին ընտրել այնպիսի անձն, որ մօտիկ ծանօթ լինէր մեր ծխական և մանաւանդ գիւղական դպրոցների անցեալ ու ներկայ կեանքի և պատմութեան հետ: Մի քանիսը առաջարկում էին հոգաբարձուներից ևս ընտրել, միւսները այդ մերժում էին: Ոմանք անյարմար էին համարում այլ և այլ շկոյանների հետեւող անձանց ընտրութիւնը, բացատրելով որ ժողովների գործունէութիւնը մի քանի օր գերմանական գոյն կ'ունենայ, մի քանի օր Ֆրանսիական, մի քանի օր էլ ռուսական, և այդպիսով զուրկ կը լինի մի սեպհական որոշ գոյնից:

Ոմանք էլ ընդհակառակն ցոյց էին տալիս որ այդ հանգամանքը չի կարող ճնշող ազդեցութիւն ունենալ ժողովների գործունէութեան վերայ:

Վերջապէս, նախագահը վիճաբանութիւնները ընդհատելով՝ խնդրեց ժողովին որ ընտրելի անձինք առաջարկէ: Առաջարկուեցան շատ շնորհալի և անշնորհ անձինք, թուով 23 հոգի: Բայց դոցանից շատերը հրաժարուեցան՝ մեծ մասամբ յարգելի պատճառներով: Այստեղ ժողովականներից մէկը շատ ուղիղ նկատեց, որ ընտրելի անձանց ցանկութիւնը կանխաւ իմանալը անյարմար ձև է ընտրութեան համար. որովհետև նա ինքը չի կարող առաջուց չհրաժարուել, քանի որ վերջը կարող են չընտրել իրան: Մնացին միայն երեք հոգի. որոնց վերայ յետոյ կրկին աւելացրին երկուսը, և ապա առաջարկուեցան այդ հինգ անձինք՝ պ. պ. Սեդրաք Մանդինեանց, Յովհաննէս Զիգիանեանց, Աբիսողոմ Յովհաննիսեանց, Վարդան Եղիազարեանց (երևանցի) և Սարգիս Բէկնազարեանց: Զայնների մեծամասնութեամբ առաջին երկուսը ընտրուեցան ատենապետ. երկրորդ երկուսը՝ փոխ-ատենապետ: Իսկ քարտուղարների ընտրութիւնը ժողովի միակամ համաձայնութեամբ յանձնուեցաւ ատենապետների որոշմանը:

Դորանից յետոյ Կ. Յանձնաժողովի նախագահը նիստը փակուած յայտարարելով՝ յայտնեց նոյնպէս որ յաջորդ նիստում Յանձնաժողովի կարգադրութեամբ Ընդհանուր ժողովը պէտք է վեց մասնախմբի (section) բաժանել, որոնք և կը վարեն գործը: Մի քանի խօսք էլ հետեւեալ օրը ունենալի գործերի մասին, — և ամէն բան վերջացաւ:

Բ.

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ի Բ Ա Ց Ո Ւ Մ Ը

Օգոստոսի 20.

Այսօր պէտք է տեղի ունենար ժողովի հանդիսաւոր բացումը: Առաւօտեան 9 ժամից Վանքի մայր եկեղեցու գաւիթը լցուած էր ժողովին մասնակցող անձինքներով: Ժամի

10ին սկսուեցաւ նոյն եկեղեցում ս. պատարագը: Ժամերգութեանը մասնակցեցին եկած ուսուցիչներից մի քանի անձինք. կային երկու վարդապետ, 20-ից աւելի քահանայ: Տեղացի քահանաների անտարբերութիւնը սաստիկ աչքի էր ընկնում: Քաղաքիս 70ի չափ քահանաներից՝ բացի նոյն եկեղեցու միաբաններից, ոչ ոք չէր երևում...: Վերձագանքիս խմբազրութիւնը իւր թերթը, որի № 27 ը սովորականին հակառակ ի պատիւ ժողովի այդ օրն (ուրբաթ) էր հանել ուղարկել էր ներկայ եղողներին ձրի բաժանելու: Ամէն ցանկացող ստացաւ մի օրինակ:

Ս. Պատարագը աւարտուելիս ս. Երուսաղէմի միաբան և նուիրակ գեր. ՍԱՀԱԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԽԱՊԱՅԵԱՆՏԸ եկեղեցումը, որտեղ այդ միջոցին հաւաքուեցան ներկայ եղողները, մի համառօտ, բայց իմաստալի ատենախօսութիւն արեց: Հայր սուրբը ցոյց տալով գործի վսեմութիւնը, ժողովից ակնկալած օգուտները և առ հասարակ ժողովի պատասխանատուութիւնը իւր խղճի, ազգի և նորա զաւակների առաջ՝ ասաց մօտաւորապէս հետեւեալը. «Դուք, ով ուսուցիչներ, ուրախ էք այսօր, որ մերձաւոր ու հեռաւոր տեղերից գումարուել էք այստեղ այսպիսի մի մեծ գործ սկսելու: Բայց ձեր ուրախութիւնը դեռ ևս կատարեալ չէ: Դուք գործի սկզբունքն էք. դուք երկունքի մէջ էք: Բայց երկունքը կապուած է զանազան վըշտերի ու ցաւերի հետ: Դուք իսկապէս պէտք է ուրախանաք այն ժամանակը, երբ կը տեսնէք ծնունդը՝ ձեր երկանց պըտուղը: Զպէտք է մոռանաք, որ երկունքից յետոյ շատ անգամ ծնունդը վտանգաւոր է՛լ է լինում: Եթէ լրջութիւնը, հեռատեսութիւնը և խելացի խորհուրդները չեն հասնում իրանց օգնութիւնը, Եւ իւր գեղեցիկ խօսքերը վերջացրեց հետեւեալ օրինակով. «Պիւթագորոսը իւր ճնամարանի ճակատին փորագրել էր այս խօսքերը. «Ով պէտք եղածը չգիտէ, նա մարդկանց մէջ անասուն է. ով պէտք եղածը գիտէ, նա անասնոց մէջ մարդ է. իսկ ով աշխատում է պէտք եղածից աւելի գիտենալ՝ նա մարդկանց մէջ աստուած է: Ես ցանկանում եմ, որ դուք էլ մարդկանց մէջ աստուածներ լինէք: — Ատենախօսութիւնը ընդհանրապէս գեղեցիկ տպագրութիւն գործեց:

Ս. Պատարագից յետոյ հոգեւորականաց դասը շարական երգելով դիմեց դէպի առաջնորդարանի դահլիճը: Դահլիճը, կից սենեակները և պատշգամբը լի էր ուսուցիչներով և հանդիսականներով: «Մեղուն», «Մշակը» և «Արձագանքը» ունէին իրանց ներկայացուցիչները: Այսօր եկած էր նաև Ղարաբաղի թեմական տեսուչը: Ուրեմն ժողովի բացման օրը մեր վեց թեմերից միայն երեքի տեսուչներն էին ներկայ: Վրաստանի, Երևանի և Ղարաբաղի, Ինչո՞ւ չպէտք է լինէին նաև Շամախու, Ափտարխանի և Բեսարաբիոյ թեմական տեսուչները: Թեմական տեսուչների ներկայութիւնը կարեւոր էր այն պատճառով, որ գոնէ մենք կ'իմանայինք թէ ո՞վքեր են և ի՞նչ մանկավարժական ու կառավարչական հմտութիւններ ունեն այն անձինք, որոնց յանձնուած են մեր բոլոր թեմերը՝ ամբողջ Ռուսահայաստանը:

«Պահպանիչից» յետոյ Վրաստանի նախկին թեմական տեսուչ բարձր արժանապատիւ ՍՏԵՓԱՆՈՍ Ա. ՔԱՀԱՆԱՅ ՏԵՐ-ՍՏԵՓԱՆՈՍԵԱՆՅԸ մի խրոխտ ձայնով կարգաց նախընթաց օրուայ կոնդակը: Երգողների խումբը երգեց «Տէ՛ր կեցո՞ղկոյսոյն»: Ապա Վրաստանի և Իմերեթի հոգեւոր Ատենի նախանդամ գեր. ՄԱՄԲՐԷ վարդապետը նոյն իմաստով մի ատենախօսութիւն արեց: Դորանից յետոյ թեմական տեսուչ պ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆՅԸ մի գեղեցիկ ատենաբանութիւն արեց, և ուսուցչական ժողովների անհրաժեշտութիւնը մեր մէջ բացատրելու համար ասաց. «Մի օրինակ միայն կը բերեմ:— Եթէ եւրոպական տէրութեան մէջ, որտեղ շատ կան մասնագէտ մանկավարժներ, մանկավարժական ամսագրեր, հարուստ գրադարաններ, և այդուամենայնիւ կարօտութիւն են զգում ուսուցչական ժողովներ կազմելու, ո՞րքան առաւել մեզ են հարկաւոր այդպիսի ժողովներ, մեզ՝ որ զուրկ ենք այդ բոլոր բաղադրութիւններից: Ես ուրախ եմ, որ մի այսպիսի լայնածաւալ կայսրութեան մէջ, այս հայաբնակ կենդրոնական քաղաքում, ուսսաց բարեմիտ կառավարութեան հովանաւորութեան և մեր Վեհափառ կաթողիկոսի խնամոց ու պաշտպանութեան ներքոյ՝ ինձ է վիճակուում բանալ ուսսահայոցս մէջ Առաքին Ընդհանուր ուսուցչական ժողովը: Ուրախ եմ ման-

աւանդ, որ այս վսեմ գործին նպաստաւոր գտնուեցան մեր նորածին՝ Հայուհեաց և Բարեգործական Ընկերութիւնները: Պակաս նպաստաւոր չէր նաև ընդհանրապէս հասարակութեան և մասնաւոր անձանց աջակցութիւնը և քաջալերութիւնը: Յայտնելով վերջապէս իւր շնորհակալութիւնը Յանձնաժողովի նախագահին և բոլոր անդամներին՝ այդ օրուանից նիստը բացուած յայտարարեց:

Վերջին խօսքերից յետոյ երգեցիկ խումբը երգեց «Բա՛րէ քանի՜ հրաշափառ» երգը: Ապա պ. Բարխուդարեանցը կարդաց իսկոյն ստացուած մի հեռագիր: Այդ հեռագիրը ուղարկել էին Մոսկուայի Պետրովսկայեա ակադեմիայի 13 հայ ուսանողներ, որոնք շնորհաւորելով Ուսուցչական ժողովի բացումը՝ յաջողութիւն էին բարեմաղթում: Հեռագիրը ընդունուեցաւ ծափահարութեամբ: Դորանից յետոյ պ. Ա. ԵՐԻՅԵԱՆՅԸ կարդաց «Վարժարանի» խմբագիր մեծ պ. Ն. ԽՈՍՐՈՒՄԵԱՆՅԻ ուղարկած «Ուղերձը», որի մէջ այդ նոր մանկավարժական ամսագրի խմբագիրը նոյն իմաստով ժողովի նշանակութիւնը բացատրելով և նոյն բարեմաղթութիւնն անելով՝ յիշեցնում էր ժողովին, որ նա այսօր գումարուել է այն յարկի տակը, որտեղ երբեմն Տփլիսի նախկին մեծ առաջնորդ Ներսէս Ե.-ը յղանում էր իւր մէջ այս մեծ գործի սկզբնաւորութիւնը՝ Վրաստանի և ամբողջ Ռուսաստանի մշտաւոր կրթութիւնը: Ակնարկութիւն էր անում նաև «Վարժարան»-ի մասին, ասելով որ այդ թերթը լոյս աշխարհ է եկել հէնց այն գործին ծառայութիւն մատուցանելու համար, որի պատճառով նոքա ժողովուել էին. աւելացնելով որ դա պէտք է թարգման լինի նոցա մտքերի, ուրեմն թո՛ղ այդ թերթը իրանց սեպհականութիւն համարելով՝ աշխատեն նորա յառաջդիմութեան մասին:—Այդ «Ուղերձն» էլ ընդունուեցաւ ծափահարութեամբ: Յետոյ պ. Բարխուդարեանցը կարդաց այնտեղեկ խմբագրուած՝ Նորին Վեհափառութեանը ուղարկուելիք մի հեռագիր. որի մէջ յայտնելով ժողովի բացումը, ժողովի կողմից խնդրում էր կաթողիկոսի օրհնութիւնը: Պարոնի առաջարկութիւնը՝ այդ հեռագիրն ուղարկելու մասին ընդունուեցաւ միաձայն հաճութեամբ:—Եղան

անձինք, որ առաջարկեցին ժողովի կողմից հեռագրով պատասխանել նաև Պետրովսկայեա ակադեմիայի ուսանողներին։ Այդ անսպասելի առաջարկութիւնը չընդունուեցաւ։

Զարմանալի է. որտեղից հեռագրի յոյս կար, այնտեղից չստացուեցաւ։ Ինչո՞ւ տաճկահայոց կողմից, օրինակ Միացեալ-Շնկերութիւնը և վերջապէս Էջմիածնի ճեմարանը պէտք է անտարբեր մնային այսպիսի մի վսեմ ձեռնարկութեան վերաբերութեամբ։

Ժամի 1 ին ժողովը ցրուեցաւ։

Գ.

Օգոստոսի 21

Առաւել.

Նիստը բացուեցաւ և Պ. ԲԱՐՆՈՒԴԱՐԵԱՆՅԱԼ կարդաց մինչև այդ միջոցը զանազան տեղերից ստացուած մի քանի հեռագրեր՝ Մոսկովայից, Էջմիածնից՝ Վահրամ եպիսկոպոս Մանկունուց Վեհափառի կողմից, Ախալցխայից՝ Բժ. Ղազաղեանցից, Ալեքսանդրոպոլից՝ Յուսիկ վարդապետից և Ստաւրոպոլից՝ քահանայ Բէկգուլեանցի, պ. պ. Զախարեանցի, Վաճկաճեանցի, Էնակոլոփեանցի և Խամբուլեանցի ստորագրութեամբ։ — Յետոյ Նախագահը յայտնեց ժողովին, որ իրանց միակամ համաձայնութեամբ ընտրել են իրանց համար քարտուղարական պաշտօնում Պ. Պ. ՄԱԿԱՐ Տ. ՍԱՐԳՍԵԱՆՅԻՆ և ԳՐԻԳՈՐ ՀԱՀԲՈՒԴԱՆԵԱՆՅԻՆ, որի բացակայութեան պատճառով առ ժամանակ գործը վարելու նստեց Պ. ԳԱՐԲԷԼ ԱՌԱՔԵԼԵԱՆՅԱԼ։

Այսօրուայ նիստի համար երկու հարց կար դրուած՝ ա.) Ի՞նչպէս կարգաւորել օրինակելի դասատուութիւնները և բ.) Ո՞ւր յանձնել ծրագրերի քննութիւնը։ — Առաջին հարցի վերաբերութեամբ երկար վիճաբանութիւններ տեղի ունեցան։

Ոմանք առաջարկում էին, որ ի նկատի ունենալով գաւառներից և գիւղերից եկած ուսուցիչների անվստահութիւնը մի այսպիսի մեծ ժողովում օրինակելի դասատուի դերը իրանց վերայ առնելու մասին՝ առաջ պարապէին մեր յայտնի մասնագէտ մանկավարժները և փորձուած ուսուցիչները, որպէս զի ապա միւսներն էլ սիրտ առնէին նոցա օրինակին հետեւելու։ Ոմանք դորա փոխանակ առաջարկում էին որ առաջ այն անձինք պարապէին, որոնք իրանց յօժարութեամբ կանխապէս ցանկութիւն են յայտնել պարապելու Կարգադրիչ Յանձնաժողովին։ Բայց որովհետեւ թէ՛ առաջին և թէ՛ երկրորդ դէպքում դասատուն պէտք է գործ ունենար իրան անձանթ աշակերտների հետ, որոնք քաղաքիս այս և այն ուսումնարանից պէտք է հաւաքուէին, այդ պատճառով հարց զարթեցաւ. չէ՞ հարկաւոր արգելօք, որ դասատու ուսուցիչը նախապէս լաւ ծանօթանայ աշակերտների հետ որ կարողանայ սպասած արդիւնքները արտադրել։ Սորա մասին երկար վիճաբանուց յետոյ խօսողների կարծիքները երկու տեսակի բաժանուեցան։ Ոմանք անհրաժեշտ էին համարում աշակերտների հետ ծանօթանալը. ոմանք այդ ո՛չ միայն աւելորդ էին համարում, այլ և հարկաւոր էին համարում աշակերտներին բոլորովին անձանթ լինելը։

Այդ երկու հակառակ մտքերը միմեանց հետ հաշտեցնելու համար՝ եղաւ առաջարկող, որ առաջ նոքա պարապեն, որոնց համար աշակերտների հետ ծանօթանալը ոչինչ նշանակութիւն չունի, ապա միւսները, որոնք այդ շատ կարևոր էին համարում։ Բայց, որովհետեւ ժողովը այդ միջոցն էլ հաւանական չգտաւ, ուստի նախագահ Պ. Բարխուդարեանցը երկու կարծիքներից միջին ճանապարհը գտնելու համար, առաջարկեց ընտրել հինգ հոգուց բաղկացած մի մասնախումբ, յանձնել նորան օրինակելի դպրոցի համար ա., բ. և գ. տարին նոր սովորող աշակերտների ընտրութիւնը որ նոցա հետ ամէն ցանկացող պարապէր։ Այդ առաջարկութիւնը ընդունուեցաւ և արդէն ցուցակագրուեցան Յընտրելի անձինք, Գործը արդէն հասել էր ընտրութեանը, յանկարծ ատենապետ Պ. ՄԱՆԳՐԻՆԵԱՆՅԱԼ առաջարկեց ժողովին՝ չի՞ կարելի ար-

դեօք որ ժողովը հաւատայ իրան և աշակերտների ընտրութիւնը իրան յաճնէ: Թէպէտ այդպիսի մի նոր առաջարկութիւն բոլորովին անտեղի էր Պ. Մանգինեանցի կողմից, այդուամենայնիւ ժողովը համաձայնելով՝ խնդրեց և շնորհակալութիւն արեց նորա առաջարկութեան համար: Որոշուեցաւ որ ամսի 23ին առաւօտը, Պ. Մանգինեանցը՝ այն անձանց ներկայութեամբ որոնք ցանկանում են պարապել օրինակելի դպրոցում և իրան օգնել այդ գործում, աշակերտներ ընտրի յիշեալ տարիների համար, և նոյն օրը առաւօտեան ժամի 9ից սկսուի պարապմունքը:

Մի քանի րոպէ միջոց տալուց՝ յետոյ ժողովը սկսեց զբաղուիլ երկրորդ հարցով: Նախագահ Պ. ԲԱՐՍԻՈՒԴԱՐԵԱՆՅԸ յայտնեց որ՝ հարկաւոր է ընտրել մի մեծ մասնաժողով, որ քննէ կարգադրիչ Յանձնաժողովի մշակած ծրագիրը՝ ապա այն Ընդհանուր ժողովի քննութեանը ներկայացնելու համար. որ՝ մի փոքրիկ մասնախումբ էլ պէտք է ընտրել Կ. Յանձնաժողովի կողմից առաջարկուած հարցերից մի քանի անպատասխան մնացածները քննելու: Դորա համար առաջարկուեցաւ ընտրել 35 անձն:

Բայց մասնաժողով ընտրելուց առաջ Պ. ՊՈՂԵԱՆՅԸ բարձրացրեց ձեմարանի վարչութեան պատրաստելիք ծրագրի խնդիրը: Պարոնը կարծում էր որ՝ եթէ ձեմարանական վարչութիւնը արդէն պատրաստի ունի մի այդպիսի ծրագիր, անշուշտ Վեհափառ Կաթողիկոսը այն կը հաստատի և Ընդհանուր ժողովի ջանքերը ծրագիր կաղմբու մասին ապարդիւն կ'անցնեն: Դորա առիթով նախ խնդրեցին Պ. Ս. Մանգինեանցին որ իբրեւ գործին մասնակցող և ձեմարանի ուսուցիչ մի որոշ պատասխան տայ այդ հարցին: Բայց Պ. ՄԱՆԻԻ. ՆԵԱՆՅԸ միայն այն ասաց, որ ինքը ձեմարանի վարչութիւնից ոչ մի յանձնարարութիւն չունենալով՝ ոչինչ զրական բան չէ կարող ասել: Իսկ Պ. Պոռնեանցին պատասխանեցին որ՝ ձեմարանական վարչութեան պատրաստած ծրագիրը ոչինչ կապ չունի Ուսուցչական ժողովի գործունէութեան հետ. Կաթողիկոսը ժողովին հրամայել է ծխական և միջնակարգ դպրոցների համար ծրագիր պատրաստել, նա էլ պէտք է պատ-

րաստի այն՝ բոլորովին անկախ ձեմարանական վարչութեան կաղմած ծրագրից:

Առանձին ուշադրութեան արժանի էր և այն խտտապահանջ առաջարկութիւնը, որ անում էր ուսուցիչ Պ. ԿԱՐԱՊԵՏ ԹԵՄՈՒՐԱԶԵԱՆՅԸ: Պարոնը հաշիւ ու համար էր պահանջում Կ. Յանձնաժողովի գործունէութեան մասին: Նա ասում էր, որ մինչև օրս յայտնի չէ Կ. Յանձնաժողովը ինչ նախապատրաստութիւններ է տեսել ժողովի համար. ինչ ծրագիր է պատրաստել ժողովի ընդհանուր պարապմունք համար: Եւ, ցոյց տալով որ եղածները միայն դատարկ Ֆրազներ են եղել, աշխատում էր դորանով ապացուցանել որ Կ. Յանձնաժողովը ոչ զիտեցել և ոչ կարողացել է իւր գերը կատարել:

Երևանի դպրանոցի տեսուչ մեծ. Պ. Ս. ԲԵԿԱՆՅԱՆՐԵԱՆՅԸ նորան պատասխանեց, ասելով. «Մենք միշտ սովոր ենք մեծամեծ պահանջներ անել և ինքներս ոչինչ չլինել ու խօսել միայն: Մենք ինչ ենք տուել, որքան ուժիկ ենք նշանակել Յանձնաժողովի անդամների համար, որ այդպիսի մեծ մեծ պահանջներ էլ անում ենք նորանց: Մենք ամենքս զանազան տեղերից հաւաքուել ենք, ինքներս անփորձ մարդիկ, այս առաջին անգամ է որ այսպիսի մեծ գործ ենք սկսում ընդհանուր ոյժերով: Ինչ փաստ ունի, եթէ շատ բան արած չլինենք, շատ կետերում էլ սխալուած լինենք: Ինչ մենք շնորհակալութիւն պէտք է անենք Կ. Յանձնաժողովին, որ նա յանձն է առել մեզ համար այսքան նեղութիւն, մեզ ամենիս հաւաքել է այստեղ հազար ու մի դժուարութեանց տանելով, մեզ համախմբել է միմեանց գեղեցիկ օրինակները տեսնելով բան սովորելու և քիչ թէ շատ օգուտ ստանալու այս ժողովից: Զերմ ծափահարութիւն յաջորդեց պարոնի խօսքերին:

Յետոյ Պ. ԲԱՐՍԻՈՒԴԱՐԵԱՆՅԸ ցանկացաւ իմանալ արդեօք ինչպէս կը ցանկայ ժողովը՝ ծրագիր մշակող անձինք ևս մասնակցե՞ն ծրագրերի քննութեանը՝ թէ ո՛չ: Այս հարցում ժողովը երկուսի բաժանուեցաւ: Մի մասը առաջարկում էր որ նորա մասնակցեն միայն խորհրդատու ձայն ունենալով: Իսկ

միւսը առաջարկում էր որ վճռողական ձայն ունենան: Աերջին առաջարկութիւնը ընդունուեցաւ և սկսեցին ընտրելի անձինք առաջարկել: Բայց, որովհետեւ ներկայ եղողներից շատերը անձնօթ էին միմեանց, ուստի որոշուեցաւ որ թեմական տեսուչները իրանք առաջարկեն իրանց թեմերից ընտրելի անձինք: Այդպիսով ցուցակագրուեցան մօտ 60 անձինք: Բացի թեմական տեսուչներից առաջարկում էին նաև տեսուչները: Սակայն, որովհետեւ մի քանի թեմերից ո՛չ թեմական և ո՛չ մասնաւոր տեսուչներ կային, այդ պատճառով ներկայ եղող ուսուցիչներն էլ սկսեցին առաջարկել իրանց ծանօթ արժանաւոր անձանց, որոնց թիւը շատ անշան էր: Տեսնելով որ նիստը դեռ ևս երկար կը տևի, պ. Նախագահը թղթեր բաժանեց ամենքին, որ ցուցակագրեն առաջարկուած անձանց անունները և իրանց տներում նոցանից 35 հոգի ընտրելով՝ երեկոյեան 6 ժամին բերեն իրանց ընտրողական թերթերը: Սորանով նիստը վերջացաւ: Այս միջոցին ուսուցիչներին ձրիաբար բաժանուեցաւ Առաքել Բահաթրեանցի՝ յօգուտ ուսուցչական ժողովի կարգացած ՀԾ աղէկօցը կամ մանկանց պարտեզը և նորա նշանակուած թիւնը՝ անունով հրապարակական դասախօսութիւնը:

Այսօր ներկայ էին 143 ուսուցիչ:

Դ.

Երէկ.

Երեկոյեան, երբ նիստը բացուեցաւ, ամենքը ներկայացրին իրանց ընտրողական թերթերը, և վեց տեղ երկ երկու հոգի սկսեցին հաւաքել առաջարկուած անձանց ձայները: Բայց մի կողմից ընտրուելու ջերմ ցանկութիւնը, և միւս կողմից ուսուցիչներից շատերի անփորձութիւնը բաւական անտեղի արարմունքների առիթ էին տուել: Մենք, որ նոյնպէս ձեռքներ հաւաքողներից մէկն էինք, նկատեցինք հետեւեւեւ-

րը. — ա) Առհասարակ առաջին տեղը կամ հայր Ստեփանոս Տէր Ստեփանոսեանցին կամ բժիշկ Գաբրիէլ Յովհաննիսեանցին էին գրել: Բ) Միւսին թերթի մէջ միւսին անունը երկու անգամ էր կրկնուած, և այդ մօտ 10 թերթում (այն էլ՝ միայն մեզ մօտ): Գ) Գրել էին նաև այնպիսի նոր անձանց անուններ, որոնք առաւօտը չէին առաջարկուած: Դ) Եւ, որ ցաւալին է, գրուածների մէջ այնպիսին էլ կար, որպիսին իւր անվայելութեամբ հաղիւ թէ մի փոքրիկ աշակերտի ներքին լինէր: — Այս մի քանի ժամ տեղը սրտամաշ աշխատանքը վերջանալուց յետոյ, զրաժները միմեանց հետ համեմատեցին և վեց թերթից սկսեցին ձայները գումարել: Անցաւ մի քիչ ժամանակ էլ, և ձայների մեծամասնութեամբ ընտրուած յայտարարուեցան հետեւեւ 35 անձինքը:

Ս. ա. ք. Ս. Ստեփանեանց — 93, ձայն.	Լ. Թիւսիկեանց — 63,
Արիստոյմ Յովհաննիսեանց — 88,	Կ. Տ. Դաւթեանց — 62,
Ղ. Աղայեանց — 86,	Գ. Շահրուղաղեանց — 60,
Հ. Ղուկասեանց — 85,	Յ. Տ. Գրիգորեանց — 59,
Ս. Բէկնազարեանց — 84,	Ս. Հախումեանց — 58,
Ս. Պալաստեանց — 84,	Ա. Բաճ, Բագրատունի — 57,
Յ. Զիդիանեանց — 84,	Հ. Առաքելեանց — 57,
Ս. Մանդլինեանց — 82,	Գ. Տ. Գաբրիէլեանց — 55,
Գ. Բարխուդարեանց — 80,	Մ. Պալեանց — 55,
Ն. Խոսրովեանց — 80,	Գ. Վարժելեանց — 54,
Ա. Քիշմիշեանց — 79,	Ա. Գալստեանց — 54,
Պ. Պոստեանց — 79,	Դ. Քալանթարեանց — 50,
Վ. Եղիազարեանց (երեւանցի) — 78,	Կ. Թեմուրազեանց — 48,
Յ. Նազարեանց — 74,	Ս. Մեկրումեանց — 47,
Գ. Յովհաննիսեանց — 70,	Ա. Բաճարեանց — 46,
Օր. Գ. Յովհաննիսեանց — 68,	Օր. Գ. Քալանթարեանց — 45,
Մ. Սալամբէկեանց — 63,	Գ. Միրզոյեանց — 45,
	Ա. Մանդլինեանց — 41,

Ընտրութիւններից յետոյ Պ. Բեկնազարեանց յայտնեց ժողովին, որ ուսուցիչներին ծրագրերի հետ առաջուց ծանօթացնելու համար ինքը խորհրդակցել է Պ. ՍԱԼԱՄ.

ԲԷԿԵԱՆՑԻ հետ, որ վիճաբանութեամբ երկու օրում տպել տայ և բաժանուին ամենքին: Ժողովը ի նկատի ունենալով դորա օգտակարութիւնը և ծախսի աննշան լինելը՝ խնդրեց Կ. Յանձնաժողովին որ տպագրել տայ այդպիսով: Դորա համար մօտ 10 անձինք ցանկութիւն յայտնեցին ծրագրերը արտագրելու:

Դորանից յետոյ Պ. ԵՐԻՅԵԱՆՑԸ յայտնեց ժողովին, որ Կ. Յանձնաժողովը ցանկանալով անջնջելի պահել բոլոր ուսուցիչների մէջ Ուսուցչական Ժողովի քաղցր-յիշատակը, կամենում է հանել տալ բոլոր ուսուցիչների համախումբ լուսանկարը: Դորա մասին, ասաց պարոնը, Կ. Յանձնաժողովը արդէն խօսել է քաղաքիս յայտնի լուսանկարող Երմակովի հետ, և վերջինս ուսուցիչների ծախքը թեթեւացնելու համար՝ ընդունում է կէս դիւթին պատկերը տպել 1 ու. 50 կոպէկով: Դորանից իւրաքանչիւր ուսուցիչ հինգը ինքը կը վերցնի, մէկը կը տայ Յանձնաժողովին՝ խմբովին հանելու համար: Այդ աշխատանքը յանձն է առնում Պ. ՍԱԼԱՄԲԷԿԵԱՆՑԸ: Իսկ չքաւոր ուսուցիչներին Կ. Յանձնաժողովը հրաւիրում է իւր ծախքով հանուելու: Համախումբ պատկերի դինը լինելու է 2—3 ու. Նոցանից մէկը կ'ուղարկուի Վեհափառ Վաթողիկոսին. մի քանիսն էլ կը բաժանուին բոլոր յայտնի մեծ ուսումնարաններին ձրիաբար:

Ժողովը ուրախութեամբ ընդունեց այդ առաջարկութիւնը, և երեք նոր ընտրուած անձանց յանձնուեցաւ ցանկացողներից փող ստանալը և լուսանկարչին ներկայացնելը:

Պարոններ, տեղից վեր կենալով ասաց քարտուղար Պ. ՀԱՀԲՈՒԴԱՂԵԱՆՑԸ, ձեզ ամենիդ յայտնի են հռչակաւոր մանկավարժ Պետտալոցցու, Դիստերվէզի և Ուշինսկու անունները: Իմ կարծիքով մի-խորհրդաւոր բան արած կը լինենք, եթէ մեր համախումբ պատկերի մէջ տեղը զետեղենք նաև այդ նշանաւոր անձանց: պատկերը որոնց շնորհիւ մենք առաջ ենք գնում մեր ասպարիզում:

Ժողովը միայն ծիծաղով պատասխանեց պարոնի առաջարկութեանը: Իսկ պ. Երիցեանցը աւելացրեց որ մանկավարժների և առհասարակ գիտնական անձանց պատկերները ամեն

լուսանկարչի մօտ գտնուում են. ցանկացողները կարող են նոցանից առնել այդ պատկերները:

Սորանից յետոյ Ժողովը ցրուեցաւ:

Ներկայ էին 122 ուսուցիչ:

Ե.

Օգոստոսի 23.

Ա. — — — — —

Նիստը բացուեցաւ: Խօսակցութիւնը սկսուեցաւ պարապմունքների մասին և Պ. ՆԱԽԱԳԱՀԸ կամեցաւ իմանալ թէ ովքեր են ցանկանում պարապել օրինակելի դպրոցում: Առաջարկուեցաւ որ ցանկացողները գրուեն մի օ. անձին թղթի վերայ, յիշելով թէ՛ առարկան, որով պէտք է պարապեն և թէ բաժանմունքը, որտեղ ուղում են պարապել: Գրուեցան 20 ից աւելի անձինք: Ոմանք գրում էին մի քանի առարկաներից. ոմանք թէ՛ ծխական և թէ միջնակարգ դպրոցների աշակերտների հետ ևս ցանկութիւն յայտնեցին պարապելու: Ներկայ եղող վարժուհիներին ևս առաջարկուեցաւ յանձն առնել մի որ և իցէ առարկայով պարապել. բայց ցանկացողներ չյայտնուեցան: Այսքանը միայն յայտնի եղաւ որ նոքա ցանկանում են վերջը պարապել:

Ժողովը առաջարկեց ատենապետ Պ. Ս. ՄԱՆԴՈՒՆԵԱՆՑԻՆ որ, եթէ կարելի է, առաջ ինքը պարապի, որպէս զի միւս դաւաճական, մանաւանդ գիւղական ուսուցիչները աւելի վստահ կերպով առաջ գան պարապելու: Բայց պ. Մանդինեանցը ասաց, որ՝ եթէ կաջողանայ, ինքը վերջը կը պարապի: Եղան նաև ուրիշ անձինք: որոնք նոյն ցանկութիւնը յայտնեցին: Ներկայ եղողներից մէկը ասաց որ՝ լաւ կը լինի, եթէ պարապել ցանկացող ուսուցիչը նախ և առաջ գրաւոր

կերպով ներկայացնէ իւր պարապման եղանակը, չափը և այլն, որպէս զի իմացուի թէ արդեօք գործնական պարապմունքի մէջ բոլոր խոստացածը կատարեց, թէ մի քանի բան բաց թողեց: Նորան պատասխանեցին որ աւելորդ է այդչափ խոստապահանք լինելը: Պարապողը առաջուց մի քանի կարեւոր բացատրութիւն կը տայ, կամ կը հարցնեն նորան թէ ինչո՞վ պէտք է պարապի, մի դասագիրք կամ ծրագիր ունի՞ր կազմած թէ ոչ, եթէ դասագիրք ունի և փոփոխութիւններ է մտցնելու նորա մէջ, որոնք են այդ փոփոխութիւնները և այլն: Եւ այդ բաւական է:

Սորանից յետոյ ուսուցիչներին մէկը՝ Պ. ՄԱԿԱՐ Տ. ՍԱՐԳԵՍԵԱՆՅԱՆ յայտնեց որ՝ թէպէտ ինքը չգուցակագրեց իւր անունը պարապողների շարքումը, բայց կը խօսի վայելչագործութեան մասին և կը պարապի ցոյց տալով ու պաշտպանելով իւր մեթոդը, և որ՝ գորա համար արդէն Կ. Յանձնաժողովին մի գրաւոր տեսութիւն է ներկայացրել: Կ. Յանձնաժողովը ուրախութեամբ ընդունեց թէ՛ նորա և թէ՛ ուրիշ մի երկուսի նմանօրինակ առաջարկութիւնները: Եւ որովհետեւ այստեղ խօսք ընկաւ գրութեան ձևերի մէջ միատեսակութիւն պահպանելու մասին, որ պէտք է կատարուէր յիշեալ մասնագէտ անձանց մասնակցութեամբը, ուստի այս առիթով տեսնապետ Պ. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆՅԱՆ յայսպիսի մի հարց առաջարկեց—Լաւ չէ՞ր լինի որ՝ ի չպէս վայելչագործութեան մէջ ցանկալի է միատեսակութիւն պահպանելը, հայց լեզուի մէջ ևս նոյն միատեսակութիւնը պահպանուի: Պարոնի միտքը բաւական պարզ էր: Այսքանը միայն հարկաւոր ենք համարում ասել թէ ինչո՞ւ ինչպէս ամէն առարկայի մէջ, այնպէս էլ վայելչագործութեան մէջ, չենք ուզում զանազան մեթոդներ ներմադրել: Թող մեր աշակերտները վայելուչ գրեն, մեզ այդ է հարկաւոր. բայց թէ որք ի՞նչ մեթոդի հետեւելով կը գրէ, այդ մեզ համար միևնոյն է: Եւ ինչո՞ւ, եթէ որեւիցէ առարկայի մեթոդների մէջ կարելի է միատեսակութիւն պահպանել, միայն հայոց լեզուի մէջ ենք ուզում նոյն միատեսակութիւնը պահպանել, և ո՞չ թէ մնացած բոլոր լեզուների ու առարկաների մէջ:

Եւ շտապով առանց հարցը վիճաբանութեան ու քուէարկութեան ենթարկելու՝ պ. Մանդինեանցը դիմելով Ժողովին, ասաց. «Աւրեմն պարոններ, թէ՛ ծրագրերի մշակելը և թէ՛ այս երկրորդ հարցը՝ հայոց լեզուի մէջ ևս միատեսակութիւն պահպանելը թողնում ենք մեր ընտրած 35 հոգուց բաղկացած մասնաժողովին տնօրինութեանը»: Եւ մի քանի տեղից դրական պատասխան ստանալով այդ հարցն էլ լուծուած ու վճռուած համարեց:

Այստեղ, երբ կրկին նորան խնդրեցին որ առաջին անգամ ինքը պարապի, նա պարապելու դժուարութիւնները նորանով բացատրեց, որ ինքը արդէն շատ պարտականութիւններ ունի կատարելու օրինակելի դպրոցի վերաբերութեամբ:

Այդ խօսքերը մի քանի անգամ կրկնուելուց յետոյ տողերիս գրողը բաղաւորապէս թէ տարաբաղաւոր, հարցը պարզելու համար ասաց. «Որքան ինձ յայտնի է, անցեալ նիստում պ. Մանդինեանցի անելիքը օրինակելի դպրոցի վերաբերութեամբ միայն նորանով սահմանափակեցինք, որ նա այդ դպրոցի երեք բաժանման համար ևս՝ իրան այդ գործում մասնակցել և օգնել ցանկացողների հետ աշակերտներ ընտրէ, որովհետեւ, երբ այդ նպատակի համար արդէն որոշուեցաւ հինգ հոգուց բաղկացած մի մասնախումբ, ընտրել, նոյն իսկ այդ մասնախմբի վերայ էլ Ժողովը լոկ աշակերտներ ընտրելու պարտականութիւնը դրեց»:

Պ. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆՅԱՆ պատասխանեց. «Ո՛չ, պարոններ, ընդհակառակը, ես կարծում եմ որ Ժողովը ինձ ղեկավար է ընտրել և լիակատար իրաւունք է տուել որ ինչպէս ուզենամ, ամէն գործ այնպէս կատարեմ օրինակելի դպրոցի վերաբերութեամբ»:

Այս կետում Ժողովը երկու մասի բաժանուեցաւ: Մի մասը նորան ուրիշ ո՞չ մի իրաւունք տուած չէր համարում. միւսը նորան ղեկավար էր ընդունել. բայց, ինչպէս երևում էր, այդ երկրորդ մասին իրան էլ յայտնի չէր թէ ի՞նչ իրաւունքներ ու պարտականութիւններ էին հասկացւում այդ «ղեկավար» խօսքով:

Իսկ պ. Մանդինեանցը կրկնեց. «Ես դարձեալ պնդում

եմ որ ժողովը ինձ լիակատար իրաւունք է տուել, և այս էլ կ'ասեմ, որ ես միայն այն պայմանով կը համաձայնեմ ղեկավարի պաշտօնը ընդունելու, որ ժողովը ինձ լիակատար իրաւունք տայ. հակառակ դէպքում ես թողնում եմ ղեկավարի պաշտօնը: Պարզ նկատուեմ էր որ այդ քաղաքավարութեամբ արտայայտուած սպառնալիքը առաջ էր գալիս ժողովի առ ինքն ունեցած համակրութիւնից և յարգանքից:

Դուրս եկան անձինք, որոնք ցանկանում էին իմանալ թէ պ. Մանգինեանցը ինչ է հասկանում «լիակատար իրաւունք» ասելով: Իսկ նա ամբողջ 1½ ժամ յամառութեամբ անդրդունելի մնաց իւր ասածի մէջ, աւելացնելով, որ ինքը երբէք չի ասի թէ ինչ է հասկանում լիակատար իրաւունքը խօսքերով: Հատեալ իրանց կողմից բացատրեցին թէ ինչ են հասկանում ղեկավար կամ լիակատար իրաւունքը ասելով. և ցոյց էին տալիս, որ նոքա երբէք պ. Մանգինեանցին լիակատար իրաւունք չեն տուել և չեն էլ տալիս, որ նա ինչպէս կամենայ՝ ամէն հարց այնպէս վճռէ. այլ որ ղեկավար ասելով հասկանում են պարապմանց մէջ կարգ ու կանոն պահպանելու և խօսքի իրաւունք տալու պաշտօնը: Ուրիշ ո'չինչ:

Աերջապէս, երբ ժողովը հաղար անգամ պահանջեց որ պ. Մանգինեանցը բացատրէ թէ ինչ է հասկանում այդ բաղմապարունակ խօսքերով և կամ ո'րոնք են իւր պահանջները. — պարոնը կրկին դիմեց ժողովին այսպէս. «Պարոններ, ես խնդրում եմ, որ պատասխանէք. ինձ լիակատար իրաւունք տալիս էք, թէ ո'չ»:

Մեծամասնութիւնը անձարացած, առանց երկար մտածելու, տուեց նորան այդ փափաքելի ու փառաւոր լիակատար իրաւունքը: «Յոյս ունեմ, պարոններ, ասաց լիակատար իրաւունքի տէրը, որ ինձ կը հաւատաք որ ես երբէք ի չարը չեմ դործ դին ժողովի տուած իրաւունքը և չեմ բռնանայ ժողովի վերայ: Աստուած տայ, որ սխալուած չլինենք»:

Նիստը մի քանի րոպէով ընդհատելուց յետոյ՝ պ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆՅԱՆԸ կարգաց մի նոր ստացուած հեռագիր, որ ուղարկել էր Պ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆՅԱՆԸ, Կ. ՊՈԼՍԻՄԻ ԲԵՐԵՐԵԱՆԸ:

Ներկայ եղող ուսուցիչների կողմից: Հեռագիրը ծափահարութեամբ ընդունուեցաւ: — Ապա Պ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆՅԱՆԸ հարցրեց, արդեօք ժողովը կը կամենայ պատասխանել, Ամենքը համաձայնութիւն յայտնեցին, Եւ ինչ բանի համաձայնեցան, որ 200 ուսուցչից բաղկացած մի պատկառելի ժողով պատասխանէ 2—3 հոգուց բաղկացած ուսուցիչների՝ թէ՛ այն պատճառով, ի հարկէ, որ նոքա ուսուցիչ և հեռագրելու չափ բարեսիրտ մարդիկ են, և թէ այն պատճառով, որ հեռագիրը Կ. Պոլսից էր ստացուած:

Նիստը վերջացաւ և որոշուեցաւ, որ երեկոյին կարդացուի Կ. Յանձնաժողովի պատրաստած ծրագրերի յառաջաբանը:

Ներկայ էին 160 ուսուցիչ:

Զ.

Երեկոյ.

Այս անգամ սաստիկ մեծ բազմութիւն կար: Ո'չ միայն դահլիճումը նստելու տեղ չկար, այլ և դուրսը, պատշգամբումը շարժուելն անկարելի էր:

Նախագահ Պ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆՅԱՆԸ յայտնեց որ, ինչպէս առաւօտը խոստացուել էր, այժմ պէտք է կարդացուէր ծրագրերի յառաջաբանը, որի մէջ որոշուած էր թէ՛ մեր դրարոցների, մանաւանդ ծխական—գիւղական դպրոցների ունեւնալիք ուղղութիւնը և թէ աւանդելի առարկաների չափը, — և յետոյ այդ պէտք է վիճաբանութեանց ենթարկուէր: «Բայց, աւելացրեց պարոնը, Յառաջաբանը կարդալուց առաջ՝ պ. Ս. Մանգինեանցը ցանկանում է կարդալ «Ազգայինութեան տարրը ուսումնարանում» բնաբանի վերայ»:

Պ. ՄԱՆԳԻՆԵԱՆՅԱՆԸ բարձրացաւ ամբիօնը: Բայց փոխանակ ուղղակի, անմիջապէս իւր յանձն առած խնդրի վերայ խօսելու՝ չգիտենք, ինչո՞ւ նա մի քանի կողմնակի և իւր խօսելու առարկայի հետ ամենեւին կապ չունեցող կետերի վերայ սկսեց խօսել: — Օրինակ. շնորհակալութիւն էր անում ժո-

ղողին որ իրան ատենապետ ընտրեց և լիակատար իրաւունք տուեց. յայտնում էր, որ առհասարակ ժողովում խօսողների թիւը շատ աննշան է. հաղիւ 4—5 հոգի են խօսում. Յան-կալի էր, ասում էր, որ ոչ թէ լսողների, այլ խօսողների թիւը շատ լինէր: Բացատրում էր, որ ամենքը ընկերներ են և միմեանց հաւասար. ինչո՞ւ միւսները իրանց ընկերներին իրանցից բարձր են դասում, և իրանց նուաստացնում: Խօսում էր այն բանի մասին, որ այստեղ ուսուցիչները եկել են թէ՛ քննելու և թէ՛ քննուելու. յայտնում էր որ ինքը ոչ մի կերպով չէ կարող բռնանալ ժողովի վերայ, և այն և այլն:

Սորանից յետոյ դարձաւ բուն խնդրին. այսինքն թէ՛ մանկավարժութեան ներկայ պահանջներին համապատասխան՝ ազգային տարրը, ազգայինութեան գաղափարը ինչպէս պէտք է դարգացուի ուսումնարաններում: Նա խօսեց առհասարակ մայրենի լեզուի նշանակութեան և նորա խաղալիք դերի մասին մարդուս զարգացման գործում: Նիւթն ըստ ամենայնի պատշաճաւոր էր այդպիսի մի ժողովի ձեռնարկած գործին նախաբան լինելու համար: Բայց, եթէ իւր երկար ու ձիգ խօսքերով պ. դասախօսը չկարողացաւ մի ամփոփ գաղափար տալ նորա մասին իւր ուշադիր ունկնդիրներին, դորա պատճառը մեր կարծիքով, այն էր, որ պ. Մանդինեանցը չէր նախապատրաստուել դորա համար: Մտքերի սաստիկ ընդլայնումը և առհասարակ թռիչքներ անելը այն աստիճան արգելք էին լինում նորա իմաստալից դասախօսութեան բուն, էական մասունքը ըմբռնելուն, որ լսողը անհամբերութեամբ եղբակացութեանց էր սպասում:

Խօսք չկայ, որ նորա ասածները ընդհանրապէս ճշմարտութիւններ էին. թէպէտ կային և բաւական վիճելի կետեր: Ընդդիմախօսել ցանկացողներ եղան. բայց այդ թողնուեցաւ միւս անգամուան: Պ. Մանդինեանցը շատ երկար խօսեց. Արդէն նա 50 րոպէ խօսել էր, երբ պ. Նախագահը խնդրեց, որ ընդհատէ: Բայց, որովհետեւ լսողների մեծ մասը ցանկութիւն յայտնեցին շարունակութիւնը իմանալու, ուստի և պ. Մանդինեանցը շարունակեց իւր խօսքը: 2 պէտք էր մոռանալ, որ նախընթաց երեկոյին Ա. Յանձնաժողովի կողմից ծանուցուե-

ցաւ ժողովին որ այդ օրից միշտ նշանակուած ժամին պէտք է գալ հաւաքուիլ և ճիշդ նշանակուած ժամին ու րոպէին պէտք է փակուի նիստը, թէկուզ խօսողի խօսքը բերանում կիսատ մնայ: Սակայն, արդէն 7 ժ. 50 րոպէն էր, ուրեմն միայն 10 րոպէ ժամանակ էր մնում. այդուամենայնիւ դեռ ևս ոչ միայն Յառաջաբանը չէր կարգացուել, այլ և պ. Մանդինեանցը չէր վերջացրել իւր խօսքերը, որ նա ամբողջ երեսներով նշանակած ունէր իւր ձեռքին բռնած յիշատակարանի մէջ: Ի հարկէ, նորա խօսքերի վերայ մի ամփոփ ու որոշ գաղափար կազմելու համար հարկաւոր էր որ նա լրացներ իւր խօսքերը մնացած 10 րոպէում: Ինչպէս և առաջարկուեցաւ մի ժողովականի կողմից, Բայց, արդէն սկսուեցաւ Յառաջաբանի ընթերցումը:

Միայն, կարգալուց առաջ Ա. Յանձնաժողովի ԲԱՐՏՈՒՂԱՐԸ մանրամասնօրէն նկարագրեց ժողովին այն ամէն դժուարութիւնները, որոնց հանդիպել էր Յանձնաժողովը. ցոյց էր տալիս իրանց ծանր դրութիւնը ամէն մասամբ անյաջող հանգամանքների մէջ. Այդ պատճառով էլ պարոնը խնդրում էր ժողովին, որ նա այդ ծրագիրը ոչ թէ մի ընտիր ու հաւաքական յոգեբով մշակած ծրագիր համարէ, այլ իբրեւ Ընդհանուր ժողովի պարապմունքը օժանդակիչ միջոց, որ կ'ունենայ իւր պակասաւոր կողմերն էլ:

Նախագահ պ. Բարխուդարեանցը առաջարկեց ժողովին, որ թղթի կտորների վերայ նշանակեն իրանց նկատողութիւնները՝ հետեւեալ անգամ նոցա մասին վիճարանելու համար: Ապա պ. քարտուղարը կարգաց Յառաջաբանը:

Դորանից յետոյ նախագահից իրաւունք խնդրուեցաւ պ. Մանդինեանցի ճառի մասին վիճարանելու համար. բայց նա արդէն նիստը փակուած համարելով՝ չուզեց գործը շարունակել և թողեց հետեւեալ անգամուան: Եւ որովհետեւ խօսել ցանկացողը Պ. Ս. ՍՊԵՆԴԻԱՐԵԱՆՑԻ էր, — ժողովականներից ոմանց քաղաքավարութեանը նայեցէք, — սկսեցին սաստիկ սուլել: Ի՛նչ մեծ բաւականութիւն: Եւ ո՞ր պէտք է տանի արդեօք այդ արարքը մի այսպիսի պատկառելի ժողովի: — Դորա առիթով մեծ աղմուկ բարձրացաւ:

Որոշուեցաւ որ հետեւեալ առաւօտը ներկայ լինեն միայն պարապելու համար իրանց անունները գրել տուած անձինք:

Այս անգամ ներկայ էին 143 ուսուցիչ:

Է.

Օգոստոսի 24.

Առաւօտ:

Ժողովի դահլիճում դարսած էին գրասեղաններ աշակերտների համար: Հաւաքուեցան դասատու ուսուցիչները: Ակզբումը խօսակցութիւն բացուեցաւ այն բանի մասին թէ՛ որովհետեւ մի քանի առարկաներից, օրինակ՝ թուաբանութիւնից շատերը կան պարապելու ցանկութիւն յայտնող, — կամ ոմանք ուղում են մի բաժանմունքի, ոմանք երկու կամ երեք բաժանմունքի հետ միասին, — ի՞նչպէս արդեօք պէտք է կանոնաւորել այդ գործը: Յետոյ, բանը շատ չերկարացնելու համար, առաջարկուեցաւ Պ. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆՅԻՆ որ առաջին օրինակը ինքը տայ և պարապի: Ժողովը այդ խնդրեց պ. Մանդինեանցից և նա յանձն առնելով իսկոյն բերեց երկու բաժանմունքի աշակերտներ, և նստեցրեց իրանց տեղերն ու սկսեց պարապել:

Աշակերտների մէջ կային նաև 5—6 տարեկան երեխաներ: Անմեղ մանուկներ, ով գիտէ, ինչպիսի մարդիկ պէտք է դառնաք ժամանակով. դո՛ւք, որ Ռուսաստանի Հայոց Առաջին Ընդհանուր Ուսուցչական Ժողովի պարագման առաջին օրը նստած էք այդտեղ:

Պ. Մանդինեանցը երկու բաժանմունքի հետ ևս պարապելուց յետոյ՝ արձակեց աշակերտներին: Յետոյ միջոց տրուեցաւ: Ուսուցիչները, որոնց պ. Մանդինեանցը կանխապէս ոչինչ բացատրութիւն չէր տուել իւր պարապմունքի մասին, շատ էին զարմացել և առհասարակ տեղոհ էին նորա պարապմուն-

քից: Բայց, ի հարկէ, այդ տեղոհութիւնը անտեղի էր, ո՛չ լաւ, ո՛չ վատ կարելի էր ասել, քանի որ դեռ նոցա յայտնի չէր թէ ինչ էր ուղում ցոյց տալ նա իւր պարապմունքով:

Յետոյ ամենքը ներս հրաւիրուեցան: Գրուեցան նոցա անունները, որոնք ցանկութիւն յայտնեցին նկատողութիւն անելու պ. դասատուին: Որովհետեւ խօսողներից ոմանք կարգապահութեան վերաբերութեամբ ևս մանրակրկիտ նկատողութիւններ էին արել, ուստի ամենքի նկատողութիւնները լսելուց յետոյ՝ հարց առաջարկուեցաւ թէ արդեօք միայն պարապման ներքի՞ն բովանդակութեան վերայ պէտք է ուշադրութիւն դարձնել, թէ ինչպէս ներքին, այնպէս և արտաքին կողմերը պէտք է ի նկատի ունենալ: Դորա մասին երկար վիճաբանելուց յետոյ՝ ձայների առաւելութեամբ վճռուեցաւ, որ գլխաւորապէս ներքին բովանդակութեան վերայ ուշադրութիւն դարձնուի: Սորանից յետոյ պ. Մանդինեանցը տուեց իւր պատասխանները նկատողութիւն անողներին և նիստը փակուեցաւ առանց որեւիցէ ընդգիմախօսութիւն լսելու:

Ապա պ. Մանդինեանցը յայտնեց, որ հետեւեալ առաւօտը պ. Վարապետ Թեմուրազեանցը պարապելու է թուաբանութիւնով:

Ներկայ էին 83 ուսուցիչ, որոնց մէջ այս անգամ կար նաև մանկավարժ Առաքել Բահաթրեանցը:

Ը.

Երէկ:

Այս անգամ աւելի մեծ բազմութիւն, քան թէ նախընթաց երեկոյին, լցրել էր դահլիճը, պատշգամբը և գաւիթը: Որովհետեւ մի որոշ եղբակացութեան հասնելու համար պէտք էր վիճարանել ծրագրերի Յառաջարանի էական կետերի մասին, այսինքն մեր ծխական դպրոցների նպատակի և ուղղութեան վերայ, ուստի նստի սկզբումը Պ. ՆԱԽԱԳԱՀԷ առա-

ջարկեց ժողովին արդեօք ինչպէս կը կամենայ՝ կրկին ամբողջութեամբ կարգալ Յառաջաբանը, թէ մաս առ մաս և իւրաքանչիւր մասը առանձնապէս քննութեան ենթարկել:

Ոմանք կրկին կարգալը ձանձրալի էին համարում, ոմանք՝ շատ կարևոր: Որոշուեցաւ, որ կրկին անգամ կարգացուի ժողովականներից մէկը՝ Պ. ՀԱՄԲԱՐՉՈՒՄ ԱՌԱՔԵԼ ԵՆՆՅԸ ամբիոն բարձրանալով յայտնեց ժողովին, որ ինքը ծրագրի մասին մի գրուածք (րեֆերատ, référé) է ներկայացրել և Յանձնաժողովին, որ և $\frac{1}{4}$ ժամ տալով նորան որոշել է միայն նորա մի մասը կարգալ:

Պարոնը իւր խօսքերի մէջ ասաց որ՝ «Ծրագրերի Յառաջաբանի մէջ յայտնի սահմաններով չէ որոշուած նպատակը և ուղղութիւնը»: և ինքը իւր կողմից առաջարկում էր իւր կարծիքը: Նա ասաց որ՝ «Նախ պէտք է քննել ժողովրդի ներկայ գրութիւնը և նորա պահանջները, ապա ըստ այնմ կազմել ծրագիրը»: Իսկ ինքը քննելով մեր ծխական դպրոցների ուղղութիւնը, ասում էր, որ՝ «Աշակերտը ծխական ուսումնարանից մի օտար միջնակարգ կամ բարձր ուսումնարան մտնելուց յետոյ կորած ոյժ է համարւում իւր գիւղի հասարակութեան համար: Պէտք է դորա առաջն առնել: Նա յայտնեց որ՝ «Գիւղական ուսումնարանները ժողովրդի համար հարստահարիչներ են պատրաստում: որովհետև գիւղացի տղան թողնելով գիւղական պարապմունքը՝ ուսում առնելուց յետոյ իւր ձեռք բերած ուսումը գործ է դնում նեղ, շահասիրական նպատակներին նպաստելու համար»: Նա յայտնում էր նոյնպէս որ՝ «Գրագիտութիւնը շատ փեսաներ է արտադրում: Եւ, վերջացնելով իւր երկար և մի և նոյն միտքը հազար անգամ կրկնող խօսքերը՝ պարոնը իւր կարծիքը այսպէս էր ձևակերպում: «Աշակերտներին կեանքի համար պէտք է պատրաստել»:

ԲԱՀԱԹԲԵԼՆՅԸ իբրև Յանձնաժողովի անդամ, ասաց որ ընդհակառակն նպատակը շատ պարզ է գրուած Յառաջաբանում: Այնտեղ գրուած է որ մեր ծխական դպրոցների նպատակն է «Մանուկին բարոյական-կրօնական կրթութիւն և ընդհանուր զարգացում տալ»: Եւ, որովհետև դորա մասին երկար

վիճաբանութիւններ տեղի ունեցան, ուստի կրկին Բահաթրեանցը այդ ընդհանուր և ինչպէս շատերը ասում էին, առաձգական խօսքերի իմաստը այսպէս բացատրեց թէ՝ «Ծրագրի մէջ որոշ ասուած է և, երբ ծրագիրը կը կարգացուի, պարզ կ'իմացուի թէ ինչ է ուղղում հասկանալ Յանձնաժողով վերոյիշեալ միջին խօսքերով, ինչպէս ոմանք կարծում են»:

Եյս պատճառով և Յանձնաժողովի քարտուղարը կրկին անգամ կարգաց Յառաջաբանը: Ինչ վերաբերում է պ. Առաքելեանցի խօսքերին, նա ո՛չ մի նոր միտք չյայտնեց, ի հարկէ. որովհետև Յառաջաբանի մի քանի կտորներում պարզապէս որոշուած էր նորա ուղղութիւնը, այն է՝ կեանքի համար մարդիկ պատրաստելը, ինչպէս ցանկանում էր ինքը պ. Առաքելեանցը:

Յառաջաբանի ընթերցումից յետոյ ամբիոն բարձրացաւ Պ. ԳԱԲՐԻԷԼ ԽԱՏԻՍԵԱՆՅԸ և ասաց որ՝ «Բարոյական կրթութիւն ազգային հոգով և ընդհանուր զարգացում անհասկանալի բառեր են: Նա յիշեցնելով ժողովին իւր «Մանկավարժական խորհրդածութիւններ» անունով նոր լոյս տեսած գրքից, հարկաւոր համարեց իբրև թէ մի նոր նպատակ դրնել իւր կողմից: Նա ասում էր. «Առաջ պէտք է իմանանք թէ՝ որ դասակարգի երեսաներ են այցելում մեր ծխական դպրոցները, ո՞ր շրջանից են դուրս գալիս և ուսումը աւարտելուց յետոյ ո՞ր շրջանն են մտնում: Եթէ մենք այդ կ'որոշենք, այն ժամանակ ծրագիրը ինքն ըստ ինքեան որոշուած կը լինի»: Պարոնը ասում էր. «Ուսումնարանի նպատակը պէտք է լինի այնպիսի կրթութիւն տալ մանկանը, որ նա ուսումը աւարտելուց յետոյ ո՞ր շրջանից եկել է, կրկին նոյն շրջանը վերադառնայ և նորան ծառայէ: Միայն, որ նա իւր հօրից աւելի կրթուած գիւղացի, երկրագործ, այգեպան կամ վաճառական լինի»:

Նորանից յետոյ խօսեց Յանձնաժողովի անդամ Պ. ՅԱՆՈՒԲ ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅԸ և շատ պարզ կերպով մի առ մի բացատրեց թէ ինչ է նշանակում «Բարոյական կրթութիւն», ազգային հոգի և ընդհանուր զարգացում: Նա ասաց. «Բարոյական կրթութիւն ասելով ես հասկանում եմ

Քրիստոսի վարդապետած Աւետարանը: Եթէ մեր երեսային դաստիարակներ այն սկզբունքի համաձայն, որի վերայ հիմնուած է աւետարանական վարդապետութիւնը, մենք կ'ունենանք բարոյական մարդ: Ազգային հոգով կրթել նշանակում է՝ կրթել նորան այնպէս, ինչպէս ցոյց է տալիս մեր ազգային պատմութիւնը. և ընդհանուր զարգացում տալ նշանակում է՝ նորան մարդ շինել, ճշմարիտ մարդ, որ՝ ինչ արհեստի մէջ ևս լինի, միշտ լինի ճշմարիտ մարդ:

Պ. ՍՊԱՆԴԱՐ ՍՊԱՆԴԱՐԵԱՆՅԱՆ, որ նոյնպէս Յանձնաժողովի անդամ էր, ասաց. «Որովհետեւ մեր ժամանակներում բարոյականութիւնը և կրօնն ու ազգութիւնը մէկը այսպէս է հասկանում, միւսը այնպէս. ինչ որ մէկի համար ազգային է, այն միւսի համար հակազգային է. ինչ որ մէկի համար բարոյական է, այն միւսի համար անբարոյական է. — և որովհետեւ այստեղ ժողովուած են մեր գաւառացի ուսուցիչները, որոնք տեղական ոյժերն ու մտքերի առաջնորդներն են համարուում ամէն հասարակութեան մէջ, և որոնք միշտ կարդում են մամուլի մէջ արծարծուած այս կամ այն հարցերը: — Ուստի հարկաւոր է որ այդ բաների վերայ աւելի խորին կերպով ուշադրութիւն դարձնուի: Դորա համար ես իմ կողմից հարկաւոր եմ համարում աւելացնել պ. Տ. Յովհաննիսեանցի բացատրութեանը հետեւալ խօսքերը. «Բարոյականութիւն ասելով մենք հայերս հասկանում ենք այն վարդապետութիւնը, որ վարդապետել է Քրիստոս մեր եկեղեցական հարց բերանով. ազգային հոգի, ինչպէս մեր պատմութիւնը մեզ աւանդել է և վերջապէս ընդհանուր զարգացման նպատակը ոչ թէ մեր օրդրերանցից ճշմարիտ մարդ պատրաստելն է, այլ հայ մարդ պատրաստելը»:

Պ. ՍԱՐԳԻՍ ԲԵԿՆԱԶԱՐԵԱՆՅԱՆ ասաց. «Մարդս ունի գլուխ, սիրտ և ստամոքս: Մենք պէտք է աշխատենք նորա գլխի մէջը խելք դնել, կրթել, զարգացնել նորա միտքը: — այդ կը լինի նորա ընդհանուր կրթութիւնը: Մենք կրթելով նորա սիրտը, նորա զգացմունքները՝ նորան շինում ենք բարոյական մարդ: Աւերջապէս միջոց տալով նորան իւր ստամոքսի պա-

սիրտը, նորա զգացմունքները՝ նորան շինում ենք բարոյական մարդ: Աւերջապէս միջոց տալով նորան իւր ստամոքսի պահանջներին բաւականութիւն տալու՝ կրթում ենք նորան ֆիզիքապէս: Այսպէս ուրեմն, մենք պէտք է կրթենք նորան ֆիզիքապէս, բարոյապէս և մտաւորապէս: Այդ կը լինի նորա ընդհանուր զարգացումը: — Պարոնը բաւական համարելով այդքանը հարցը պարզելու համար՝ իջաւ ամբիոնից:

Այդուամենայնիւ հարցը մնաց անորոշ և յետաձգուեցաւ յաջորդ անգամուսն:

Պ. Մանգինեանցը հարցրեց ժողովին. «Արդեօք լաւ չէ՞ր լինի որ դիւղական ուսուցիչների կարծիքները ևս լսուեն այս ընդհանուր ժողովում: Ամենքը համաձայնեցան:

Ժամի 9½-ին նիստը փակուեցաւ: Թէպէտ պ. Երիցեանցը երկու օր առաջ յայտնեց, որ այն օրից անպատճառ նիստը ճիշտ ժամի 6ին կը սկսուի և 8ին կը վերջանայ, այնպէս որ ժամանակը լրանալիս խօսողի խօսքերն էլ իսկոյն պէտք է ընդհատուին: — այդուամենայնիւ ամէն անգամ երևում է, որ այդ ծանուցումը ամենեւին չէ կատարուում. այլ ժամանակից 1—2 ժամ էլ ուշ է վերջանում:

Ներկայ էին 152 ուսուցիչ:

Թ.

Օգոստոսի 25.

Առաւօտ.

Այսօր Պ. ԿԱՐԱՊԵՏ ԹԵՄՈՒՐԱԶԵԱՆՅԱՆ պէտք է պարապէր թուարանութիւնով: Պարոնը դասից առաջ, աշակերտների ներկայութեամբ սկսեց երկար ու բարակ բացատրութիւն տալ իւր պարապման մասին: Նա շատ անտեղի և գործին չվերաբերող մտքեր յայտնեց. բայց պ. Մանգինեանցը և ժողովը թոյլ չտուին շարունակելու: Միայն հարկաւորը նորա խօսքերից այն էր որ նա յայտնեց թէ՛ թէպէտ ինքը ցանկա-

նում էր միայն առաջին տարուայ աշակերտների հետ պարապել բայց որովհետեւ ցանկանում են որ մի և նոյն ժամանակ ներկայ լինեն նաև երկրորդ տարուայ աշակերտները, ուստի նոցա մի պարապմունք կը տայ և կը պարապի գլխաւորապէս առաջին տարուայ աշակերտների հետ:

Ապա նա մտաւ դասատուն, այսինքն դիմեց իւր առաջընդ նստոտած աշակերտներին: Բայց դորանից էլ առաջ նա հարցրեց այն աշակերտների ուսուցչին թէ արդեօք ինչ աստիճանի զարգացման տէր են նոքա: Այդ թոյլ չտրուեցաւ նորան, և նա ուղղակի ձեռնամուխ եղաւ գործին:

Պ. Թեմուրազեանցի պարապման ժամանակ ժողովականք առհասարակ նորա՝ մի և նոյն բանը շատ անգամ կրկնելուց ձանձրանալով՝ սրտնեղութեան նշաններ էին ցոյց տալիս: Թէպէտ ղեկավար պ. Մանդինեանցը հանդարտութիւն պահպանել տուեց ժողովին, բայց ժողովականք դարձեալ շարունակեցին իրանց տրտունջը արտայայտել: Շուտով պ. Մանդինեանցը յայտնեց դաս պարապողին որ ժամանակ է դասը վերջացնել: Բայց տողերիս գրողը յիշեցնելով նորան և ժողովականներին, որ պ. դասատուն 9ից 10 րոպէ անց էր սկսել դասը, և հետեւապէս 50 րոպէ պարապելու համար մնում էր դեռ ևս մի քառորդ ժամ, ասաց որ պ. Թեմուրազեանցը իրաւունք ունի դեռ էլի մի քառորդ ժամ պարապելու:

Լրացաւ ժամանակը, դասը վերջացաւ: Աշակերտները դուրս գնացին և մի քանի րոպէ հանգստանալուց յետոյ՝ կրկին նիստը բացուեցաւ դասատուութեան մասին նկատողութիւններ անելու համար: Պ. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆԸ յայտնեց, որ արդէն 8 հոգի գրել են տուել իրանց անունները, և կամենում էր իմանալ թէ էլի ո՞վքեր են ցանկանում խօսել: Տողերիս գրողը նկատեց, որ պ. Մանդինեանցը նիստը սկսելուց առաջ, դուրսը չպէտք է ցուցակա գրէր խօսելու ցանկութիւն յայտնող անձանց անունները, այլ ըստ սովորութեան պէտք է նստի սկզբումը գրէր: Սորան Պ. ԲԵՆԻՄԷՆՍԸ պատասխանեց որ՝ ինքը գրողներէ մէջ առաջին տեղը տալիս է տողերիս գրողին: Եւ դորան ստացաւ այսպիսի պատասխան. «Ես այս ասելով ոչ թէ մեծ ցանկութիւն եմ

յայտնում բոլոր ցուցակագրուած անձանց գլխին գրուելու և անպատճառ ամենից առաջ նկատողութիւն անելու:—այլ խօսում եմ միայն կարգը պահպանելու համար: Յետոյ ուրիշ ցանկացողներ էլ, որոնց թիւը՝ ինչպէս պ. Ղեկավարը յայտնեց, 24-ի էր հասնում:—յայտնեցին իրանց անունները: Ապա սկսուեցան նկատողութիւնները: Պէտք է ասել որ թէպէտ պ. Ղեկավարը միշտ խնդրում էր, որ խօսողները աշխատեն չկրկնել արդէն արուած նկատողութիւնները, այդուամենայնիւ շատ շատերը կրկնում էին մի և նոյնը, ի հարկէ՝ մեծ մասամբ մոռանալով որ իրանց ասելիքը առաջւոյց արիւններն ասել են:

Բոլոր խօսողների կարծիքը ընդհանրապէս հետեւեալն էր՝ որ պ. Թեմուրազեանցը իւր դասը աւանդում էր վերացական կերպով, այնպէս որ աշակերտները ոչինչ չէին կարողանում հասկանալ: Իսկ եթէ նոքա ասում էին որ հասկացել են, ինքը ո՛չ մի միջոց չէր գործ դնում նոր, ասածը ստուգելու: Նա ո՛չ մի բանի մէջ հետեւողականութիւն չէր պահպանում, որ ունի իւր փնտսակար աղգեցութիւնը: Նա այնպիսի դիրք չէր բռնում, որ կարողանար ամբողջ դասատան ուշադրութիւնը իւր վերայ դարձնել: Նա չէր կարողանում հարցերը ձեւակերպել: Նորա բերած օրինակները մանկանց շրջանից դուրս լինելով շատ անտեղի էին: Նա մի ժամուայ մէջ սաստիկ մեծ պաշար կամեցաւ հաղորդել մանուկներին, որ բոլորովին անկարելի էր: Նա ո՛չ Գրուբէի և ո՛չ Հենչելի մեթոդը կարողացաւ ներկայացնել, ինչպէս ինքը սկզբում ցանկութիւն յայտնեց, այլ մի տեսակ խառնուրդ շինեց, որ մէջ ամեն բան կար և այլն և այլն: Մի խօսքով նկատողութիւն անողներից գրեթէ չկային երկու հոգի, որ նորա պարապման մէջ մի երկու արժանաւոր կողմ գտած լինէին:

Իբրեւ ապացոյց բերենք այստեղ մի քանի նկատողութիւն, որ առաջին անգամ արեց նորան տողերիս գրողը. — «Որեւիցէ դիրք քննադատելիս և առհասարակ ամեն դէպքում երբ հարկաւորուում է մի քննելի նիւթի մասին կարծիք յայտնել, ես ամենից առաջ աշխատում եմ նորա արժանաւոր կողմերը գտնել և հրապարակ հանել, ապա պակասաւոր կողմերը մատնացոյց անել: Նոյն դիտաւորութեամբ ես քայլ առ քայլ

հետևում էի պ. Թեմուրազեանցի դասին և ինձ պարտակա-
նութիւն էի համարում նախ և առաջ ուրախութեամբ նորա
արժանաւոր օրինակելի կողմերը ցոյց տալ: Բայց, ցաւելով
պէտք է ասեմ, որքան աշխատեցի, չկարողացայ այդպիսի
կողմեր գտնել: Գուցէ պատճառը այն էր, որ դասը շատ խառ-
նիշփոթ կերպով անցաւ: Ինչ և իցէ, ես դարձեալ կ'անեմ
մի քանի նկատողութիւն:—Պ. Թեմուրազեանցը շատ անորոշ
հարցեր էր առաջարկում մանուկներին. օրինակ. «Ի՞նչ անա-
սուն գիտէք, որ չորս բան ունենայ»: Վարող էր ասել. «Այս
սեղանը քանի՞ ոտք ունի. սայլը քանի՞ անիւ ունի»:—Ասա-
ցէ՛ք մի անասնի անուն, որ չորս ոտք ունենայ» և այլն:—
Թէպէտ անհրաժեշտ պահանջ է որ ամէն ուսուցիչ լաւ նկա-
րել գիտնայ, այսուամենայնիւ երբ ուսուցիչը ուզում է մի
առարկայի պատկեր նկարել, գոնէ պէտք է աշխատի որ քիչ
թէ շատ իւր նկարը ցանկացած առարկայի նմանութիւնը ու-
նենայ: Իսկ պ. Թեմուրազեանցը կամենալով գրատախտակի
վերայ մատանիներ նկարել՝ ձուաներ նկարեց:—Պ. Թեմու-
րազեանցը հարցնում էր. «Որքան է 4 և 2»: Դա շատ վերա-
ցական է երեխայի համար: Վարող էր ասել. «Եթէ դու 4 խն-
ձոր ունենաս, ես էլ քեզ 2 խնձոր տամ, քանի՞ խնձոր կը
դառնայ»:—Պարոնը հարցնում էր. «Մէկ անգամ մէկ բլիթ
քանի՞ բլիթ կը լինի»: Անհասկանալի է. «Անգամ» խօսքը մի
այնպիսի վերացական գաղափար է, որ մանկան մտաւոր ոյժե-
րին անմատչելի է: Որքան էլ ուզում էք՝ կրկնեցէք, այդուամե-
նայնիւ առաջին տարուայ, այն էլ թուարանութեան հետ նոր
ծանօթացող երեխային չէք կարող հասկանալի կացուցանել
ձեր միտքը: Նա միշտ այն կը մտածի որ «մէկ անգամ մէկ
բլիթ» ասելով ուզում էք ասել «մէկ բլիթ և մէկ բլիթ»:—
Խօսելով կիսի և չետուերտի վերայ, ի հարկէ, պարոնը ուղ-
ղակի առաջին դասում ուզում էր հասկացողութիւն կազմել
տալ կոտորակի մասին: Բայց քառորդը դժուար հասկանալի է
նորա համար: Նա տանը, կեանքում միայն կիսի վերայ ունի
հասկացողութիւն: Ուստի, լաւ կը լինէր միայն կիսով գոհ
մնալ:—Բերած օրինակները, պէտք է աշխատել, որ մանկա-
կան կեանքից, իրանց շրջանից լինեն: Իսկ պ. Թեմուրազեանցը

հարցնում էր. «Մի թունդին քանի՞ չարէք ունի»: Վարժես
ինքն ըստ ինքեան ենթադրում է, որ երեխայի հայրը նորան
գինետնից գինի է առնել տալիս: Միթէ չէր կարելի նոյնը
անել մի թղթի, մի փայտի կտոր չորս հաւանար մասը բա-
ժանելով: Ժողովականներից մէկն էլ ի հարկէ, անտեղի կեր-
պով ձայն տուեց: «Եթէ պ. Թեմուրազեանցը պահանջում է,
որ իւր աշակերտը գիտենայ թէ թունդին քանի՞ չարէք ունի,—
ուրեմն թող այն էլ հարցնի էլի՛ թէ. «Տրից եղէն քանի՞
ստաք ան ունի»:—

Բայց, որ գլխաւորն է, պ. Թեմուրազեանցը խոստացել
էր օրինակելի դաս տալ, այն ինչ ժողովը իսկապէս ոչինչ
օրինակելի բան չէր գտնում նորա պարապման մէջ: Ի հարկէ,
եզան և՛ շատ սխալ ու անտեղի նկատողութիւններ: Առհա-
սարակ նկատողութիւնների մէջ առանձին աչքի էր ընկնում
Պ. Հ. ԱՌԻԿԱՍԵԱՆՅԻ թէպէտ շատ ընդարձակ, բայց լուրջ
ու խելացի նկատողութիւնները, որոնք ընդհանուր բնաւորու-
թիւն ունենալով կարող էին ամէն պարապմունքի վերաբերիլ:

Մի փոքր հանգստանալուց յետոյ՝ շուտով գործը շա-
րունակուեցաւ: Եւ ուղղակի հարց ծագեցաւ թէ՛ արդեօք
նկատողութիւններից յետոյ, երբ դասատուն էլ իւր պատաս-
խանները տալ, ընդդիմախօսները դարձեալ կարող են խօսել
թէ վերջին խօսքը դասատուին պէտք է տալ: Ժողովը երկուսի
քաժանուցաւ: Ոմանք ցանկանում էին, որ ընդդիմախօսները
դարձեալ իրաւունք ունենան պատասխանելու, ոմանք ցան-
կանում էին, որ դասատուն լինէր վերջին պատասխանողը:
Եւ չէր այդ երկու հակառակութիւնները հաշտեցնելու համար առա-
ջարկուեցաւ որ ընդդիմախօսները այլ ևս ոչինչ չպատասխա-
նեն, այլ նոցա փոխանակ խօսի պ. Աեկավարը, իւր եզրակա-
ցութիւնը անելով ընդդիմախօսների և դասատուի ասածնե-
րից: Ելք ձեւը, որ Պ. ԱՐԳԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅԻՆ առա-
ջարկեց, ընդունուեցաւ: Թէպէտ շատ ընդդիմախօսների վերայ
կարող էր ճշշումն արտադրել, որովհետեւ, կարող էր պա-
տահել, որ դասատուն սխալ հասկացած լինէր իրան արուած
նկատողութիւնները, և սխալ պատասխաններ տալ,—որ և
պատահեցաւ իսկոյն: Սորանից յետոյ պ. Աեկավարը խնդրեց

Ոմանք ցանկանում էին, որ իրանց այնպիսի ծրագիր տան որ կարողանայ բաւականութիւն տալ այդ պահանջներին: Ոմանք բոլորովին համաձայն էին Կ. Յանձնաժողովի կազմած ծրագրի նպատակի հետ:

Միայն նոցանից՝ Պ. ՏԻԳԻՆՍԻ ՏԵՐ ԳԱԻԹԵԱՆՅԱՆ ակնարկելով նախընթաց գիշերուայ պ. 4. Առաքելեանցի մի քանի խօսքերի վերայ, ասաց որ՝ «Գիւղական ուսումնարանները ամենեւին միողաներ ու կեղեքիչներ չեն պատրաստում: Եթէ գիւղացու որդին գրագիր, վարժապետ, քահանայ, չգառնայ, քաղաքացին կը գնայ գիւղը 50 ուրլով գրագիր, 100 ուրլով վարժապետ և մի քանի ծխով քահանայ դառնալու: Եթէ որեւիցէ թուղթ է գալիս լուրջու մօտ, նա գնում է Քալայօղլի և այնտեղ թարգմանել է տալիս որ միտքը հասկանայ, որովհետեւ իւր տեղում ուսերէն գիտեցող չկայ:—Մի խօսքով, եթէ գիւղական ուսուցիչը մի բան ասաց, այն այս պարոնն ասաց: Ուսուցիչներից մէկն էլ՝ Պ. ԸՆԴՆԿ ՍԻՄԵՈՆԵԱՆՅԱՆ ասաց որ՝ «Գիւղական դպրոցում պէտք է մտցնել տեղական պահանջներին համապատասխան պարագմունքներ՝ երկրագործութիւն, գիւղատնտեսութիւն, մետաքսագործութիւն և այլն»:

Դուրս եկան յետոյ մի քանի գաւառական ուսուցիչներ, որոնք այնուամենայնիւ չկարողացան հարցը պարզել: Նոցանից մէկը՝ «Գործ» ամսագրի խմբագիր պ. Ս. ՀԱԽՈՒՄԵԱՆՅԱՆ ասաց. «Գիւղական—ծխական ուսումնարաններին ոչինչ բարոյական—կրօնական կրթութիւն չէ հարկաւոր. և ոչ էլ հարկաւոր է յիշել «աղգային հոգով» բառերը: Այլ բաւական է ասել՝ գիտութիւն և յառաջագիմութիւն: Այստեղ հարկաւոր չէ որեւիցէ մասնաւոր ձգտումն կամ աւելի զօրեղ մտքով ասելու համար՝ որեւիցէ տենդենցիայ ունենալ»:

Ատենապետ Պ. Յ. ՉԻԳԻՆՍԻՆԵԱՆՅԱՆ ցոյց տալով այն դժուարութիւնները, որոնց նոյն իսկ եւրոպացիք հանդիպում են արհեստագիտական դպրոցներ հիմնելիս, և ակնարկելով մեր նիւթական միջոցների սղութեան և պատրաստի ուսուցիչներ չունենալու վերայ՝ բոլորովին անիրագործելի համարեց այդ պարագմունքների մեր դպրոցներում մտցնելը:

Նորանից յետոյ դարձեալ եղան խօսողներ, որոնցից Պ.

ԼԷՈՒՆ ԹԻԻՍԻԿԵԱՆՅԱՆ յայն՝ որ ծրագրի մէջ նպատակը արտայայտող բառերը շատ լաւ են որոշուած. որովհետեւ ինչ նոր բառ էլ աւելացնելու լինենք, դարձեալ առաձգական կը լինի և այդպիսով չի կարելի մասնամասնութիւններ ձշուութիւն պահանջել նպատակի սահմանը որոշող բառերից:

Աւերջապէս հարցը երկու նիստի քննութեան առարկայ չլինելուց յետոյ բաւական պարզուած համարելով Պ. ՆԱԽԱԳԱՀԸ այսպիսի հարց դրեց. «Պարոններ» նպատակը պարզապէս որոշուած է թէ ոչ: Երբ ժողովը միաձայն պատասխանեց որ որոշուած է, նա կրկին հարցրեց. «Ուրեմն մնայ այն բառերով, որոնցով որոշուած է թէ նոր խմբագրուի»: Ժողովը ընդունեց եղած խմբագրութիւնը. և դորանով նպատակի հարցը վերջնականապէս լուծուած համարուեցաւ: Յետոյ պ. Նախագահը հարցրեց. «Ծրագրի գլխաւոր սկզբունքներն էլ ծրագրի հետ միասին 35-ից մասնաժողովը՝ քննութեանը յանձնուեն, թէ Ընդհանուր Ժողովում քննուեն»: Ժողովը վճռեց Ընդհանուր Ժողովում քննել: Եւ նիստը վերջացաւ:

Պ. ԵՐԻՑԵԱՆՅԱՆ Կ. Յանձնաժողովի կողմից յայտնեց որ՝ Ժողովին մասնակցող օրիորդները համակրելով Ուսուցչական Ժողովի նպատակին՝ ուսուցիչներին ձրի մուտք են առաջարկում Կովկասեան Թանգարանում (muséum): Ժողովը ծափահարութեամբ ընդունեց, յայտնելով իւր շնորհակալութիւնը յարգելի օրիորդներին:

Պէտք է ասել որ առհասարակ ծափահարութիւնը շատ է աժանացել:

Ներկայ էին 143 ուսուցիչ:

ԺԱ.

օգոստոսի 26.

Ա.---

Այսօր օրինակելի դպրոցում աշակերտների տեղը նստուեցան Յովնանեան-Մարիամեան դպրոցի աշակերտուհիները: Պ. ԳՐԻԳՈՐ ԱՆԻԵԱՆՅԱՆ պարապեց ձեռագործով:—Նկատու-

ղութիւններ արին մի քանի վարժուհիներ և ուսուցիչներ։ Այդ նկատողութիւնները մօտաւորապէս հետեւեալներն էին՝
 պ. Անիեանցը փոխանակ ուղղակի գործով ցոյց տալու նստե-
 լու դիրքը, կտորը բռնելու և կարելու ձևը, պատմում էր
 միայն թէ ինչպէս պէտք է անել այդ ամէնը։ Պարօնը շուտ
 շուտ պահանջում էր որ աշակերտուհիները կրկնեն իւր պատ-
 մածները։ Եղան և շատ մանր մունք նկատողութիւններ։

Ժողովականներից մէկը՝ Պ. ԱՂԱՍԻ ՄԵԼԻՔ-ԱՅՎԱ-
 ԶԵԱՆՅԸ, որ դերձակութեամբ պարապած անձն էր, բաւա-
 կան երկար խօսակցութեան մէջ ցոյց տուեց պ. դասատուի
 թերութիւնները։ Բայց, որ գլխաւորն է, պ. ընդդիմախօսը յի-
 շեց որ պ. դասատուն երեք կարևոր կետի վերայ ուշադրու-
 թիւն չգարձրեց, այն է թէ՝ ինչպէս պէտք է մատնելը ընտե-
 լացնել վարժել ասեղ գործածելու մէջ, ինչպէս պէտք է
 սկսել կարը (ШОВЪ)։

Ժողովը պ. Մելիք-Այվազեանցի նկատողութեանց հա-
 մար շնորհակալութիւն յայտնեց նորան։

Յետոյ սկսեց պատասխանել պ. Անիեանցը, յիշելով
 նախապէս որ ինքը յարգելի վարժուհիներից այնքան փոքր
 նկատողութեանց չէր սպասում։ Պարօնը ընդունեց մի քանի
 նկատողութիւններ. խոստովանեց որ սխալներից մի քանիսը
 առաջ եկան իւր շփոթութիւնը։ Բայց չկարողացաւ մի որոշ
 բան ասել Պ. ՍԱՐԳԻՍ ՄԵԼՔՈՒՄԵԱՆՅԻ այն հարցին թէ՝
 «Ե՛րբ պէտք է սկսել ձեռագործը ուսումնարանում և ո՛րքան
 ժամանակ պէտք է տևի»։

Պ. Անիեանցի համեստ և օրինաւոր պատասխանը առ-
 հասարակ լաւ տպաւորութիւն թողեց ունկնդիրների վերայ։
 Ել աւելորդ ենք համարում խօսել պ. Ղեկավարի արած եղրա-
 կացութեանց մասին։

Դորանից յետոյ ատենապետ Պ. ԶԻԳԻԱՆԵԱՆՅԸ յայտ-
 նեց ժողովին որ հայ թատրոնական մշտական խմբի կարգա-
 դրութեամբ դերասան Պ. ԶՄԷԿԵԱՆՅԸ ուղարկել է Կ. Յանձ-
 նաժողովին այս երեկոյ տալիք ներկայացմանը մասնակցելու
 համար 50 ձրի տոմսակ։ Ժողովը ծափահարութեամբ յայտնեց
 իւր շնորհակալութիւնը։

Աերջապէս պ. Ղեկավարը յայտնեց որ հետեւեալ օրը կը
 դասախօսի Ա. Բահաթրեանցը։
 Ներկայ էին 172 ուսուցիչ։

ԺԲ.

Ելելու.

Պ. ՆԱԽԱԳԱՀԸ յայտնեց ժողովին, որ այժմ խօսուե-
 լու է Ծրագրի մի քանի գլխաւոր սկզբունքների մասին։ Յե-
 տոյ Կ. Յանձնաժողովի ԲԱՐՏՈՒՂԱՐԸ Ծրագրի առաջին կետի
 մասին հարկաւոր համարեց ծանուցանել ժողովին որ՝ «Ծրա-
 գրում որոշուած է ծխական դպրոցների համար չորսամեայ
 դասընթաց. երեք տարուանը կարևոր ուսումն է նոցա հա-
 մար, որոնք կը կամենան մտնել վիճակային դպրոցը։ Իսկ վեր-
 ջին տարին լրացուցիչ ընթացքով նոցա համար՝ որոնք այլևս
 չարուեստակեցու չեն իրանց ուսումը բարձր դպրոցներում։ Ա՛յ-
 ճակային դպրոցների համար որոշուած է եօթնամեայ դասըն-
 թաց։ Առաջին երեք տարին տարրական ուսման համար. վեր-
 ջին երեք տարին միջին դասարանի ընթացքի և ամենավերջին՝
 4րդ տարին լրացուցիչ ուսման համար։ Իսկ դպրանոցներում
 լինելու է բացի նախալրթարաններից՝ եօթը դասատուն»։

Հարցը դրուեցաւ ուղղակի ծխական դպրոցների մասին
 և յիշեցնելով որ ծրագրերում նոցա համար որոշուած է
 չորսամեայ դասընթաց, կամենում էին իմանալ թէ ժողովը
 ինչպէս է գտնում։ Եւ չորսամեայ ասելով պէտք էր այսպէս
 հասկանալ որ՝ կարող է լինել մի դասատուն մի ուսուցչով՝
 չորս, երեք կամ երկու բաժանմունքով, ինչպէս կը ներեն
 գիւղական դպրոցի նիւթական միջոցները։

Արդէն մի քանի անձինք համաձայնութիւն էին ցոյց տուել
 այդ որոշմունքին, երբ Պ. ԲԵԿՆԱԶԱՐԵԱՆՅԸ մի այսպիսի
 կարծիք յայտնեց թէ՝ «Ի նկատի ունենալով այն հանգամանքը
 որ գիւղերում ըստ մեծի մասին ուսումը վեց ամիս է տևում՝

աշակերտների տնային ու դաշտային զբաղմունքների պատճառով և որ մեծ մասամբ գիւղական ուսումնարանները այն աստիճան չբաւոր են որ մի ուսուցչից աւելի չեն կարող պահել:—աւելի լաւ կը լինի որ գիւղական ուսումնարանին վեցամեայ դասընթաց տրուի. դպրոցը կ'ունենայ մի դասարան, մի ուսուցիչ, որ կը պարագի երեք բաժանմունքի հետ, ամէն բաժանմունքում երկու տարի մնալով:

Երկար վիճաբանութիւնից յետոյ, նկատելով որ ոմանք 4 տարուայ ընթացք են ցանկանում, ոմանք՝ 6, հարց դրուեցաւ, քուէարկուեցաւ և ընդունուեցաւ չորս տարուայ ընթացք թէ՛ քաղաքային և թէ՛ գիւղական Ծխական դպրոցի համար:

Յետոյ պ. Մաթիկեանցը մի անգամ էլ յայտնեց ժողովին որ հետեւեալ առաւօտը Բահաթրեանցը կը բացատրէ իւր մեթոդիկան և ապա նորա աշակերտներից մէկը կը պարագի հայոց լեզուով: Արդէն ժամի 8ն էր, նիստը փակուեցաւ և ուսուցիչներից շատերը դիմեցին դէպի թատրոն:

Ներկայ էին 178 ուսուցիչ:

ԺԳ.

Օգոստոսի 27.

Առաւօտ:

Ա. ԲԱՀԱԹՐԵԱՆՅԸ պէտք է դասախօսէր իւր մեթոդիկայի մասին: Նա բարձրանալով ամբիոն, ասաց. «Առաջ քան թէ կը խօսեմ ես թէ ինչպէս պէտք է ուսուցանել, կը բացատրեմ մի քանի հոգեբանական կետեր: Իմ խօսքերի մէջ դուք յաճախ լսելու էք մտապատկեր կամ դիտողութիւն բառը. ուստի ես հարկաւոր եմ համարում բացատրել զորա նշանակութիւնը:

Նա ասաց որ՝ «Մտապատկերները կազմուած են մեր զգա-

յարանքների միջնորդութեամբ» և որ՝ «Մտապատկերները միշտ կապուած են ներկայ առարկայի հետ»: Յետոյ բացատրելով գաղափար բառը, ասաց որ՝ «Գաղափարը զանազան մտապատկերների մէջ եղած համանման յատկութեանց զուամարն է»: որ՝ «Սենդանները չեն կարող գաղափար ունենալ», որ՝ «Գաղափար կազմելու համար բարձր աստիճանի մտաւոր զարգացում պէտք է ունենալ», որ՝ «Որքան զօրեղ է գաղափարը, այնքան աւելի կարող է ազդել կամքի վերայ», որ՝ «Զարգացման բարձրանալու հետ գաղափարները սկսում են հարստանալ»: «Հոգեբանութեան մէջ, ասաց, երկու տեսակ գաղափար կայ՝ հոգեբանական և տրամաբանական: Հոգեբանական գաղափարների գլխաւոր յատկութիւնը անձնութիւնն է: Իսկ տրամաբանականը նոյնպէս երկու տեսակ է՝ անհատական և ընդհանուր: Անհատական գաղափարը կազմուած է մի մտապատկերից, իսկ ընդհանուր գաղափարը բազմաթիւ համանման մտապատկերների մէջ եղած յատկութիւնն է: Ամենաբարձր աստիճանի զարգացման գաղափարը տրամաբանական գաղափարն է: Մի խօսքով՝ հոգեբանական գաղափարը խախտ է, նա մեռնում է մարդու հետ. իսկ տրամաբանականը յաւիտենական է:

Այդ ընդհանուր առաջնորդող մտքերից յետոյ Բահաթրեանցը սկսեց մասնաւորել իւր խօսքերը, դառնալով այն հարցին թէ՛ ինչպէս պէտք է ուսուցանել:

Նա ասաց որ՝ «Ուսուցման ժամանակ երկու գլխաւոր գործողութիւն է կատարուում: Ուսուցման առաջին կէսը իւրացուցումն է. երկրորդ կէսը՝ վերացուցումն: Նոր նիւթը երեխան առաջ պէտք է իւրացուցանէ, որ յետոյ վերացուցանէ: Իսկ իւրացուցման ընդունակութիւնը կախուած է երեխայի գիտակցութեան անձկութիւնից: Որքան շատ նիւթ կարողանայ տեղաւորուել նորա ուղեղի մէջ, այնքան նա լաւ կ'իւրացուցանէ:

Այդ բոլորը Բահաթրեանցի մեթոդիկայի բացատրութեան առաջին և դժուարմբռնելի մասն էր. որովհետեւ դորանով նա միայն վերացական մտքեր էր հաղորդում իւր ունկնդիրներին:

Հէնց այդ մասումը Բաճաթրեանցը բացատրում էր որ իւրացուցումն այն գործողութիւնն է, որով երեխան ո՛չ միայն պէտք է սեպհականի, կպցնի իրան նոր նիւթը, այլ և պէտք է իւրացուցանէ։ Այդ վերջին բառը աւելի ճիշտ է սահմանում գործողութեան չափն ու աստիճանը։ Բայց, մեր կարծիքով, Բաճաթրեանցը այդ իւր դասախօսած նիւթը, — որ ժողովականների ամենաստուար բաղմութեան, ամենամեծ մասի համար բոլորովին նոր էր, — չկարողացաւ իւրացուցանել տալ։ Խօսք չկայ որ՝ եթէ ունենդիրները չկարողացան իւրացուցանել, էլ ի՞նչպէս կարող էին վերացուցանել։ Եւ մենք միշտ նոցա ստանալիք օգուտներն ունենք ի նկատի։ Մեր ամենիս ցանկութիւնն էլ այդ պէտք է լինի։ Իսկապէս մանկավարժութեան խորհուրդն էլ նորա մէջ է կայանում որ մանկավարժը գիտենայ ո՞ւր հետ գործ ունի և ի՞նչ միջոցներով պէտք է իւրացուցանել տալ իւր մտքերը։ Թէ նորա դասախօսութեան այդ առաջին մասից շատ քչերը բան հասկացան, — այդ երևում էր նորանից, որ յետոյ շատ շատերը խոստովանում էին որ ոչինչ չհասկացան։

Դրանից յետոյ Բաճաթրեանցը արդէն բուն խնդրին ձեռք տուեց, վերացականից իջաւ դէպի իրականը։ Նա ասաց որ՝ «Նախ և առաջ երեխային աւանդելի նոր նիւթը բաժանում է զանազան մեծ ու փոքր մասների՝ հատածների և հատուածների։ Այդ հատածների մշակումն մանկավարժութեան մէջ ասւում է յեթոգական միութիւնն»։ — Հասնելով այստեղ, մի քանի բոպէ միջոց տրուեցաւ։

Ապա Բաճաթրեանցը իւր խօսքը շարունակելով ասաց. «Երեխաներին նոր նիւթ տալուց առաջ ուսուցիչը պէտք է բացատրի իւր դասի պարապման նպատակը, որպէս զի նոքա իրանց մտապատկերները հաւաքեն և բոլոր ուշադրութիւնը կենդանացնեն նոր դասի վերայ»։ «Նպատակը, ասաց, շատ ճիշտ պէտք է որոշել նիւթական, էս և ոչ ձեւականպէս։ Նպատակը յայտնելուց յետոյ սկսում է ուսուցման առաջին աստիճանը՝ նորը լաւ ըմբռնել տալու համար նախապատրաստելը»։

Սորանից յետոյ նա խօսեց այն բանի մասին թէ ուսու-

ցիչը դեռ ևս տանը եղած ժամանակ ի՞նչ նախապատրաստութիւններ ունի տեսնելու նոր դասի նկատմամբ։

«Նախապատրաստութիւնից յետոյ, ասաց նա, գալիս է ուսուցման երկրորդ աստիճանը՝ յանդիմանարարութիւնը, այսինքն նոր նիւթը երեխաներին յանդիման կացուցանելու, յանդիման առնելու։ Բացատրելով թէ ի՞նչպէս պէտք է յանդիման կացուցանել նոր նիւթը, դասախօսը ասաց որ՝ «այդպիսով վերջացնելով իւրացուցումն, յետոյ պէտք է սկսուի դիսպուտացիոնը աշակերտների մէջ, այսինքն գիտնական վիճաբանութիւնը։ Այստեղ միւս աշակերտները, որոնք մինչև այդ բոպէս ահանջ էին դնում իրանց ընկերոջ պատմածին, սկսում են այժմ իրանց նկատողութիւններն անել վիճաբանել։ Ապա նոյն պատմող աշակերտը, երբ նոր նիւթը ամբողջ դասատուներ իւրացրել է, մի անգամ էլ նորից անսխալ պատմում է, և դորանով վերջանում է գործողութեան առաջին կէսը՝ իւրացուցումն»։ — Այստեղ դարձեալ հանգիստ։

Վերջին անգամ իւր խօսքի թելը բռնելով դասախօսը բացատրեց վերացուցման երկու աստիճանները։ «Վերացուցման առաջին աստիճանը, ասաց նա, կայանում է կապակցութեան մէջ, նման առարկաները միմեանց հետ բաղդատելու մէջ։ Իսկ դրանից առաջ են գալիս օրէնքները, կանոնները, ընդհանուր գաղափարները — քերականութիւնից՝ կանոններ, կրօնքից՝ բարոյական օրէնքներ և այլն։ Գալիս է վերջապէս հինգ բոլոր աստիճանը՝ այն է ձեռն բերած գաղափարները գործ ենք դնում զանազան խնդիրների մէջ, որոնք սերտ կապուած են կեանքի հետ»։

Դորանով և վերջացաւ դասախօսութիւնը։ Այսպէս ուրեմն, ըստ Բաճաթրեանցի ուսուցումն ընդհանուր է հինգ աստիճանով. ա.) Նախապատրաստութիւն, բ.) Յանդիմանարարութիւն, գ.) Ապակցութիւն, դ.) Ընդհանուր գաղափարներ արտադրելու և ե.) Այդ գաղափարների գործադրութիւնը։

Դասախօսութիւնը վերջացաւ բուն ծափահարութեամբ, և թէ՛ ժողովի և թէ՛ նախագահի կողմից շնորհակալութիւն

յայտնուեցաւ դասախօսին: Անտարակցս, Բաճաթրեանցի դասախօսութեան երկրորդ մասի, այսինքն ուսուցման եղանակի բացատրութիւնը շատ մտքեր կը լուսաւորէր և զգալի արդիւնք կարող էր արտադրել մանաւանդ մեր գիւղական ուսուցիչների մէջ: Այդ և դոցա նման կարեւոր բացատրութեանց էր կարօտ ժողովը և, պէտք է ասել, որ մեր երկու մանկավարժները՝ պ. Մանգինեանցը և Բաճաթրեանցը իրանց դասախօսութիւնով մասամբ բաւականութիւն տուին շատերի ցանկութեանը:

Նիստը փակելուց առաջ նախագահը յայտնեց ժողովին որ հետեւեալ օրը Բաճաթրեանցի աշակերտներից մէկը կը պարագի բարոյագիտութիւնով, դիտողական ուսումով և թուաբանութիւնով:

Ներկայ էին 149 ուսուցիչ:

ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎ Ի ՆԻՍԷ

I.

Ընդհանուր ժողովի նիստը վերջանալուց յետոյ 35-ից մասնաժողովը ունեցաւ իւր առաջին նիստը: Այստեղ ծագեցաւ նախագահ ընտրելու հարցը: Ամէն կողմից առաջարկուեցաւ այդ պաշտօնը բարձր արժ. Ս. Ա. ԲԱՀ. Տ. ՍՏԵՓԱՆՈՍԵԱՆՏԻՆ տալ: Բայց, որովհետեւ տէր հայրը իրանից անկախ պատճառներով երկու օրից յետոյ թողնելու էր Տիփսիսը, ուստի նա միայն այդ օրուայ համար նախագահ ընտրուեցաւ, թողնելով որ յաջորդ նիստին Մասնաժողովը մի մշտական նախագահ ընտրէ: Քարտուղարի պաշտօնը վարում էր Ա. Բաճաթրեանցը:

Ստանձնելով միօրեայ նախագահի պաշտօնը, տէր հայրը ցանկացաւ իմանալ թէ ինչ զրութեան մէջ է գործը, ինչ տեղ է կանգ առել Ընդհանուր ժողովը, և Մասնաժողովը ինչով է ուղղւում զբաղեցնել այդ օրուայ նիստը: Եղան մի

քանի առաջարկութիւններ, և ցանկութիւն յայտնուեցաւ Ընդհանուր ժողովի յետագայ նիստերի համար մի ամբողջ շաբաթուայ պարագմունք ծրագրելու: Եւ, որովհետեւ Ընդհանուր ժողովը Ծրագրերի Յառաջարանում սահմանուած նըպատակն էր որոշել և Ծխական դպրոցների հարցն էր վճել ու այնտեղ կանգ առել, — ուստի հարկաւոր էր դեռ ևս շարունակել մնացած սկզբունքների հարցը: Ընդհանուր համաձայնութեամբ որոշուեցաւ որ այդ հարցերից գլխաւորները Ընդհանուր ժողովների քննութեանը առաջարկուեն. իսկ մասնաւորները Մասնաժողովին մնան:

Պ. Ս. ՄԱՆԻՒՆԵԱՆՏԸ յայտնեց որ Յառաջարանից դուրս բերած ունի 22 հարց, Այդ հարցերը կարդացուեցան և նոցա միջից ընտրուեցան երեքը. ա.՝ Պէտք է արդեօք առանձին ծրագրեր ունենալ երկու և երեք տարուայ ընթացք ունեցող Ծխական դպրոցների համար. բ.՝ Քանի՞ տարեկանից սկսած պէտք է աշակերտ ընդունել և գ.՝ Ռուսաց լեզուի ուսումը որ տարուանից պէտք է սկսել:

Դորանով նիստը վերջացաւ: Այս անգամ 35 հոգուց ներկայ էին 25 անգամ: Բացակայ անգամներից ոմանք քաղաքից էլ բացակայ էին. և նոցանից մի քանիսը մինչ անգամ Ընդհանուր ժողովի ոչ մի նիստի ներկայ չեն եղել:

ԺԴ.

Երէկոյ.

Պ. ՆԱԽԱԳԱՀԸ նիստը բաց արեց հետեւեալ խօսքերով. «35 հոգուց բաղկացած Մասնաժողովը քննելով Յառաջարանի մնացած կետերը, նոցանից կարեւոր է համարում այս երեք հարցերը. ա.՝ Երկու և երեք տարուայ ընթացք ունեցող Ծխական դպրոցները արդեօք առանձին առանձին ծրագիր ունենան թէ մի ծրագիր. բ.՝ Քանի՞ տարեկան հասակից պէտք է աշակերտ ընդունել և գ.՝ Ռուսաց լեզուն որ տա-

բուսանից պէտք է սկսել:—Այժմ Ընդհանուր Ժողովը ինչպէս
կը կամենայ. այդ հարցերի քննութիւնն էլ կրկին նոյն Մաս-
նաժողովին յանձնել թէ թողնել Ընդհանուր Ժողովին:—
Ժողովը ընդունեց այդ հարցերի մշակումը յանձնել Մասնա-
ժողովին:

Յետոյ Պ. ՆԱԽԱԳԱՀԸ ասաց. «Ինչպէս ձեզ յայտնի է
Վ. Յանձնաժողովը առանձին անտրերով հարցեր էր հրատա-
րակել դպրոցական այլ և այլ խնդիրների վերաբերութեամբ:
Բայց Յանձնաժողովը մինչև օրս նոցանից միայն 20 հարցի
պատասխանն է ստացել: Այժմ Ժողովը ինչպէս է կամենում
վարուել այդ հարցերի հետ. ցանկանում է այս Ժողովում
անել մնացածների ընտրութիւնը թէ դարձեալ Մասնաժո-
ղովին յանձնել: Որոշուեցաւ որ այդ ևս վերջինին յանձնուի:

Ապա շարունակեց Պ. ՆԱԽԱԳԱՀԸ. «Այդ հարցերի պա-
տասխաններին և առհասարակ բեֆերատների ընդունելու-
թեանը այս անգամ վերջ տալու համար՝ խնդրում եմ Ժողո-
վականներիցդ, որ ամէն անձն՝ որ կը ցանկանայ դասախօսել,
թող ցուցակագրէ իւր անունը, յայտնելով թէ ինչ նիւթի
վերայ է ուզում կարդալ կամ խօսել:»

Եղան մի քանի նոր առաջարկութիւններ. Այստեղ կար ու-
ձեի մասնագէտ պ. Ա. Մելիք-Այվազեանցը նոյնպէս մի առա-
ջարկութիւն արեց առհասարակ կարի մասին խօսելու: Բայց
պ. Նախագահը Ընդհանուր Ժողովի համար անյարմար գըտ-
նելով այդ՝ առաջարկեց յիշեալ պարոնին, որ կարի դաս տայ:
Եւ պարոնը յանձն առաւ այդ:

Վերջապէս պ. Նախագահը յայտնեց, որ ՍՏԵՓԱՆՈՍ
Ա. ՔԱՀ. ՏԷՐ ՍՏԵՓԱՆՈՍԵԱՆԻՑԸ կը դասախօսի «Դպրոց-
ների ապահովութեան» մասին:

Արժանապատիւ հայրը բարձրացաւ ամբիոն և նախա-
գահից՝ Ժողովին մի յորդոր կարդալու թոյլտուութիւն խնդ-
րելով, սկսեց խօսել՝ Քրիստոսի հետեւեալ խօսքերը իրան
լնարան առնելով. «Ուր հինգ կամ երկու հաւաքեալ կան՝
անդ եմ և ես:—Իւր աղբու և սրտագրաւ ատենախօսու-
թեան մէջ տէր հայրը յորդորում էր Ժողովականներին որ ի
նկատի ունենալով գործի վսեմութիւնը՝ դուրս գան իրանց

«ես» ից՝ և անձնական կրքերը հասարակական շահերին զո-
հելով՝ ձեռք ձեռքի տուած՝ միաբանութեամբ և համերաշ-
խութեամբ յառաջ տանեն և արդիւնաւորեն սկսած նուիրա-
կան գործը: Մի ծափահարութիւն հետեւեց տէր հօր վերջին
խօսքերին. և նա դիմեց ընտրած հարցին:

Տէր հայրը դպրոցների ապահովութեան հարցի լուծումը
գտնում էր եկեղեցու և դպրոցի միութեան մէջ: Ի նկատի ու-
նենալով հայի բարեսրտութիւնը, առատաձեռնութիւնը և
որդեսիրութիւնը՝ տէր հայրը առաջարկում էր մտցնել մեր
մէջ պարտադիր ուսում, որի համար մի տեսակ դպրոցական
հարկ էր դնում Ժողովրդի վերայ, նա առաջարկում էր կաղ-
մել մի ընդհանուր գանձարան, ուր մտնեն քաղաքներում և
գիւղերում Ժողոված գումարները: Դորա համար նա առհա-
սարակ Ժողովուրդը բաժանում էր չորս դասակարգի՝ հա-
րուստ, միջին, քիչ թէ շատ կարողութեան տէր և աղքատ:
Առաջինի վերայ տարեկան տուրք էր նշանակում 3 ու. երկ-
րորդի վերայ՝ 2 ու., երրորդի վերայ՝ 1 ու., իսկ չորրորդին
ազատ էր կացուցանում: Այդ՝ քաղաքներում: Իսկ գիւղերում
նոյնպէս Ժողովուրդը չորս կարգի բաժանելով առաջինի վե-
րայ դնում էր 1 ու., երկրորդի վերայ՝ 40 կոպէկ, երրորդի
վերայ՝ 20 կոպէկ. չորրորդին ազատ էր թողնում: Եւ այդ գու-
մարները հաւաքելու համար առաջարկում էր եկեղեցիներում
ունենալ մի բրոնզեալ արկղ, որի վերայ հսկէ մի փոքրիկ հո-
գաբարձութիւն, բաղկացած մի քահանայից, երէցփոխանից
և մի Ժողովրդականից: Հոգաբարձութիւնը պարտաւոր է իւր
ստացած մուտքը ներմուծել եկեղեցական մատենի մէջ:

Տէր հայրը հաւատացած էր որ իւր առաջարկութիւնը
իրագործելու համար պակասում է միայն նորին Օծութեան՝
Կաթողիկոսի հաճութիւնը և օրհնութիւնը: Իսկ փողերը տէր
հօր կարծիքով կարելի է Ժողովել Յունուարի 1—7 և աւագ
շարաթուոյ մէջ, երբ առհասարակ մեծ բազմութիւն է եկե-
ղեցի յաճախում: Նա յոյս ունէր, որ այդ բանին քահանա-
ները ամենեւին արգելք չեն դնի, քանի որ մի այդպիսի սըր-
բաղան պարտականութիւն կատարելով՝ նոքա իրանց բարոյա-
պէս աւելի բարձրացրած կը լինեն Ժողովրդի աչքումը և կը

գրաւեն իրանց վերայ նորա համակրութիւնն ու յարգանքը:

Բոլոն և ոգևորուած ծափահարութեամբ ատենախօս հայրը իջաւ ամբիոնից, ուր շուտով բարձրացան նորա ընդդիմախօսները: Այս անգամ շատ շատերը խօսեցան և զանազան միջոցներ առաջարկուեցան: Ահա ինչպիսի միջոցներ. — Դպրոցական կալուածների արդիւնքները մի տեղ հաւաքել և ընդհանուր գանձարան հիմնել: Մոմի արդիւնքը յատկացնել դպրոցներին: Իրանց որդիքը ուսումնարան տուող հարուստ ծնողներից առանձին վճար որոշել այդ նպատակի համար: Ժողովել տեղական դպրոցի ստացած գումարները, այն է՝ դասախօսութիւններից, ներկայացումներից և այլն: Եկեղեցական մուտքերից մի յայտնի տոկոս յատկացնել: Ուսումը գիւղական դպրոցներում ձրի անել: Եկեղեցիներում գանձանակադրամ սահմանել: Վեհափառ Աթոռիկոսին յայտնել ուսուցչաց ցաւերը և նորանից խնդրել մի ապահովութիւն: Հոգեհացը վերացնել և նորա վերայ գործ դնուող ծախսերը յատկացնել դպրոցներին: Ամուսնութեան և մկրտութեան ժամանակ հրաւիրեալներից փող հաւաքել: Գիւղացիների ձեռք բերած կենսական անհրաժեշտ պիտոյքների մի մասը յատկացնել դպրոցներին: Ուխտատեղիների արդիւնքը յատկացնել և այլն և այլն:

Այդ առաջարկութիւններն անողներն էին՝ պ. պ. Պ. Պառչեանց, Հ. Առաքելեանց, Յ. Տ. Յովհաննիսեանց, Հ. Ղուկասեանց, Ս. Սպանդարեանց, Ս. Մելքումեանց, Ս. Բէկնազարեանց, Աբէլ ք. Սուքիասեանց, Ա. Գիւղայեանց, Յ. Մեղաւորեանց, Տ. Տ. Դաւթեանց, Թ. Տ. Մանուէլեանց և Յ. Քաթանեանց, որ այն աստիճան զգածուած էր երևում որ դժուարութեամբ էր զսպում արտասուքը: — Անքը կարճ կտրելու համար պ. Ս. Ապրէլեանցը ձայն տուեց. «Որովհետեւ այդքան դժուարանում է ժողովը, ուստի ես կ'առաջարկեմ այսպէս անել: Դիմենք բարեխնամ Առաքարութեանը և փող ժողովելու իրաւունք խնդրենք»: Փոթկոցն ու «բրաւոն» մէկ եղաւ:

Այսպէս, առանց մի հաստատ ու ապահով աղբիւր որոշել կարողանալու, ամէն կողմից նորանոր միջոցներ էին առա-

ջարկուում երբ Պ. Լ. ԹԻԻՍԻԿԵԱՆՅԸ խօսք խնդրելով ասաց. «Այդպէս գործը ձգձգելով երբեք չենք կարող մի որոշ եղրակացութեան գալ: Աւելի լաւ է ընտրել մի մասնաժողով և այս հարցի լուծումը նորան առաջարկել»:

Այստեղ ատենապետ Պ. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆՅԸ մի այսպիսի նկատողութիւն արեց պ. Թիւսիկեանցին. «Եթէ ես գիտեայի, որ դուք այդպէս պէտք է խօսէիք, ձեզ հերթ էի տայ, ուրիշին կը տայի»:

Այդ սուր նկատողութիւնը առհասարակ շատերին զարմացրեց. որովհետեւ պ. Թիւսիկեանցը մի յանցանք չուներ. նա միայն իւր կարծիքը յայտնեց, ինչպէս և իրանից առաջ եկող շատ շատերը յատնել էին իրանց առաջարկութիւնները:

Երկու անգամ նիստը ընդհատելուց յետոյ, երբ այլ ևս խօսել ցանկացող չկար, Պ. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆՅԸ կամեցաւ հարցը ձեւակերպել: Եւ, որ զարմանալին է, նոյն միտքը յայտնեց, ինչ որ մի ժամ առաջ յայտնել էր պ. Թիւսիկեանցը: Այն ժամանակ Պ. ԹԻԻՍԻԿԵԱՆՅԸ հարցրեց թէ. «Ել ինչո՞ւ պ. Մանդինեանցը ինձ այնպիսի նկատողութիւն արեց, երբ ինքը մի և նոյն կերպով է ձեւակերպում հարցը, ինչպէս որ ես առաջարկեցի: Այդ նախագահի կողմից մի անբաղաճաւարութիւն է»:

Այդ խօսքերի վերայ ժողովականների մեծ մասը ոտքի կանգնեցին, սուլեցին, և ոչ միայն առաջարկեցին որ պ. Թիւսիկեանցը յետ առնէ իւր խօսքերը, այլ և պ. Ս. Բէկնազարեանցի առաջարկութեամբ ուղղում էին դուրս վարել նորան ժողովից: Իսկ պ. Մանդինեանցը յօգուտ իւր արուած այդ ցոյցերին խորին կերպով համակրելով՝ վեհանձնութեամբ ներեց յանցաւորին և դուրս չարեց դահլիճից:

Բայց, ժողովը սարսափելի կերպարանք էր ստացել. նա բոլորովն կորցրել էր իւր նշանակութիւնը: Յիրաւի, ինչ էր նշանակում այնպէս սպանել մի մարդու. արդեօք որ յանցանքի համար: Մեր կարծիքով պ. Թիւսիկեանցը իւր խօսքերով ոչ միայն իրան էր պաշտպանում, այլ և գուցէ մեզ ամենիս: Զինի թէ լիակատար իրաւունքը արդէն սկսել էր իւր գործը, եւ, կարծես այդ լիակատար իրաւունքը աւելի

զօրեղացնելու, նորան թե ու թիկունք տալու համար ժողովականների մեծ մասը գոչում էին բարձրաձայն: Արդարև, պ. Թիւսիկեանցը սխալուեցաւ որ արտասանեց «անքաղաքավարի» խօսքը: Բայց այն աստիճան արդարացի յուզմունքից յետոյ մեզնից ո՞րը արդեօք չէր կարող սխալուել: Մեր կարծիքով, միւս նախագահները պէտք է աւելի քաղաքավարութիւն գործ դնէին և մի երկու համեստ խօսքով ուղղէին պ. Թիւսիկեանցի անքաղաքավարութիւնը: Եւ այդ բաւական բարոյական պատիժ կը լինէր նորա համար: Բայց, թող տալ որ ամբողջ ժողովը ձայն բարձրացնէ, քարկոծէ ու «խաչեսցի» աղաղակէ միայն անքաղաքավարի խօսքը, ի հարկէ, սխալմամբ արտասանելու համար, արդէն այդ չգիտեմք ինչ բանի վերաբերել: Պ. Ս. Մանգինեանցը ունի ժողովում իւր համախոհները, իրան համակրողները. բայց մի՞թէ յարգանքը դէպի մի անձնաւորութիւն, թէկուզ դէպի ատենապետական կոչումը, պէտք է ոտնակոխ անէ ճշմարտութիւնը: Դեռ այդ բաւական չէ՝: Պէտք էր տեսնել թէ Բահաթրեանցն էլ ինչպիսի յանդիմանութիւններ էր անում պ. Թիւսիկեանցին, ինչ հայհոյանքներ էր թափում նորա վերայ: Ամօթ է, ամօթ մեզ, պարոններ, որ մէկի կրքերին յագուրդ տալու մէկին շողորթելու համար՝ այդ աստիճան խաղալիկ ենք շինել: Ընդհանուր Ուսուցչական ժողովը, եւ, որ ցաւալին է, մենք ուսուցիչներ ենք, մանկանց կրթողներ, — նոր յետոյ, տուն գնալիս մարդիկ խումբ խումբ հաւաքուած ուսումնարանի բակումը՝ բողոք ու տրտունջ էին բարձրացնում այդ անվայել արարքի մասին: Բայց, բանը բանից անցել էր, ճշմարտութեան ձայնը խեղդուել էր, և մի մարդ բոլորովին անտեղի կերպով բարոյապէս սպանուած էր:

Նիստը փակելուց առաջ պ. Մանգինեանցը յայտնեց, որ հետեւեալ առաւօտը դաս կը տայ Բահաթրեանցը:

Ներկայ էին 146 ուսուցիչ:

ԺԵ.

Օգոստոսի 28.

Ա. — — —

Այսօր պէտք է պարապէր Ա. Բահաթրեանցը: Բայց նորա փոխանակ պարապեց նորա՝ Ներսիսեան դպրանոցի նորաւարտ աշակերտներից մէկը՝ Պ. ԳՐԻԳՈՐ ՏԷՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆՅԱՆ: Կային ընդամենը 9 աշակերտ: Դոքա, ինչպէս երևում էր, կարգալ գիտեցող աշակերտներ էին: Բայց, որ զարմանալին է, մինչև դասի վերջնալը գրեթէ ոչ ոք չգիտէր որ դա բարոյակըրթ ու լութեան դաս էր: Այս դասում նորաւարտ ուսանողը պէտք է իրագործէր իւր մանկավարժ ուսուցչի արժարձած այն մտքերը, որ նախընթաց օրը ժողովը լսել էր նորանից իւր յօրինած մեթոդիկայի սկզբունքների մասին արած դասախօսութեան ժամանակ: Ինչոր Բահաթրեանցը հաղորդել էր ուսուցիչներին տեսականապէս, նոյնը իւր աշակերտը պէտք է իրագործէր գործնականապէս:

Դասի սկզբից մինչև վերջը առհասարակ ներկայ եղողների կողմից դժգոհութեան նշաններ էին նկատուում: Գրեթէ ոչ ոք գոհ չէր. և ոչ ոք դորան ամենեւին օրինակելի դաս չէր համարում: Դասատուութիւնն էլ լինում էր Բահաթրեանցի օգնութեամբ ու թելադրութեամբ:

Երբ ժողովականք դասից յետոյ արդէն մի քանի բոպէ հանգստացել էին, ներս մտան դահլիճը և սկսուեցան վիճաբանութիւնները: Պ. Նախագահը, ինչպէս առաջ կարգ էր դրել, նախ վարժուհիներին հրաւիրեց խօսելու, ապա գիւղական ուսուցիչներին և վերջը քաղաքայիններին: «Բայց, ասաց նա, քանի որ ուսուցիչը նիւթը ամբողջութեամբ աւանդելու ժամանակ չունէր, և ուսուցման միայն առաջին կէսը, այն է իւրացուցումն անցաւ, լաւ չէ՞ր լինի, որ թողնէինք դեռ մի քանի անգամ էլ պարապելու, որ ամբողջապէս լրացնէ ու յետոյ սկսենք վիճաբանութիւնները»: Թէպէտ եղան անձինք, որ կարևոր էին համարում նիւթը ամբողջութեամբ

աւանդուած տեսնելուց յետոյ վիճաբանութիւններ սկսելը՝ բայց որովհետեւ մեծ մասը, անհամբեր լինելով, չէր ուզում յետաձգել, այլ ըստ սովորութեան առաջարկում էր սկսել մանաւանդ որ, ինչպէս յետոյ յայտնեց Բահաթրեանցը, ինքը մտադիր էր երկու օրից յետոյ անպատճառ թողնել Տփլիսը, — ուստի յետաձգմանը համաձայնողներն էլ համաձայնեցան յետաձգել, և իսկոյն և եթ սկսուեցան նկատողութիւնները: Նկատողութիւնները ընդունում էր Բահաթրեանցը. դասատու ուսուցիչը չէր երևում և չէր խորհում գործի մէջ:

Ահա գլխաւոր նկատողութիւնները, որ եղան պ. Տ. Պետրոսեանցի դասատուութեան վերաբերութեամբ:—Դասը ամենեւին օրինակելի չէր: Ուսուցիչը սաստիկ սառն էր. կարծես բնական մարդ չէր: Մի և նոյն բանը չափազանց ձանձրացնելու չափ կրկնում և կրկնել էր տալիս: Պատասխանները պահանջում էր բառ առ բառ, տառ առ տառ: Արտասանութեան ուղղութեան վերայ ուշադրութիւն չէր դարձնում: Խիստ դժուարըմբռնելի դարձուածներ էր գործ ածում: Եւ այլն և այլն: Մի խօսքով, ո՛չ ոք գոհ չմնաց այդ օրինակելի դասից, որ իսկապէս օրինակելի անշնորհքութիւն էր, եթէ չասենք խայտառակութիւն:

Իբրեւ ապացոյց մի երկու օրինակ բերենք:—Տողերիս գրողը նկատեց որ՝ «Պ. ուսուցիչը երեխաներին շատ անբնական կերպով էր արտասանել տալիս նախագասութիւնները, Ինչպէս—Այծը մըկըկո՛ւմ է՝» սաստիկ շեշտելով էի վերայ: Պէտք է պարտուպատշաճ ուշադրութիւն դարձնել այն հանգամանքի վերայ որ տարրական դասարաններում աշակերտները լսելիքին անբնական լինելու չափ կոշտ չարտասանեն է՛, է՛ և է՛, օժանդակ բայերը: Այլ նախօրդ բառի հետ միացնելով մեզմ է հնչեն՝ է՛, է՛ է՛: Եթէ ո՛չ բարձր դասարաններում ևս նոյնը մնում է և շատ դժուարութեամբ է ուղղւում:—Ուլերը իրանց մօր հետ խօսելիս շատ քաղաքավարի լեզու են բանցնում: Նորա ասում են այժին. «Դուք միք վախենայ, մենք զգոյշ կը լինենք: դուք ուր ուղում էք՝ գնացէք»: Բնական է, որ դու պէտք է ասեն: Պ. ուսուցիչը դժուարըմբռնելի դարձուածներ էր գործ ածում: օրինակ ասում էր. «Եթէ գայլը

մտնելու լինի»: Թէ դա անհասկանալի էր մանուկներին, այդ նորանից էր երևում որ պատմութիւնը կրկնելիս մանուկները ասում էին՝ «Եթէ գայլը լինի. ձեզ մտնելու լինի»: Պէտք է ասել «Երբ գայլը գայ ձեզ մօտ»:—

Ուսուցիչներից մէկն էլ՝ Պ. Մ. ԵՌԵՍՈՒԶԵԱՆՅԱՆ Զըկատեց թէ «Լաւ կը լինի որ ուսուցիչը դասատուն մտնելիս աշակերտներին ձեռք տալով բարովէ»: Իսկ երբ Պ. Ս. ԱՊՐԷԼԵԱՆՅԱՆ կամեցաւ նկատողութիւն անել, մի ուսուցիչ նորա խօսքը բերանումը թողնելով ձայն տուեց. «Ապրէլեանցը թող ապրիլի 3ին խօսի»: Եւ այդպիսի արհամարհանքը անհետեանք մնաց:

Վերջապէս ԲԱՀԱԹՐԵԱՆՅԱՆ սկսեց պաշտպանել դասը: Բայց նորա պաշտպանութիւնն էլ շատ թոյլ էր: Ինկապէս նորա պատասխանները գրեթէ ո՛չ մի նկատողութիւն չէին կարողանում հերքել:

Ներկայ էին 168 ուսուցիչ:

ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԻՍՏԸ

II.

Յետոյ կայացաւ Մասնաժողովի նիստը: Ընտրողական թերթերով մշտական նախագահ ընտրուեցաւ Պ. ԱԲԻՍՈՂՈՄ ՅՈՎՀԼՆՆԻՍԵԱՆՅԱՆ. իսկ փոխ-նախագահ՝ Պ. Ս. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆՅԱՆ: Ելաւ խօսք ընկաւ «Հարցերի» մասին: Եւ Յանձնաժողովի հրատարակած հարցերից մի քանիսը, որոնք արժէին որ Ընդհանուր Ժողովի քննութեան առարկայ դառնային, որոշուեցան իբրեւ գլխաւոր հարցեր: Իսկ միւս հարցերը երկրորդական ու երրորդական համարուելով մնացին:

Խօսք ընկաւ ընթերտաների մասին. և կամենալով անտեղի ու անօգուտ խօսակցութեանց առաջն առնել, եղան առաջարկութիւններ որ ընթերտաները կամ գրաւոր ներկայացուեն Մասնաժողովին, կամ՝ եթէ բանաւոր լինի, խօսողը իւր

ընտրած նիւթի գլխաւոր կետերը (կոնսպէկտը) ներկայացնէ։ Որոշուեցաւ չքանակաւ դասախօսների վերայ, այլ որ գրաւոր պահանջութի նոցանից, ինչպէս և առաջարկուեցաւ. իսկ եթէ այդ անկարելի լինի, գոնէ մանրամասն կոնսպէկտ պահանջութի որպէս զի դասախօսը հարցից դուրս ոչինչ չխօսի։ Յետոյ որոշուեցաւ մի սեկցիայ կազմել ընթերցանները քննելու և Ընդհանուր ժողովին մի շարքութեայ պարապմունքը որոշելու համար։ Այդ նպատակով Մասնաժողովին միջից նշանակուեցան հինգ հոգի, որոնցից գրեթէ միշտ հետեւալ անձինքն էին ներկայ լինում՝ պ. պ. Արիս. Յովհաննիսեանց, Է. Ղուկասեանց և Յ. Տ. Գրիգորեանց։

Այս նիստին Մասնաժողովին անդամներից ներկայ էին 22 հոգի։

Ժ. 2.

Ելեւի.

Պ. ՍՏԵՓԸՆ Տ. ՍԵՐԳԻՍԵԱՆՅԸ մի ընթերցատ կարգաց «Ուսուցիչների ապահովութեան» մասին։ Պարոնը հետեւեալ առաջարկութիւններն էր անում.— Բոլոր ուսուցիչները իրանց տարեկան ուժեղաց տասանորդ հանեն այդ նպատակի համար. հաւաքուած գումարը շահեցութի 5%-ով, 25 տարի ժամանակով և ապա գործադրութի ուսուցիչներին կենսաթոշակ (pension—пенсия) տալու համար։ Պ. դասախօսը իւր առաջարկութեան նպատակայարմար լինելը ապացուցանելու համար իրանից էր օրինակ բերում. «Թեւաւում» ասում էր, երկու ուսուցիչ կանք, իւրաքանչիւրս տարեկան 500 ռ. ուժեղով։ Եթէ մեր ուժեղաց իմ ասածի պէս տարեկան տասանորդ հանենք, կ'ունենանք տարեկան 200 ռ., որ 25 տարի 5%-ով շահեցնելով՝ կը կազմէ 6600 ռ., չհաշուելով եկեղեցական արգիւնքները, որոնցից նոյնպէս մեծ յոյս կայ։ Եթէ Ուսուցչի տարեկան ուժիկը ենթադրենք ոչ պակաս քան 300 ռ., ուրեմն մենք քանի՜ հարիւր հազարներ կ'ունեն-

նանք 25 տարուայ մէջ, ենթադրելով որ ուսահայերս ունենք մօտ 830 ուսուցիչ։

Դորա մասին երկար վիճաբանութիւններ եղան և շատ անձինք ամբիոն բարձրանալով զանազան միջոցներ առաջարկեցին։ Ահա այդ առաջարկութիւնները.— Եկեղեցիներում ուսուցչաց համար գանձանակ շրջեցնել։ Ուսուցչական արկղ հիմնել։ Յայտնի ժամանակ ծառայած ուսուցիչների որդեքրանցը ձրի ուսում տալ։ Ուսուցչի տարեկան ուժիկի 20%-ը յատկացնել։ Մկրտութեան և պսակի ժամանակ սանահոգից ու նորապսակներից մի նուէր հանգանակել։ Ուսումնարաններում խնայողական գանձարան հիմնել։ Նոր ընդունուող աշակերտի ծնողներից մի առանձին գումար պահանջել։ Մի կենդրոնական խանութ հիմնել ուսումնարանական պիտոյքների համար, որտեղից և պարտաւորուած լինեն գնել բոլոր ուսումնարանները։ Դիմել Կովկասեան Հայոց Բարեգործական Ընկերութեանը։ Ուսուցիչների ուժիկից նշանակել 100-ին 1. Կտակներից նուէր խնդրել։ Մամուլի միջնորդութեամբ արծարծել այդ հարցը։ Հոգեհացը վերջացնել և նորա փոխանակ մի գումար նուիրել և այլն և այլն։

Պ. Ա. ԵՐԻՑԵԱՆՅԸ Կ. Յանձնաժողովին կողմից յայտնեց ժողովին, որ Կովկասեան Թանգարանի վարչութեան կողմից 50 հատ ձրի տոմսակ է ուղարկուած ուսուցիչներին։ Ուրեմն ուսուցիչները երկու անգամ կարող են մուտք ունենալ։

Ներկայ էին 209 ուսուցիչ։

ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԻՍՏԸ

III.

Ժողովին ցրուելուց յետոյ կայացաւ Մասնաժողովին նիստը։ Պ. ՆԱԽԱԳԱՀԸ հարկաւոր էր համարում ժողովին երեքշաբթի օրը զբաղեցնելու համար մի պարապմունք որոշել։ Այստեղ կրկին և կրկին անգամ առաջարկուեցաւ Ա. ԲԱՀԱԹՐԵԱՆՅԻՆ որ յանձն առնէ դաս տալ։ Բայց նա բացէ

իբաց մերժեց, ասելով: Ընտ դարձեալ ասում եմ որ չեմ պարագի. և դորա համար ունեմ իմ պատճառները, որ հարկաւոր չեմ համարում յայտնել Մասնաժողովին: Սակայն, շուտով նա աւելացրեց. «Մինչև Մանգիսեանցը դաս չտայ, ես ամենեւին դատ չեմ տայ»: Ժողովը այլևս աւելորդ համարեց նորան խնդրելը:

Պ. ՄԱՆԳԻՍԵԱՆՑԸ, ինչպէս ասացին, տկարութեան պատճառով բացակայ էր: Բայց, որովհետև նա իբրև ղեկավար պէտք է օրակարգը կազմէր, ուստի որոշուեցաւ Եղաթեղ մինչև որ նա ինքը յայտնի թէ ինչպէս պէտք է կարգադրել:

Յետոյ Պ. ՆԱԽԱԳԱՀԸ Մասնաժողովի ուշադրութիւնը հրաւիրեց երկու հարցի վերայ. ա) Աշակերտը որ հասակից պէտք է ընդունուի ուսումնարանում և բ): Ռուսաց լեզուն որ տարուանից պէտք է սկսել: Սակայն, որովհետև ՀԱՅՐ Տ. ՍՏԵՓԱՆԱՅԵԱՆՑԸ շուտով թողնելու էր Տփլիսը, ուստի կարևոր դատուեցաւ նախապէս նորա կազմած կրօնագիտութեան ծրագիրը կարդալ: Ապա Պ. ՆԱԽԱԳԱՀԸ, ասաց որ՝ ով կամենում է այդ առարկայի ծրագիրը մշակելուն մասնակից լինել, թող ցուցակագրուի: Եւ Մասնաժողովի անդամներից ցանկութիւն յայտնեցին հետեւեալ անձինք՝ Հայր Տ. Ստեփանոսեանց, պ. պ. Պ. Պառլեանց, Ա. Աղայեանց, Ս. Մելքումեանց, Ս. Բէկնազարեանց, Գ. Քալանթարեանց, Ա. Բահաթրեանց, Հայր Ա. Բաղրատունի և տողերին գրողը: Առաջարկուեցաւ նաև դրսից մասնագէտ անձինք հրաւիրել և գրուեցան՝ Գրիգոր քահ. Տ. Բարսեղեանց, Յովսէփ ա. քահ. Օրբելի, Աէոնդ քահ. Խարազեանց և այլք:

Այլև ուսումնարանական և ուսուցչական ապահովութեան հարցը մշակելու համար սեկցիայ կազմեցին հետեւեալ անձինք՝ պ. պ. Արիսողոմ Յովհաննիսեանց, Ս. ա. ք. Տ. Ստեփանոսեանց, Ս. Բէկնազարեանց, Գ. Յովհաննիսեանց, Ա. Աղայեանց, Հ. Առաքելեանց, Ս. Հաստումեանց, Մ. Սալամբեկեանց, Գ. Վարձեկեանց և Կ. Թեմուրազեանց: Որոշուեցաւ նաև դրսից հրաւիրել հետեւեալ մասնագէտներին՝ պ. պ. Պ. Վամբարեանց, Մ. Թաւադեանց, Գ. Արծրունի, Խ. Խաչատրեանց, Ս. Սպանդարեանց, և Գ. Խատրեանց:

Սորանից յետոյ Մասնաժողովը ձեռք զարկեց նոր ընդունուող աշակերտների տարիքը որոշելուն: Եւ երկար վիճաբանութիւնից յետոյ վճռուեցաւ. ա) Զանազանութիւն չանել քաղաքային և գիւղական ուսումնարանների աշակերտների մէջ. բ) Զանազանութիւն չանել տղայաց և օրիորդաց մէջ և գ.) Որ ընդունուող աշակերտը լինի առ նուազն 7—9 տարեկան, առ առաւելն 12 տարեկան: Իսկ աղջկանց վերաբերութեամբ շատերը ցանկացան առ առաւելն 10 տ. և այդպէս էլ արձանագրուեցաւ:

Ներկայ էին 24 անդամ:

ՄԱՍՆԱԽԱՄԲԻ ՆԻՍՏԸ

I.

Օգոստոսի 30.

Առաւել:

Կայացաւ Կրօնագիտութեան ծրագիրը քննող Մասնախմբի (սեկցիայի) նիստը: Նախ և առաջ հարկաւոր էր այդ նիստի համար ատենապետ և քարտուղար ընտրել: Ընդհանուր ցանկութեամբ ատենապետ ընտրուեցաւ ԳՐԻԳՈՐ ՔԱՀ. Տ. ԲԱՐՏԵՂԵԱՆՑԸ և նորան քարտուղար պ. Ս. Մելքումեանցը:

Բայց Ժողովը շուտով նկատեց որ ատենապետի վերաբերութեամբ շատ անյաջող ընտրութիւն է արել: Իսկ Հայր Տ. Բարսեղեանցը ատենապետի տեղը նստելով, ասաց որ ինքը ամենեւին ատենապետութիւն չէ արել և հասկացողութիւն չունի այդ պաշտօնի մասին: Եւ տարաբաղաւոր տէր հայրը գործով ապացուցեց որ իւր խօսքերը ճշմարտութիւն էին: Ամենքը խօսում էին, և հայր ատենապետը մինչ անգամ չգիտէր որ իւր գործն է սորան կամ նորան խօսելու ձայն տալը կամ չտալը:

ՀԱՅԲ Տ. ՍՏԵՓԱՆՈՍԵԱՆՑԸ կարգաց իւր կազմած ծրագրի յառաջաբանը, որ նա մշակել էր միջնակարգ դպրոցների համար: Բայց, ինչպէս տէր հայրը ասաց, ինքը մինչ անգամ ինկատի չէր ունեցել ծխական ուսումնարանների վերջին չորրորդ տարին միջնակարգ դպրոցների առաջին դաստան հետ համաձայնեցնելը, միացնելը: Դա, իհարկէ, զգալի անյարմարութիւն էր: Ուստի, ծրագրի մանրամասնութիւնները լսելուց յետոյ՝ Պ. ՄԱՆԴԻԿԵԱՆՑԸ առաջարկեց յետաձգել միանգամայն տէր հօր ծրագրի քննութիւնը՝ շուտով հետեւ, ասում էր, մինչև ծխական դպրոցների ծրագիրը չմշակուի, տէր հօր ծրագրի մասին վերջնական խօսք չէ կարելի ասել: Պ. Մանդիկեանցի առաջարկութիւնը շեշտելով կրկնեց նաև տողերիս գրողը և ընդհանուր համաձայնութեամբ գործը յետաձգուեցաւ:

Հետաքրքիր էր լսել ՀԱՅԲ ԱՏԵՆԱՊԵՏԻ կարծիքը: Տէր հայրը ասում էր. «Աւելի լաւ է որ ճեմարանը ինքը մի ծրագիր կազմէ և Եջմիածնի Հոգևոր Իշխանութիւնը մի դասագիրք մատնացոյց անէ, յետոյ մենք ամենքս ընդունենք նոյն ծրագիրը և գործ ածենք նոյն դասագիրքը»: Բարձրացաւ ընդհանուր համեստ ծիծաղ, իհարկէ կը բարձրանար:

Ներկայ էին ս. Երուսաղեմի միաբան գեր. Սահակ վարդապետը և 18 անձինք, որոնցից մի քանի հոգևորականներ հիւր էին:

ՄԱՍՆԱԽԱՄԻՆՆԻՍԸ

2.

Երէիւ.

Նայացաւ դպրոցական ապահովութեան հարցը մշակող Մասնախորհի նիստը: Առաջարկուեցաւ ատենապետ ընտրել և ընդհանուր համաձայնութեամբ դարձեալ ընտրուեցաւ Պ. ԱՐԻՍՏՈՂՈՍ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՑԸ:

Խօսելով ուսումնարանների ապահովութեան մասին՝ բնականաբար շօշափուեցաւ նաև ուսուցչաց ապահովութեան հարցը և հարկաւորուեցաւ իմանալ թէ առաջ որի վերայ խօսուի: Առաջարկուեցաւ նախ ուսուցչաց ապահովութեան հարցը մշակել, պատճառ բերելով այն հանգամանքը որ գլխաւորը կենսաթոշակի խնդիրն է: Իսկ Հայր Տ. Ստեփանոսեանցը, ուսումնարանների ապահովութեան հարցը աւելի կարևոր համարելով, առաջարկում էր առաջ դրա վերայ խօսել: Այդպէս էլ որոշուեցաւ. Ա. Բահաթրեանցը քարտուղար նշանակուեցաւ, և կարգացուեցան Ընդհանուր Ժողովում դպրոցական ապահովութեան մասին եղած առաջարկութիւնները: Պ. Մանդիկեանցը կարգաց իւր մասնաւոր նկատողութիւնները:

Պ. Ս. ՍՊԱՆԴԱՐԵԱՆՑԸ առաջարկում էր հիմնել ընդհանուր գանձարան, կազմել կանոնադրութեան նախագիծ (project, проект) և առաջարկել Հոգևոր Իշխանութեանը ի հաստատութիւն: Եւ ցանկանալով որ այդ գանձարանը ապագայի համար մնայ, որպէս զի մի նշանաւոր գումար կազմուի ու յետոյ գործ ածուի, պարօնը միւսին ժամանակ աւելացնում էր որ այդ գումարը մնայ անձեռնմխելի, ոչինչ չծախսուի:

ՀԱՅԲ Տ. ՍՏԵՓԱՆՈՍԵԱՆՑԸ կրկնելով իւր ընթերցանութիւնը, առաջարկում էր որ ժողովուած գումարի կէսը յատկացուի այն գիւղերին, որտեղ կարօտութիւն չատ կայ, բայց ուսումնարան չկայ. իսկ միւս կէսը պահուի՝ ընդհանուր գանձարանը հարստացնելու համար:

Երկար վիճաբանութիւններից յետոյ պ. Ատենապետը սկսեց առաջարկութեանց ամփոփումն անել, և երևում էր երեք կարծիք — ա.) Որ ժողովուած գումարի մի մասը գանձարանին մնայ. բ.) Որ ընդհանուր կենդրոնական գանձարան հիմնուի և այնտեղ պահուի ու այնտեղից նպաստներ ուղարկուեն. և գ.) Որ հիմնուին տեղական (գաւառական) կենդրոնական գանձարաններ՝ իւրաքանչիւրը իւր տեղի պիտոյքները լցուցանելու նպատակով: Ինչպէս Ընդհանուր Ժողովում առաջարկում էր Պ. Ս. ՄԵԼՔՈՒՄԵԱՆՑԸ:

Պ. Յ. ԳԵՂԱՄԵԱՆՑԸ, որ այստեղ կողմնակի անձն

էր, ասաց. «Եթէ պ. Խատիսեանցի առաջարկութիւնը ընդունուի, այն է՝ թեմական հոգաբարձութիւններ հաստատուեն, միւս երկուսը իրանց իրանց ընդունուած կը լինեն: Իսկ եթէ այդ չի ընդունուի, ես էլ իմ կողմից կ'առաջարկեմ՝ կազմակերպել մի մարմին որ քննէ թէ ո՞ր քաղաքումն ու ո՞ր գիւղումը ինչ ուսումնարանապատկան կալուածք կամ փող կայ, և խնդրել Վաթողիկոսին, որ այդ ամէնը աղատէ հոգեւորականների ձեռքից ու ժողովրդին տայ»:

Պ. ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ կրկին կամենում էր առաջարկութեանց ամփոփումն անել, բայց պ. Գ. Յովհաննիսեանցը նկատեց որ՝ «նախ սկզբունքը պէտք է որոշել, ապա նպատակը»:

Պ. Գ. ԱՐԾՐՈՒՆԻՆ դպրոցական ապահովութեան հարցը ընդհանուր ժողովի իրաւասութիւնից դուրս էր համարում:

Պ. ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ աւելարցեց որ՝ «Ժողովը վճիռներ չի տայ, այլ թոյլ տալով որ ուսուցիչները այդտեղ իրանց զանազան ցաւերը յայտնեն, միայն կը քննի առաջարկած հարցերը»:

Պ. ՍՊԱՆԴԱՐԵԱՆՅԸ պատասխանելով պ. Արծրունուն, ասում էր. «Մեր ուսումնարանները լինելով Հոգեւոր Իշխանութեան իրաւասութեան ներքոյ, ապահով են և մենք միշտ կարող ենք այսպիսի հարցեր վճռել. և մենք կ'առաջարկենք Հոգեւոր Իշխանութեանը որ նա հաստատէ մեր վճիռները: Եթէ ոչ՝ ուսուցիչների համար էլ չէինք կարող գանձարան հիմնել...»:

Պ. Ս. ԲԵՂԱՋԱՐԵԱՆՅԸ եղած առաջարկութեանց ձեւերի մէջ կենդրոնացումը և ապակենդրոնացումը նկատելով՝ հերքում էր կենդրոնացման օգուտները և օգտաւէտ էր համարում ապակենդրոնացումը, որ թոյլ է տալիս ամէն տեղական վարչութեան իւրովսան զարգանալ և յառաջագիւլուն Պարոնը ասում էր. «Մենք ներկայացնենք Վաթողիկոսին մեր դպրոցների ներկայ վիճակը, յայտնենք նորան մեր ցաւերը. և խնդրենք, որ ինքը միջոց տայ այդ ցաւերին դարման տանելու»:

ՀԱՅՐ Տ. ՍՏԵՓԱՆՍԵԱՆՅԸ—Ներկայ չբաւոր ուսում-

նարաններին օգնութիւն հասցնելու համար՝ ես խնդրում եմ որ իմ առաջարկութիւնն անուի:

Պ. ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ տէր հօրը պատասխանելով ասաց. «Ընդհանուր ժողովը ինձ դպրոցների ապահովութեան հարցն է յանձնել, և ես հարցը ուրիշ տեսակ դնել չեմ կարող»:

Պ. ՍՊԱՆԴԱՐԵԱՆՅԸ պատասխանելով պ. Բեղաձարեանցին, ասաց. «Եթէ կենդրոնացումը չլինի, էլ ինչ հաւանորութիւն կայ: Մինչև օրս մեր բոլոր ուսումնարանները կառավարուել են, էլի կը կառավարուեն: Բայց նոցա մէջ միութիւն պէտք է ձգել,— ահա՛ գլխաւորը»:

Այստեղ յետոյ երկար ժամանակ շարունակուեցաւ վիճաբանութիւնը պ. պ. Արծրունու և Սպանդարեանցի մէջ:

Հ. Տ. ՍՏԵՓԱՆՍԵԱՆՅԸ — Եւ առաջարկութեան մի մասը, այն է՝ չբաւոր գիւղական ուսումնարաններին օգնութիւն հասցնելը, յետեւ առնում. և թողնում եմ միւս մասը միայն»:

Պ. ԱՏԵՆԱՊԵՏԸ խօսեց. «Որովհետեւ Հայր Տ. Ստեփանոսեանցը իւր առաջարկութեամբ միացաւ պ. Խատիսեանցի հետ, ուստի բոլոր հարցերից այժմ միայն երկու առաջարկութիւն է ծագում. մէկը պ. Սպանդարեանցի առաջարկութիւնն է, միւսը պ. Խատիսեանցինը»:

Այդուամենայնիւ երկար խօսելուց յետոյ էլ չյաջողեցաւ մի եղբակացութեան դալ, և հարցի մշակումը թերի թողած՝ ժողովը ցրուեցաւ:

Ներկայ էին 11 անձը, որոնցից մի քանիսը ֆինանսիստներ, բանկերում պաշտօն վարողներ էին: Վային և կողմնակի անձինք:

ԺԷ.

Օգոստոսի 31.

Առաջ.

✓ Մեծ. Օր. ԳԸՅԻԱՆԷ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՑԸ պէտք է ներկայացնէր «Մանկական Պարտեզը»: Բայց իւր սանիկներէ հետ պարապմունքն սկսելուց առաջ՝ Օրիորդը բարձրացաւ ամբիոն, որտեղ դարսած էին ֆրեդրէկեան խաղալիկները, և սկսեց իւր ունիկներէն մի համառօտ գաղափար տալ այդ խաղալիկներէ մասին, որպէս զի գործի հետ տեսականապէս ծանօթացնելուց յետոյ՝ նոյնը գործնականապէս ցոյց տալ:

Եւ խաղալիկները, ասում էր Օրիորդը, մտածողութեան գործեր են միշտ, և սանիկները ղննելով՝ այն վարժուհու հարցերով՝ մտաւորապէս զարգանում են:—Սանիկներէ պատասխանները պէտք է լինեն ճիշտ. վարժուհին պէտք է ուշադրութիւն դարձնի լեզուի մաքրութեան վերայ, նա կը բացատրէ նոցա թէ ղննող առարկան բնութեան ո՞ր թագաւորութեանն է պատկանում, ինչի՞ համար է գործ ածւում, հարկաւոր է թէ ո՞չ:—Խաղալիկներէ զանազան բաներ շինելով երեխայք մրցում են միմեանց հետ: Մի և նոյն ձեռքը՝ որ շինեց, պէտք է քանզի իւր շինածը, և խաղալիկները կրկին ինքը կը դարսէ իրանց տեղերը:

«Փրեդրէկը ունի վեց նուէր:—Ա.) Խօթը բրդէ թելի գընդակներ են, ծիածանի գունով ներկուած: Այդ գընդակներէ երկու գլխաւոր յատկութիւնը պէտք է բացատրել: Այն է՝ ձեւը և գոյնը: Բ.) Նուէրը կամ արկղը պարունակում է խորանարդ, և գլան, Գ.) Նուէրը խորանարդ է, որ բաժանուած է երկայնութեան, խորութեան և լայնութեան վերայ, և այդպիսով ստացւում է 8 փոքրիկ խորանարդ: Երեխայքը համարում են այդ խորանարդները և քանակութեան վերայ գաղափար են կազմում: Դ.) Նուէր. —Խորանարդը 8 փոքրիկ մասերի բաժանելով, 8 աղիւսակ է ստացւում:—

Դորանից յետոյ մեծ. Օրիորդը աւելացրեց որ Մանկական Պարտիզի պարապմանց մէջ մտնում է նաև երգեցողութիւն, մարմնամարզութիւն, հիւսուածք, շարժողական խաղեր, նկարչութիւն, թղթի դուրս կտրելը:

Ապա Օրիորդը ձեռք տուեց գործնականին: Դահլիճի մէջտեղը շարուած էին Մանկական Պարտիզից բերել տուած առանձին ձեւի նստարաններ, յարմարեցրած մանուկների համար: Օրիորդը շուտով ներս բերեց իւր սանիկները՝ որ թուով 14 հոգի էին, երկու սեռից: Բայց միաձև հագուստ ունենալու պատճառով նոքա միայն այն ժամանակ որոշուեցան միմեանցից, երբ Օրիորդը դիմում էր նոցա՝ անունը տալով:

Սանիկները ներս մտան Օրիորդի առաջնորդութեամբ, երգելով «Երիք ընկերք, կարգով շարուենք» սկսուածքով երգը: Յետոյ եկան և 5—5 նստոտեցին:

Օրիորդը առաջարկեց նոցա նայել իրանց շուրջը՝ տեղի և շրջապատող առարկաների հետ ծանօթանալու համար: Նոքա էլ սկսեցին հարցասիրութեամբ նայել չորս կողմը: Յետոյ վեր կացան և սկսեցին աղօթել «Յանուն Հօր»-ը, խաչ հանելով երեսները: Այս միջոցին Օրիորդը, որ նոցա դիմացն էր կանգնած՝ խաչակնքելու ձեւը նոցա ցոյց տալու համար՝ ինքը ձախ ձեռքով էր երեսը խաչ հանում: Ապա ոտքի կանգնած երգեցին մի մաղթանք «Ո՛վ երկնքի, երկրի Տէր» սկսուածքով: Սանիկները երգում էին իրանց քնքուշ թաթիկները կցած, Երգից յետոյ Օրիորդը կրկին նայել տուեց նոցա իրանց շուրջը, որ յետոյ ուշադրութիւնը միայն հարկաւոր կետի վերայ կարողանան կենդրոնացնել: Յետոյ ծափ տալով «Վեկ, երկու, երեք» ասաց, և սանիկները կանգնեցին ու բռնեցին նստարաններից, բաց արին, ինչպէս հարկն էր և «չօրս» ասելիս նստոտեցին:

Սորանից Յետոյ սկսեցին մի երգ (գարնան) և երգելիս պարուում էին իրանց նստարանների շուրջը: Ապա շրջան առած՝ սկսեցին «Դիւղացու երգը»: Տիկին Ս. Բաբայեանցը և Օր. Վ. Քանեանցը օգնութեան հասան: Երբ երգի մէջ ասում էր «Դիւղացին ո՞նց է ցանում», ամենքը պատասխանում էին, ձեռքի օրինակով ցոյց տալով այդ գործողութեան ձեւը:

Յետոյ Օրիորդը բերեց արկղներում գրուած խաղալիկները. հանեց բրդէ թելի գնդակները, ապա՝ խորանարդները, ցոյց տուեց, հարցերով սովորեցրեց նոցա ձեռք գոյնը, թիւը և այլն: Ապա դարձեալ շրջան կաղմեցին և երգելով ու գործով սկսեցին ներկայացնել Վի գառնուկի պատմութիւնը: Նախ Օր. Յովհաննիսեանցը շնորհալի և կենդանի կերպով պատմեց սանիկներին այդ պատմութիւնը: Յետոյ մանուկներէ մէկը դառնուկ ձևանալով, «մէ՛, մէ՛» անելով, շրջանի մէջը ընկած՝ սկսեց վաղել կորցրած մօր ետեւից նորան դրոշնելու: Հուտով գտաւ մօրը և նոքա միմեանց փաթաթուեցան:

Եյդ խաղը թէ՛ գեղեցիկ էր և թէ՛ ծիծաղաշարժ: Պատմութեան մէջ մտնում էր նաև փայտ սղոցելը, և այդ գործողութիւնն էլ ձեռքերով ցոյց տուին:

Աերջապէս նստոտեցին նախաճաշիկ անելու: Օրիորդը մի մատուցանելով բերեց բլիթներ, բաժանեց սանիկներին, որոնք սկսեցին ախորժակով ուտել: Օրիորդը նոցա առաջն էլ բաժակներով ջուր դրեց, որ խմեն: Յետոյ նոցա շաքարեղէն բաժանուեցաւ: Բայց այդ, ինչպէս բացատրուեցաւ, ընծայ էր և բացառիկ դէպք: Սանիկներից մէկին շաքարեղէն պակասեց. բայց ընկերները իրանց մասից նորան մէկ մէկ հատ բաժին հանելով՝ նորան էլ հասցրին իւր բաժինը: Ընկերներից մէկն էլ չէր եկել, նորա համար էլ բաժին պահեցին:

Ի հարկէ, դա շատ գովելի կրթութիւն է: Եյդչափ փոքր հասակից դորանով նոցա մէջ արմատանում է կարեկցութեան, ընկերսիրութեան և, որ գլխաւորն է, փոխադարձ օգնութեան նուիրական գաղափարը: Նոցա մէջ, նոցա մատուցող սրտերի մէջ ցանուում է այն սերմը, որ ապագայում աճելով՝ նոցանից իւրաքանչիւրի սնահատական առանձնայատկութիւնը, ապագայ բարոյական մարդը պէտք է պատրաստի: Պարագմունքը այդպիսով վերջացաւ ներկայ եղողների բուռն ծափահարութեամբ:

Մի նկատողութիւն միայն կ'անենք այստեղ: Օրիորդի պարագմունքը մի փոքր բնականից դուրս էր գալիս, արուեստական դառնում: Դորանով, ի հարկէ, մասամբ էլ վերաւորւում էր Ֆրեդերիկ գաղափարը՝ բնութիւնից առած թռչնիկ-

ներին բնութեան ծոցում և բնական օրէնքներով կրթելը: Սակայն, ընդհանրապէս շնորհակալութիւն մեծ. Օրիորդին որ յանձն առաւ ծանօթացնել հայ ուսուցիչներին այդ նոյն իսկ Եւրոպայի մէջ նոր հիմնուած դպրոցի հետ. ուսուցիչներին, որոնք ուրիշ ոչ մի առիթ չէին կարող ունենալ երբ և իցէ իրանց տեղերում նոյնը տեսնելու: Երկու անձն են սովորել պարտիզպանութիւն, և երկուսն էլ Տիխիսուսն են. — Տիկին Բաբայեանց՝ Գերմանիայի եղանակով և Օրիորդ Յովհաննիսեանց՝ Շվեյցարիայի ու Ֆրանսիայի եղանակով: — Այս պատճառով, պարագման երկու եղանակը ևս տեսնելու համար՝ ժողովականները խնդրեցին Տիկին Բաբայեանցին որ նա էլ յանձն առնի պարագել: Եւ մեծ. տիկինը յօժարութեամբ յանձն առաւ:

Ժողովականներից մի քանիսի խնդրանք պ. Ս. Մանգինեանցն էլ յանձն առաւ հետեւեալ առաւօտը հայոց լեկուով պարագել: Եյդպիսով այս պարագմունքն էլ վերջացաւ:

Ներկայ էին 151 ուսուցիչ:

ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎ Ի ՆԻՍՏԸ

IV.

Անմիջապէս, ուսուցիչների ցրուելուց յետոյ կայացաւ Մասնաժողովի նիստը: Միւսնոյն ժամանակ Կրօնագիտութեան, Վայելչագրութեան և Ձայնագրութեան սեկցիաներ կազմուեցան և առանձին առանձին նիստ կայացրին: *)

*) Բայց, ինչպէս յետոյ լսեցինք, որովհետեւ Կրօնագիտութեան ծրագիրը քննելու համար՝ ներկայ եղող հոգեւորականների մեծ մասը անյարմար անձինք են եղել, ուստի մի քաջանայի առաջարկութեամբ նիստը փակուել էր, այն դիտարկութեամբ որ միւս անգամ հրաւիրուեն մի քանի կշիռ ունեցող հոգեւորական եւ աշխարհական անձինք ու նոցա մասնակցութեամբ ձեռք տրուի գործին:

Մասնաժողովի քարտուղարը կարգաց նախորդ նիստի արձանագրութիւնը և ապա ձեռք տրուեցաւ ուսսաց լեզուի հարցին՝ որ տարուանից սկսելը որոշելու համար:

Երկար վիճարանութիւններ եղան դորա առիթով: Ոմանք ժողովրդի մեծամեծ պահանջները առաջ բերելով, առաջարկում էին երկրորդ տարուանից սկսել: Ոմանք էլ այդ պահանջներին բաւարարութիւն տալու կարեւորութիւնը հերքելով՝ հարցին զուտ մանկավարժական կետից էին նայում: և աւելի օգտակար էին համարում որ մանուկները մտաւորապէս ըստամենայնի լաւ կազդուրուեն իրանց մայրենի լեզուի ուսման մէջ, որպէս զի ապա օտար լեզուի ուսմունքն էլ աւելի հաստատուն հիմանց վերայ և աւելի յաջող առաջ դնայ, — և առաջարկում էին երրորդ տարուանից սկսել: Այս դէպքում նոցա կարծիքով, ուսսաց լեզուն ոչինչ փաստ չէր ունենայ. այլ երկու տարուայ մէջ մանուկները աւելի դիւրութեամբ կը սովորէին այն ընթացքը, ինչոր նշանակուելու էր երեք տարուայ համար:

Հարցը քուէարկուեցաւ և ձայների առաւելութեամբ ընդունուեցաւ երրորդ տարուանից սկսել:

Որոշուեցաւ այս երեկոյ ձեռք տալ Ծխական դպրոցների ծրագրերի քննութեանը:

ԺԸ.

Ելեկոյ.

✓ Այս նիստը նշանակուած էր՝ մեր ուսումնարաններում տօնելի օրերը որոշելու համար: Եւ որովհետեւ Ն. Յանձնաժողովը տօների առիթով մի բեֆերատ էր ստացել Բագուից մեծ. ԲԺԻՇԿ Մ. ԱՐԱՄԵԱՆՅԻՑ, — ուստի նորա բացակայութեան պատճառով կարգաց նոյնը պ. Արիստղոմ Յովհաննիսեանցը:

Իւր բեֆերատի մէջ մի քանի ընդհանուր խօսքերով բացատրելով դպրոցական տօների նշանակութիւնը՝ յարգելի բժիշկը առաջարկում էր տօնել՝ Ս. Ս. Ս ա հ ա կ ա յ և Մ ե ս. ր ո պ ա յ տ օ ն երը իրանց աշակերտներին հետ միասին, Վ ա ր դ ա ն ա ն ց, Լ ու ս աւ ո Ր չ ի, Է ջ մ ի ա ծ ն ի հ ի մ ն ա դ ր ու թ ե ա ն, Մ ե ծ ի ն ն եր ս ե ս ի, ն եր ս է ս Շ ն ո Ր հ ա լ լ ոյ, ն եր ս է ս Ե. ի և Մ ա տ թ է ո ս Ա. Վ ա թ ո ղ ի կ ո ս ի տօները:

Վիճարանութիւնները սկսելուց առաջ պ. Նախագահը կամեցաւ իմանալ թէ դարձեալ ո՞վ ի՞նչ տօն է ցանկանում առաջարկել: Ապա եղան նորանոր առաջարկութիւններ:

Պ. Յ. ԽՈՋԱՄԻՐԵԱՆՅԸ առաջարկեց նաւասարդի տօնը. աւելացնելով որ դա բուն հայկական տօն է և տակաւին մինչև օրս էլ տօնուում է զանազան տեղերում և ամիսփութում է իւր մէջ հիթանոս հայերի նոր տարուայ յիշատակը: Պարոնը ասաց որ՝ «այդ օրը տօնուում է Վարապաղում նոյն ձևով, ինչ ձևով որ առհասարակ տօնուում է նոր-տարին: — Երբ պարոնի առաջարկութիւնը շատերի կողմից համակրութեամբ ընդունուեցաւ, նա փոքր ժամանակից յետոյ աւելացրեց՝ «Կա ո՞չ միայն մի որեւիցէ Խոջամիրեանցի առաջարկութիւնն է. այլ նոյն իսկ Ալիշանի ջերմ ցանկութիւնն է»:

Պ. Գ. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆՅԸ առաջարկեց ընդունել նաև տեղական տօները, առաջ բերելով այն հիմունքը, որ տեղական փոներին աշակերտները իրանց ծնողաց հետ գնացած լինելով իրանց ուխտատեղիները, այլ ևս չարթնանալով ուսումնարան չեն յաճախում: Եւ իրրեւ օրինակ յիշեց Ղազարի ու Բորչալուի մէջ ս. ս. նշանի և Գէորգայ ու Սղնախի մէջ Ծմինդայ (սուրբ) նիւոյի տօները:

Պ. Մ. Տ. ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆՅԸ առաջարկեց ս. ս. Թագէտի ու Բարդուղիմէոսի և Արգարի տօնը:

Պ. Յ. ՄԻՐՋԱԲԵԿԵԱՆՅԸ առաջարկեց տօնել Հայոց Առաջին Ընդհանուր Ուսուցչական Ժողովը, — եւ բաւական ծիծաղ պատճառեց:

Պ. Գ. ԽԱՏԻՍԵԱՆՅԸ առաջարկեց կազմել բոլոր տօների ցուցակը և յանձնել Մասնաժողովին ընտրութիւն անելու:

Պ. Յ. ԳԵՂԱՄԵԱՆՅԸ յատնեց որ՝ «Ո՛չ միայն Ընդհանուր Ուսուցչական Ժողովը՝ այլ և նոյն իսկ Վարդապետը չէ կարող որեւիցէ նոր տօն մտցնել»:

Վիճաբանութիւններէն յետոյ ընդունուեցաւ տօնել միայն Ս. Մեսրոպայ՝ ս. Վարդանանց և Նաւասարդի տօները:

Ապա Պ. ԸՔԻՍՈՂՈՄ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅԸ հարց դրեց թէ դոցանից որը պէտք է հանդիսաւոր կերպով տօնել: Պարոնը ասաց որ՝ արդէն Վարդանանց տօնը հանդիսաւոր է կատարուում: Բնութեան որ Ս. Մեսրոպայ տօնն էլ հանդիսաւոր կատարուի: Եւ աւելացրեց՝ «Շատ լաւ կը լինի որ ամէն ուսումնարան ս. Վարդանի պատկերի հետ ունենայ և ս. Մեսրոպայ պատկերը»:

Յետոյ հարց ծագեցաւ թէ որ օրը կատարուի ս. Մեսրոպայ տօնը: Զանազան առաջարկութիւններից ընդունուեցաւ Պ. ՊՌՈՇԵԱՆՅԻ առաջարկածը. այն է տօնել հոկտեմբերի 9-ին: «Եւ այդ օրն է, ասաց պարոնը, երբ Օշականում օծել են ս. Մեսրոպայ եկեղեցին»:

Ժողովը հարկաւոր համարեց խնդրել Վեհափառ Վարդապետին որ այդ օրը ուսումնարանական տօնի օր համարէ:

Նիստը վերջանալուց յետոյ Պ. ԵՐԻՑԵԱՆՅԸ Կ. Յանձնաժողովի կողմից յայտնեց որ ուսուցիչները եկող երեքշաբթի երեկոյին Կլուբ (Ժողովարան) են հրաւիրուում:

Մի քանի րոպէ միջոց տալուց յետոյ Ժողովը պատրաստուում էր մի նոր ընթերցատ լսելու: Բնօրինակ տաճկաստանցի հիւր Պ. Յ. ՄԵՂԱՆԻՍԻՍԵԱՆՅԸ էր: Եւ դրուածքը իսկապէս մի համառօտ տեղեկագիր էր, որ պ. Դասախօսի ասելով կազմուած էր երեք տարուայ մէջ:

Պ. Մեղաւորեանցը մի համառօտ հայեացք ձգելով վերջին 50 տարուայ ընթացքում տաճկահայոց կրթական վիճակի վերայ՝ սկսեց հաղորդել Ժողովին իւր հաւաքած և ուսումնասիրած վիճակագրական տեղեկութիւնները:

Պարոնի ասելով, կրթութեան գործը առհասարակ դաւառներում աւելի է ծաղկած ուսումնական գնացած: քան թէ մայրաքաղաքում: Պարոնը յաճախ շեշտելով կրկնում էր, թէ Պոլսոյ վարժարանները կարող են օրինակ առնել դաւառական վարժարաններից: Նա յիշեց որ Միացեալ Քննչութիւնը դաւառներում 30 դպրոց է բաց արել: Միայն Խիզանու ընկերութիւնը Սասնոյ լեռներում՝ չկամեցաւ միանալ այդ գործին. և այժմ ունի իւր 3—4 դպրոցները:

Գալով մասնաւորապէս ուսումնարանների և ուսանողների թուին՝ պ. Մեղաւորեանցը ասաց որ Կ. Պոլսում 35 աղջային և 10 մասնաւոր ուսումնարան կայ, որոնց մէջ ուսանում են 8500 ուսանող: Դպրոցների մեծ մասը երկսեռ են. առանձին աղջկանց ուսումնարան ընդամենը 12 հատ է. ուսանում են 3500 աղջկուհի:

Ապա սկսեց համեմատական թուանշաններ դուրս բերել Կ. Պոլսի, Տրապիզոնի և Տփլիսի հայ բնակիչների ուսանողների վերաբերութեամբ: Պարոնի հաշուով Կ. Պոլսում ժողովրդի $\frac{1}{30}$ -ը աշակերտ է. Տրապիզոնում $\frac{1}{18}$ -ը. և Տփլիսում $\frac{1}{16}$ -ը:

Գալով տաճկահայոց դպրոցների շինութեանցը առողջապահական կետի նկատմամբ՝ Ժողովը շատ վատ դադափար ստացաւ պարոնի հաղորդած տեղեկութիւններից: Նա ասում էր որ առհասարակ առողջապահական կետից ոչինչ չուշադրութիւն չէ դարձնուում և նոյն իսկ Կ. Պոլսում կան ուսումնարաններ, որոնց մէջ մի սենեակում նստոտած են 250 աշակերտ:—

Պէտք է նկատել, որ ընդհանրապէս պ. Մեղաւորեանցի տեղեկագիրը շատ թոյլ և աղօտ տեղեկութիւն հաղորդեց ուսահայերիս տաճկահայոց կրթական վիճակի մասին: Երեք տարի շարունակ տեղեկութիւններ ժողովողից աւելի ընդարձակ ու բազմակողմանի կերպով մշակուած տեղեկագրի կարելի էր սպասել:

Դասախօսութեան վերջը ՏԻԿԻՆ Ս. ԵՐԻՑԵԱՆՅԸ նշեց պ. Մեղաւորեանցին որ առհասարակ Կ. Պոլսի հայոց դպրոցները, մանաւանդ նոցանից մի քանի նորերը առողջա-

պահանջան կետից նայելով՝ բաւական յարմարութիւններ ունենալ: Եւս խնդրում եմ ձեզ, առաջ տիկինը, որ ցոյց տաք ինձ թէ այն որ դպրոցն է, որի մէջ մի դահլիճում, մի սրահում նստոտած են 250 աշակերտ: Ես էնքս նոր եմ եկել և Պոլսից, որտեղ այցելել եմ հայ դպրոցները. բայց ո՛չ մի տեղ մի դահլիճում այդքան թուով աշակերտ չեմ տեսել:

Թէ՛ Տիկինը և թէ՛ պ. Դասախօսը պնդում էին իրանց ասածը. բայց հարցը այնպէս էլ մնաց... ունկնդիրների համար անորոշ:

Մի փոքր հանգստանալուց յետոյ Պ. Գ. ԲՈՒՆԻԱԹԻԱՆՆԵՐ կարգաց Վանական գրադարանի մասին: Պարոնը ասաց որ՝ ինքը երեք տարի Ալեքսանդրոպոլի Արղութեան Օրիորդական դպրոցում գրադարանապետի պաշտօն վարած և այլ և այլ հանգամանքների վերայ լաւ ուշադրութիւն դարձրած լինելով՝ գալիս է այն եղբակացութեանը, որ մանուկների մտաւոր ծաւալը յագեցնելու և նոցա ընթերցանութեամբ դարգացնելու համար՝ ամէն ուսումնարան պէտք է ունենայ կանոնաւոր մանկական գրադարան: Եւ թէ՛ գաւառացի ու գիւղացի մանկան համար, որ զրկուած է այն ամենայն յարմարութիւններից, որոնցով շրջապատուած է մայրաքաղաքի մանուկը՝ ամենալաւ զարգացուցիչ հիմնարկութիւնը գրադարանը կարող է լինել:

Մի քանի խօսքով պարոնը յայտնեց այն կարծիքը, որ մանկանց ձեռքը առհասարակ այնպիսի գրքեր պէտք է տալ, որ կարողանան նորան իւր հայրենի հողի վերայ, Հայաստանի զանազան անկիւնները պտըտեցնել և խօսեն նորա հետ միշտ իւր հայրենիքի մասին: Ինքն ըստ ինքեան, ի հարկէ, հասկանալի է, որ օտար լեզուներից թարգմանուած և իրանց ներքին բովանդակութեամբ ըստ մեծի մասին մեր մանուկների շրջանից դուրս և նոցա համար անբնական երևոյթներ նկարագրող մանկական գրքերը երկրորդական տեղ միայն կարող են բռնել մանկական գրադարանի մէջ:

Պ. Բունիաթեանցը լուրջ ուշադրութիւն էր հրաւիրում այն հանգամանքի վերայ, որ աշակերտի ձեռքը տալու գիրքը խիստ ընտրողաբար առնուի գրադարանից: Պարոնը ասում էր որ՝ այդ ընտրութիւնը առհասարակ մանկավարժական խորհուրդը պէտք է անի. իսկ գիւղերում, որտեղ միայն մի ուսուցիչ կայ, այդ վերջինը պէտք է թեմական տեսչի խորհրդով անի գրքի ընտրութիւնը:

Պ. Դասախօսը յայտնեց և այն՝ թէպէտ տարրական, բայց գուցէ շատերին անծանօթ միտքը, որ գրադարանապետը ինքը առաջուց պէտք է կարդացած լինի այն գիրքը որ տալիս է աշակերտին. և միշտ պէտք է ի նկատի ունենայ կարդացողի հասակը: Մանաւանդ պարտաւորեցնում էր գրադարանապետին, որ նա միշտ հաշիւ պահանջէ աշակերտից իւր կարդացած գրքի մասին. որ նա պատմել տայ գրքի բովանդակութիւնը, որ յիշուի կարողանայ հաւաստիանալ թէ աշակերտը կարդացել և օգուտ է քաղել:

Պարոնը առաջարկում էր որ ուսումնարանական տարրւայ սկզբումը և վերջումը աշակերտին գիրք չտրուի, որովհետեւ առաջին ամիսներում նա նորանոր առարկաներով ու դասերով է լինում զբաղուած, իսկ վերջիններում հարցաքննութիւններով ծանրաբեռնուած:

Այլ և պ. Դասախօսը աւելորդ էր համարում առաջին և երկրորդ տարրւայ աշակերտներին գիրք տալը՝ թէ՛ այն պատճառով որ նոքա դեռ ևս վարժ չեն ընթերցանութեան մէջ և թէ՛ այն՝ որ նոքա կը զժուարանան կարդացածի իմաստը ըմբռնելու:

Իսկ գրադարան ունենալու համար պ. Բունիաթեանցը առաջարկում էր հետեւեալ միջոցները. —

ա.) Գրադարանից գիրք ստացողներից պահանջել մի որոշ աշակերտական տուրք:

բ.) Ուսումնարանի հոգաբարձութիւնը կամ վարչութիւնը պարտաւորուի դպրոցական գումարից տարեկան մի յայտնի տուրք վճարել:

գ.) Ուսումնարանում վաճառուող գրքերի ու դասական պիտոյքների արդիւնքից գրադարանին յատկացնել 2%:

Դորա գրադարանի պահպանութեան հաստատուն աղբիւրներն են:

Կարելի է նաև Բուհական պատահական նուէրներ:

բ. Աւելորդ գրքերը փոփոխել ուրիշ գրադարանների գրքերի հետ:

գ.) Տարին մի անգամ յօգուտ գրադարանի ներկայացում տալ:—Պ Բուհական կարգացածը ընդհանրապէս համակրութեամբ ընդունուեցաւ և բուհական հարկութեամբ վարձատրուեցաւ:

Իսկոյն նորանից յետոյ ամբիոն բարձրացաւ Պ. Յ. ՄՈՒՐԱԿԱՆՅԱՆ (ԻՒՍՈՒՖԵԱՆՅԱՆ), որ ինչպէս ասաց պ. Նախագահը, գրուածք ունէր կարգալու նոյն նիւթի վերայ: Սակայն պարոնը ընդհանրապէս նոյն մտքերն էր կրկնում: Իսկ իւր կողմից յայտնած մի քանի խօսքերն էլ իսկապէս ոչինչ նոր բան չէին պարունակում իրանց մէջ:

Եթէ դորա վերայ աւելացնէք, որ պ. Մուրադեանցը մինչ անգամ չէր կարողանում ունկնդիրներին հասանելի և հասկանալի լինելու չափ պարզ ու օրինաւոր կարգալ, ապա շատ դիւրին կը լինի նորա կարգացածը գնահատել:

Զարմանալի էր միայն թէ ինչպէս Կ. Յանձնաժողովը թոյլ էր տալիս այդպիսի գրուածքները կարգալ և, ժողովի համբերութիւնը ի չարը գործ դնելով՝ զուր ժամավաճառ լինել:

Ի դէպ, Պէտք է յիշենք այստեղ, որ պ. Բուհականներն էլ բաւական բառեր էր կուլ տալիս... երևի շտապելուց...

Այդպիսով նիստը վերջացաւ:—Թէպէտ նախընթաց օրուանից ազդարարուեցաւ որ հետեւեալ օրը պ. Ս. Մանդինեանցը պէտք է պարապէր, այդուամենայնիւ պ. Մանդինեանցը յայտնեց որ հետեւեալ առաւօտը պ. պ. Կ. Մեկեր-Շահնազարեանցը և Գ. Ղուկեքեոսովայեանցը կը պարապեն հայոց լեզուով առաջինը 2-րդ, վերջինը 3-րդ տարուայ աշակերտների հետ:

Ներկայ էին 128 ուսուցիչ:

ԺԹ.

Սեպտեմբրի 1.

Առաւօտ:

Պ. Կ. Մեկեր-Շահնազարեանցը դասի սկզբումը համեստաբար ասաց, «Ես օրինակելի դաս չեմ տալիս. այլ ինչ որ և ինչ ձեռով երեք տարուայ մէջ փորձով ստացել եմ, նոյնը նոյն ձեռով էլ դաս կը տամ»:

Պարոնը, որ կամենում էր պարապել պ. Ս. Մանդինեանցի երկրորդ տարուայ «Իւցազնական աշխարհ» անունով դասագրքով, սկսեց զբաղեցնել աշակերտներին նախապատրաստութեամբ: Պէտք է խոստովանել, որ թէպէտ պարոնը շատ ճապաղեցրեց այդ նախապատրաստական աստիճանը, թէպէտ շատ աւելորդ կետեր շօշափեց, այդուամենայնիւ բաւական յաջողութեամբ մտեցաւ դրած նպատակին: Պարոնը յիշեալ գրքից ընտրել էր «Բաղդադ» վերտառութիւն կրող յօդուածը:

Յետոյ պարապեց Պ. Գ. ՂՈՒԼԻՔԵՈՍՈՎԱՅԵԱՆՅԱՆ. Սա պարապեց նոյն հեղինակի «Նահապետական և հայրենի աշխարհ» անունով երրորդ տարուայ դասագրքով, ընտրելով նորա միջեց «Հովուի ցուպը» վերնագրով յօդուածը:

Պէտք է ասել, որ սորա դասն էլ բաւական դժացուցիչ էր: Ներկայ էին 146 ուսուցիչ:

ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԻՍՏԸ

V.

Դասերից յետոյ կայացաւ Մասնաժողովի նիստը: Առաջարկուեցաւ Ծրագիրը նախ ամբողջութեամբ կարգալ ապա

առանձին առանձին դասատուն: Կարգացուեցաւ ամբողջութեամբ:

Պ. Դ. ԲԵԼԱՆԹԱՐԵԱՆՅԱՆՆԵՐ Նկատեց որ՝ «Ծրագիրը շատ հարուստ է»:

Պ. Ղ. ԱՂԱՅԵԱՆՅԱՆ—Նիւթերը շատ խառն են և աննպատակայարմար:

Պ. Ս. ԲԵԿԱՆԱԶԱՐԵԱՆՅԱՆ—Նոյն կարծիքը:

Պ. Կ. ԹԵՄՈՒՐԱԶԵԱՆՅԱՆ—Ընդհանուր զարգացման նպատակին չէ կարող հասնել:

Պ. Ս. ՄԵԼԻՔՈՒՄԵԱՆՅԱՆ—Ծրագրի մէջ բազմակողմանի կրթութիւն չէ երևում:

Պ. Պ. ՊՈՒՇԵԱՆՅԱՆ—Գիւղական ուսումնարանների համար բոլորովին աննպատակայարմար է:

Պ. Ս. ԲԵԿԱՆԱԶԱՐԵԱՆՅԱՆ—Ես այստեղ ունեմ մի մըշակած ծրագիր: Արդեօք լաւ չի՞ լինի որ այս ծրագիրն է՛լ կարգանք՝ այդ էլ և համեմատենք միմեանց հետ:

Թէպէտ պարոնի առաջարկած ծրագրից էլ կարգացուեցաւ, բայց մինչև վերջը չշարունակուեցաւ:

Պ. Ս. ՄԱՆԳԻՆԵԱՆՅԱՆ—Ես այս (Յանձնաժողովի կազմած) ծրագիրը գլխէ ի գլուխ անյարմար եմ համարում ծրխական դպրոցների համար և ուսուցիչների համար էլ՝ միանգամայն անգործագրելի:

Ա. ԲԱԶԱՐԵԱՆՅԱՆ—Ես այս ծրագրի մէջ շատ պակասութիւններ եմ տեսնում: և առաջարկում եմ որ ծրագրի ընդհանուր կետերը քննուեն:

Եւ, երբ խօսք ընկաւ դասագրքերի մասին՝ պարոնը աւելացրեց որ՝ «Դասագիրք չպէտք է որոշել. այլ պէտք է որոշել ընդհանուր նպատակը»:

Պ. Ս. ԲԵԿԱՆԱԶԱՐԵԱՆՅԱՆ—Ամէն դասատանը աւանդելու նիւթերը յականէ յանուանէ պէտք է յիշել: Ծրագիրը անիրագործելի է, մանաւանդ գիւղական ուսումնարանների համար և սկզբունքին անյարմար: Թո՛ղ մի քանի պատրաստի ծրագրեր առաջարկուեն և մաս առ մաս համեմատուեն միմեանց հետ:

Այս կէտը երկար վիճարանութեան առիթ տուեց, սա-

կայն առանց մի որոշ եղրակացութեան դալու Ժողովը ցրուեցաւ:

Հետեւեալ առաւօտուայ համար որոշուեցաւ նոյն ժողով պարապմանը քննադատութիւնը, Իսկ պ. Մանգինեանցը խոստացաւ բացատրել իւր գրել-կարգալու եղանակը:

Ներկայ էին 19 անդամ:

Ի.

Երէն:

Երեւ Պ. ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐԱՌԻՆԻՆ պէտք է դասախօսէր «Մայրենի լեզուի նշանակութեան մասին դպրոցում»: Պարոնը ամբիոն բարձրանալով, մի դասախօսի և մանաւանդ մի հրապարակախօսի վայել համեստութեամբ, որ իւր խոնարհութեան մէջ աւելի բարձր է պահում խօսողին՝ ասաց. «Ես բարձրանում եմ այն ամբիոնը, որտեղ ինձանից առաջ շատ հմուտ մանկավարժներ են բարձրացել. և եթէ ես մասնադէտ չլինեիմ մանկավարժութեան մէջ, սխալներ անեմ, խընդրում եմ որ Ժողովը ներողամիտ աչքով նայի այդ սխալներին»:

Պ. Արծրունին խօսելով մանկավարժութեան մասին, ասաց. «Մանկավարժութիւնը ճիշտ գիտութիւն չէ, ինչպէս և բժշկականութիւնը»: Երկուսն էլ հիմնուում են ճիշտ գիտութեանց վերայ և ներգործում են, յարմարուելով մանկան անհատականութեանը»:

«Ինչպէս որ Գրիգորը, հիւանդին բժշկելիս, անպայման գոհ չմնալով գիտութեան մէջ ընդունուած և ընդհանրացած ճշմարտութիւններով՝ ի նկատի է ունենում նաև ուրիշ բազմաթիւ անհատական և արտաքին հանգամանքներ, որոնք կարող են ազդեցութիւն ունենալ նորա առողջութեան խանգարուելու վերայ. այնպէս էլ ուսուցիչը իւր աշակերտի հետ պարապելիս գոհ չէ մնում ընդհանուր, մանկավարժութեան

մէջ յայտնի ճշմարտութիւններով, այլ ի նկատի է ունենում շատ արտաքին ու ներքին հանգամանքներ, որոնք կարող են կապ և ազդեցութիւն ունենալ նորա անհատականութեան հետ և նորա զարգացման վերայ:

«Մեր նախնիքը մանկան կրթութեան մասին տարբեր գաղափարներ ունէին: Հին ժամանակուայ մարդիկ Մովսէս մարգարէի վարդապետութեան համաձայն կարծում էին թէ երեխան ի բնէ չար է ծնւում: Ուրիշների: օրինակ՝ Ժ. Ժ. Ռուսոյի վարդապետութեամբ մարդս ի բնէ բարի է ծնւում. և միայն արտաքին ազդեցութիւններն են, որ նորան հակում տրամադրում են չարը գործելու: Սակայն ժամանակակից մանկավարժութիւնը այդ երկու վարդապետութիւններն էլ սխալ համարելով, ասում է որ՝ մանուկը ոչ չար է ծնւում և ոչ բարի: Այլ այդ երկու յատկութիւններն էլ կարծես իսկըբանէ կան նորա մէջ. միայն քնած, թմրած, լատեն դուրսէ մէջ, որ յետոյ կեանքի ազդեցութեան ներքոյ հակում է դէպի այս կամ այն կողմը, և դորանով մարդու տրամադրում է բարին կամ չարը գործելու: Պարզ է, որ միայն կրթութիւնից է կախուած այդ յատկութիւններից մէկը կամ միւսը զարգացնելը»:

Խօսքը բերելով լեզուի վերայ, պ. Դասախօսը ասաց որ՝ «Ի՛նչ լեզու մանուկը լսում է առաջին անգամ, այն է նորա մայրենի լեզուն. թէկուզ, մանուկը հայ լինի, իսկ առաջին անգամ լսած լեզուն՝ վրացերէն կամ ռուսերէն:— Եւ մի ազգ այնքան մայրենի լեզու ունի, որքան նա չլիւում է զանազան ազգերի հետ: Բայց բուն մայրենի լեզուն այն է, որ յարմար է նորա ֆիզիոլոգիական կազմութեանը:— Հայն հայ լեզուով աւելի կարող է զարգանալ, քան որեւիցէ ուրիշ լեզուով:— Մարդկային ուղեղի ամենաբարձր կէտը գիտնական աշխատանքն է և մտաւոր ստեղծագործութիւնը: Ստեղծագործութիւնը (օրինակ՝ ուղեղի վարդապետութիւն...) չէ կարելի արդիւնաբերել ուրիշ լեզուով»:

Մի խօսքով, հիմնուելով այն ճշմարտութեան վերայ որ՝ թէպէտ մանկան համար իւր մայրենի լեզուն է, որով նա առաջին անգամ թոթովել է, որով նա խօսել է իւր ծնուած

օրից, այդուամենայնիւ պարոնը դալիս էր այն եղրակացութեանը որ՝ «Սովորեցնելով հային ոչ թէ իւր օրօրոցում թոթոված լեզուն, այլ այն՝ որ յարմար է նորա ֆիզիոլոգիական կազմութեանը, մենք նորան միջոց ենք տալիս կանոնաւոր կերպով մտաւորապէս զարգանալու և իւր բոլոր մտաւոր ու հոգեկան կարողութիւնները զարգացնելու անսահման կերպով, որքան նա կարող է. նաև ձգտելու մտաւոր ստեղծագործութեանը»:

Եւ իբրեւ վերջաբան պ. Դասախօսը ասաց որ՝ «Մայրենի լեզուի նշանակութիւնը դպրոցում այն է որ՝ սովորեցնելով հային հայերէն լեզուն, հիմնելով նորա համար հայ դպրոցներ, թէպէտ և այդ հայն մոռացած լինի հայերէն լեզուն, կամ ամենեւին էլ գիտեցած չլինի, այլ միշտ օտար լեզուով լինի խօսած, — մենք օգուտ ենք տալիս թէ՛ այդ հայ մարդուն և թէ՛ նորա միջնորդութեամբ ամբողջ մարդկութեանը»:

Պ. Արծրունին բուռն ծափահարութեամբ և ժողովի կողմից իրան յայտնուած առանձին շնորհակալութեամբ՝ իջաւ ամբիոնից:

Այստեղ թողնելով ընդգիմախօս անձանց յայտնած բոլոր հակառակ մտքերը, կ'ասենք միայն որ՝ Պ. ՏԷՐ ՅՈՎԱՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅԸ կամենալով ապացուցանել որ կարելի է նաև օտար լեզուներով մտաւոր բարձր ստեղծագործութիւններ անել՝ օրինակ բերեց Հէյնէյին, Աուերբախին, Նկարիչ Այվազովսկուն և վերջապէս մեր օտարախօս աշուղներին:

Պ. ՍՊԱՆԴԱՐԵԱՆՅԸ համաձայն էր պ. Տ. Յովհաննիսեանցի հետ և պնդում էր որ պ. Արծրունու յայտնած միտքը սխալ է:

Իսկ Պ. Ս. ԲԷԿԵԱՆԶԱՐԵԱՆՅԸ, չգիտենք ինչո՞ւ, չկամենալով որ այդ հարցի մասին վիճաբանութիւններ լինեն՝ ասաց թէ՛ «Մեզ դաւառացիներին համար անօգուտ է այդպիսի բաների վերայ վիճաբանելը: Մենք եկել ենք այստեղ բան սովորելու, ոչ թէ այդպիսի խորին մտքերը քննադատելու: Ուստի մեզ մնում է միայն շնորհակալութիւն անել պ. Արծրունուն նորա առաջ բերած նոր ու գեղեցիկ սկզբունքի համար»:

Պ. Ղ. ԱՂԱՅԵԱՆՑ—Արդեօք այդպիսի մտաւոր ստեղծագործութիւններ անելու վերայ չէ՞ ներգործում նաև սէ՛ր առ հայրենիս:

Պ. Ս. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆՑԸ վերջը աւելացրեց. «Ո՛չ մի հոգեբանութիւն այդպէս համարձակ չէ ասում թէ լեզուի վերայ միայն մեր ֆիզիոլոգիական առանձնայատկութիւնն է ներգործում: Ճիշդ գիտութիւն չէ՛ մանկավարժութիւնը. բայց և կան գիտութիւններ, որոնք ակսիոմաներով չեն սկսւում»:

* *

Յետոյ Պ. Ա. ԳԱԼՍՏԵԱՆՑԸ դասախօսեց «Շարժական ուսումնարանների մասին»:

Պարոնը յիշեցնելով ժողովին որ շարժական դպրոցները Շվեդիայում ու Նորվեգիայում շատ մեծ դեր են խաղում և մինչ անգամ աւելի շօշափելի արդիւնքներ են մատակարարում ժողովրդին, քան թէ մշտական հաստատուն դպրոցները, — առաջարկում էր նոյնպիսի դպրոցներ հիմնել նաև մեզանում:

Պ. Գալստեանցը ասում էր որ՝ դորա համար պէտք է որոշել երեք կենդրոն, այսինքն՝ երեք գիւղ: Մի ուսուցչի կարելի է տարեկան 400 ու. տալ, մասնագրելով այդ գումարը այն երեք գիւղերից, — որ նա յանձն առնի շրջող ուսուցչի պաշտօն վարել: Եւ որովհետև շարժական դպրոցներում ուսումնարանական տարին 36 շաբաթ են հաշւում, ուրեմն իւրաքանչիւր կենդրոնական գիւղի կ'ընկնի 12 շաբաթ: Ուսուցիչը իւրաքանչիւր գիւղից հեռանալիս աշակերտները յանձնում է մի ընդունակ աշակերտի:

«Բայց, ասում էր պարոնը, որովհետև մենք դեռ ևս լաւ պատրաստուած ուսուցիչներ չունենք, չունենք մի լաւ որատորիայ, որտեղ ուսուցիչներ լինեն պատրաստուելիս, — ուստի առ ժամանակ պէտք է շատանալ ունեցածներովս: — «Աւանդելի առարկաների մէջ, աւելացրեց պարոնը, — Կրօնագիտութիւնը առաջին տեղը պէտք է բռնի. որովհետև ուսումը շարժական դպրոցում երկար չէ շարունակուում»:

Պ. ԲԷԿՆԱԶԱՐԵԱՆՑ—Մենք շվեդացիների նման ման-

կավարժական դպրոցներ չունենք. ուստի ես վաղաժամ եմ համարում մեզանում այդպիսի դպրոցներ հիմնել: Այսուամենայնիւ, ես առաջարկում եմ սկզբունքով ընդունել այս հարցը:

Պ. Ս. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆՑ—Շարժական դպրոցների գաղափարը շատ ցանկալի է մեզ համար: Բայց ես խոստովանում եմ, որ ինքս էլ եմ դժուարանում և չեմ կարողանում այդ ծրագրով և այդպիսի աշակերտների հետ պարապել, ինչպէս հարկն է. մանաւանդ երեք ամսում այդքան ուսում աւանդելը անհնարին է:

Պ. Յ. Տ. ՅՈՎԱԶԱՆԻՍԵԱՆՑ—Ես կարծում եմ լաւ և աւելի նպատակայարմար կը լինի, եթէ մեզնից մէկը գնայ Շվեդիա կամ Նորվեգիա, աչքով տեսնի այդ դպրոցները, տեղն ի տեղը ուսումնասիրի և գայ մեզ պատմի թէ բանը ինչո՞ւմն է:

Պ. Գ. ԽԱՏԻՍԵԱՆՑ—Շարժական դպրոցներ մեզանում հիմնելը թէպէտ ցանկալի է, բայց դժուար է առ այժմ: Դորա օգտաւէտութեան մասին աւելորդ է կասկածելն անգամ: Եւրոպայում ո՛չ միայն շրջող ուսուցիչներ, այլև շրջող արհեստաւորներ կան, ես ինքս իմ աչքով 4—5 տարի առաջ տեսել եմ Դանիայում, որ աշակերտներին տնային թեթեւ պարապմունքներ են սովորեցնում: Իսկ շրջող վարպետները արհեստ են սովորեցնում: 10 տարեկան երեխաները խողանակներ են շինում:

Պ. Յ. ՄԵՂԱԼԻՈՐԵԱՆՑ—Մեզանում շարժական դպրոցներ հիմնելու համար նախապէս ժողովուրդը պէտք է պատրաստել. և պէտք է ի նկատի ունենալ աշակերտի հասակը: Ես կ'առաջարկեմ որ շարժական դպրոցում ընդունուին 10—12 տարեկան տղայք: Ես բոլորովին համաձայն եմ շարժական դպրոցներ ունենալուն:

Պ. Ս. ԲԷԿՆԱԶԱՐԵԱՆՑ—Որովհետև մեզանում դեռ ևս շատերին անծանօթ են շարժական դպրոցները, ուստի թո՛ղ ինքը պ. Գալստեանցը փորձի և հետեւանքի մասին յայտնէ լրագրութեան մէջ:

Իսկ. Պ. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆՑԸ գալով քուէարկութեանը

անաց. «Պարոններ, իմ կարծիքով սա մի այնպիսի հարց է, որի քուէարկելը ոչինչ նշանակութիւն չի կարող ունենալ. ուստի և ես չեմ քուէարկում:—Եւ այնպէս էլ մնաց:

Ներկայ էին 123 ուսուցիչ:

ԻԱ.

Սեպտեմբերի 2.

Առաջօր.

Պ. Մանդինեանցը ասաց որ պէտք է սկսել նախընթաց օրուայ դասախօսութեանց վիճաբանութիւնը: Դորա առիթով դասատու Պ. Կ. ՄԵԼԻՔ-ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆՅԱԼ իւր կողմից բացատրութիւն տուեց: Պարոնը աւելացրեց թէ՛ նեթէ կարգապահութիւնը և նախապատրաստութիւնը չկարողացաւ, ինչպէս հարկն էր, առաջ տանել, դորա պատճառը այն էր, որ ինքը շփոթուեցաւ պարապելու միջոցին:

Ինչպէս երևում էր, նկատողութիւն անողները մեծ մասամբ չէին ըմբռնել՝ դասի նիւթը նախապատրաստութեամբ աշակերտին իւրացուցանել տալու խորհուրդը: Այս պատճառով, շատերի կարծիքով նախապատրաստութեամբ զբաղուելը աւելորդ գլխացաւանք և զուր ժամափաճառութիւն էր:

Պ Ս. ՄԵԼՔՈՒՄԵԱՆՅԱՆ էր միայն, որ գնահատելով նախապատրաստութեամբ զբաղեցնելը, գոհ էր դասատուութիւնից:

ԲԱՀԱԹԻԲԵԱՆՅԱՆ—Դասից ստացուող բարոյական դադափարները պատրաստի չպէտք է տալ, այլ համանման դադափարները մանուկներին համեմատել տալով պէտք է հասցնել նոցա այդ եզրակացութեանը:

Յետոյ Պ. Ս. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆՅԱԼ բացատրել էր իւր գրել-կարդալու եղանակը: Մենք բացակայ էինք: Բայց, ինչպէս յետոյ լսեցինք, տաք վիճաբանութիւններ էին տեղի ունեցել:

Գլխաւոր ընդդիմախօսը պ. Աղայեանցն է եղել: Իսկ Պ. Ա. ՄԵԼԵԱՆՅԱԼ ասել է որ՝ ինքը երեւանի դպրոցում պարապել է նոյն մեթոդով. և՛ թէպէտ սկզբումը դժուարութեանց է հանդիպել, բայց վերջը զգացել է նորա արդիւնաւորութիւնը: Նկատողութիւններին պատասխանելուց յետոյ Պ. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆՅԱԼ յայտնեց ժողովին որ ինքը հետեւեալ օրը հեռանալու է Տփլիսից, և առաջարկում էր որ իւր տեղը ուրիշը ընտրուի:

Ներկայ էին 134 ուսուցիչ:

ԻԲ.

Երէկ:

Պ. Հ. ՂՈՒԿԱՍԵԱՆՅԱԼ դասախօսեց «Պատժի» մասին: Պարոնը պատժի գլխաւոր շարժառիթները որոնելով աւելի ուրիշ աղբիւրների մէջ, քան թէ մինչև օրս առհասարակ սովորութիւն կար որոնելու, ասում էր. «Արդեօք մենք իրաւունք ունե՞նք պատիժը գործադրելու. որովհետեւ դա կարող է թէ՛ ֆիզիքապէս և թէ՛ բարոյապէս անդամալուծութիւն պատճառել:—Պէտք է մտածել արդեօք իւր յանցանքի համար երեխան է մեղաւոր. մինչդեռ պարզ է որ երեխայական յանցանքներից մեծ մասը նորանից անկախ է:—Նորա յանցանքների աղբիւրները մեր մէջն են:—Երբ երեխան առաջին անգամ իրանց տնից գալիս ոտք է դնում մեր ուսումնարանի սեմի վերայ՝ մեզ վերայ պարտաւորութիւն կայ՝ որ նորա առաջին տպաւորութիւնները քաղցրացնենք:—Ծուլութիւնը, անուշադրութիւնը, ստախօսութիւնը, կուռարարութիւնը մենք յանցանք ենք համարում:—բայց ինքներս ի՞նչ միջոց ենք գործ դնում որ դոքա չարմատանան աշակերտի մէջ:—Աւսուցիչը աշակերտին պատժելուց առաջ պէտք է նախ քննի իւր լրատարանը, դասը և իւր անձը: Այսինքն նա պէտք է առաջ աւ ուսումնասիրի իւր աշակերտների անհատականութիւնը:

պէտք է աշխատի որ իւր դասը հարցասիրական ու գրաւիչ լինի. ինչ վերաբերում է իւր անձին՝ իւր գեղեցիկ վարմունքով մի կենդանի գիրք պէտք է ներկայանայ իւր աշակերտներին. իւր բոլոր խրատներն ու յորդորները պէտք է մարմնացնէ իւր անձով:

Եթէ խրատները չեն օգնում, պէտք է թեթև պատիժներ նշանակել: Արդեւ եղողին պէտք է մի կողմ նստեցնել. կռուարարին չպէտք է թող տալ դասամիջոցին խաղալու: Այլ պէտք է նորան մի տեղ կանգնեցնել դասատանը:

Գալով ուղղիչ միջոցներին՝ պարոնը ասաց՝ «Թէպէտ ուղղակի չի կարելի որոշել պատիժների ձևերը, բայց կարելի է մի քանի ընդհանուր սահմաններ դնել. նախ ուսուցիչը պէտք է ծնողի պէս խրատի երեխային. յետոյ, եթէ նոյնը կը կրկնուի, կարող է դասարանում յանդիմանել նորան. եթէ այդ էլ ապարդիւն եղաւ, տեսչի կամ դաստիարակի ուշադրութիւնը պէտք է դարձնել տալ նորա վերայ. դորանից էլ յետոյ նորա ծնողին կամ խնամակալին ազդու ծանուցում պէտք է անել. եղած դէպքերն էլ պէտք է արձանագրուեն: Աւերջապէս, եթէ ոչ մի միջոց չէ օգնում, պէտք է աշակերտին դուրս անել ուսումնարանից, զոհելով մէկին ամենքին: Մարմին պատիժ ամենեւին չպէտք է լինի. բարոյականն էլ այնպիսի պատիժ պէտք է լինի որ չվիրաւորի աշակերտի արժանաւորութիւնը:

Պ. ԹԱԻԱՐԲԷԿԵԱՆՅԱՅ—Վոպտութիւնը երեխաները բերում են իրանց տներէից:—Աշակերտին հեռացնել՝ դա ամենաբարձր բարոյական պատիժն է, դա ամենաժխտասկարն է: Բայց միշտ միայն բարոյական պատիժներին դիմելը չէ օգնում, որովհետեւ այնպիսի դէպքեր են լինում, որ անկարելի է չդիմել մարմնական պատիժներին:—Ուսումնարանից աշակերտին դուրս անելը անկարելի է:—Ես իմ կողմից առաջարկում եմ հետևեալ միջոցը. աշակերտին թողնել դասատանը ուսուցչի հսկողութեան ներքոյ:

Պ. Դ. ՔԱԼԱՆԹԱՐԵԱՆՅԱՅ—Շատ անգամ ծնողներն են մեղաւոր աշակերտի գործած յանցանքների մէջ: Ուսումնարանի վարչութիւնը առաջ ծնողներին խաղնեղ պէտք է ուղղի:

Պ. ԽԱՏԻՍԵԱՆՅԱՅ բոլորովին համաձայն է պ. Ղուկասեանցի հետ և իւր ասելիքը աւելի ամփոփ դուրս բերելու համար՝ կարգաց պատժին վերաբերեալ հատուածը իւր «Մանկավարժական խորհրդածութիւններ» անունով աշխատասիրութիւնից: Պարոնը պնդում էր, որ ուսուցչի անձնաւորութիւնը մեծ նշանակութիւն ունի. և շատ անգամ աշակերտական չարութիւնները առաջ են գալիս, ասում էր, ուսուցչի անարդարագատութեան պատճառով:

Օր. Գ. ՅՈՒՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅԱՅ—Աշակերտին կանգնեցնելը, առանձին նստեցնելը միշտ սովորութիւն է դառնում: Աշակերտին ուղղելու մի հնարն այն է, որ նորան շատ սիրենք:

Պ. Կ. ԹԵՄՈՒԻՐԱԶԵԱՆՅԱՅ—Ո՛չ, թէ աշակերտին պէտք է բոլորովին արտաքսել ուսումնարանից, այլ նորան պէտք է ուրիշ ուսումնարան տալ: Պէտք է ուսուցիչը զբաղեցնի նորան. իսկ եթէ ոչինչ չի օգնի, այն ժամանակ պէտք է մի քանի օր զրկի ուսումնարանից:

Պ. ՄԵՂԱԻՈՐԵԱՆՅԱՅ—Այդ բոլոր յանցանքները կը լինեն միայն քաղաքային ուսումնարաններում: Գիւղական կեանքը մաքուր է. այնտեղ չեն կարող պատահել բարոյական զեղծումներ. միայն կը լինեն կարգապահութեան յանցանքներ, որ և կը վերջանան ուսուցչի հեղինակութեամբ:

Տիկին ԲԱԲԱՅԵԱՆՅԱՅ—Ինչ վերաբերում է աշակերտի ծուլութեանը, ես կ'ասեմ ինձ պատահած բանը. Իմ աշակերտներից մէկը շատ ծուլ էր: Ես՝ նորան շատ խրատելուց յետոյ, երբ տեսայ որ չէ ուղղւում, պահեցի իմ տանը, երբ ուրիշներին արդէն արձակել էի, ու ճաշեցրի ինձ հետ: Եւ նա հետզհետէ ուղղուեցաւ:—Իմ կարծիքով, այդ ամէն չարիքների առաջն առնելու համար պէտք է ուսումնասիրել երեխայի բնավորութիւնը:

Պ. ԲԵԿԱՆԱԶԱՐԵԱՆՅԱՅ—Նախ՝ ուսուցիչը, որ ցանկանում է ուղղել աշակերտի մէջ այս կամ այն պակասութիւնը, ինքը պէտք է ճշմարիտ լինի: Ինձ յայտնի են այնպիսի ուսուցիչներ, որոնք աշակերտին ծեծել են, մազեր են պոկել, ականջներ են արնոտել, բայց մանկավարժական խորհրդում ամենաբարձր բարոյականութեան վերայ են խօսել:—Երեխային

իւր հօր դատաստանին յանձնելը՝ առաջ բերուած միջոցներից աւելի վտանգաւոր է. որովհետեւ հայրը տանը բարբարոսական ծեծ է ուտեցնում նորան: Ուրիշ ուսուցիչներն տալն էլ անօգուտ է, այնտեղ ոչինչ չի սովորի:

Գալով ընդհանրապէս պատժի մասին, հարկաւոր եմ համարում ասել, որ պատժը Եւրոպայում ոմանք ընդունում են, ոմանք չեն ընդունում: Ի հարկէ, մարմնական պատժը վտանգաւոր է. պէտք է աւելի բարոյական ուղղիչ միջոցներ գործ դնել: Ես ինքս էլ շատ աշակերտի խրատելով, համոզելով, հետը քաղցրութեամբ վարուելով լաւացրել եմ: Բայց շատերն էլ անուղղելի են. այդպիսիներին ես մի լաւ թրքմի պցրել եմ: Բայց խնդրում եմ որ դուք չընդունէք այս միջոցը. որովհետեւ դորա համար կան ուրիշ մոմենտներ, և ամէն ծեծող մի կերպով չէ պատժում:

Այսպէս ուրեմն, իմ կարծիքով մարմնական պատժին պէտք է դիմել, կարելի է մի կողմը կանգնեցնել, դուրս անել դասատնից, անհաց թողնել: Եթէ աշակերտը դասը չգիտէր ծուլութեան պատճառով, պէտք է ուսուցիչը չարձարանք յանձն առնի նորա հետ պարապելու: Որտեղ տեսուչը ուսումնարանում է բնակում, այդպիսի աշակերտին պէտք է ճաշին իւր տանը պահի. պատժը պէտք է տւի մինչև դասը սովորելը. և նորանից հաշիւ չառած՝ տուն չպէտք է թողնել: Ուսումնարանում աշակերտին պէտք է պահել ոչ թէ անհաց թողնելու, այլ դասը սովորեցնելու համար: Եթէ անբարոյականութեան համար է՝ թող ուսուցիչը պատժէ: Բայց այդ միջոցը բարբարոսական է, ժամանակակից է, Պատժելիս պէտք է ի նկատի ունենալ նաև պատժուողի հասակը: Փոքրերին չպէտք է այդպէս պատժել. այլ նոցա պէտք է ուղղել հետները սիրով վարուելով: Ստորին դասատներում ոչ մի մարմնական պատժ չպէտք է ընդունել:

Պարոնը իւր խօսքերը արդէն վերջացրել էր, երբ յանկարծ կողմնակի կերպով կամաց աւելացրեց — Եւրոպացի ամենեւին չպէտք է պատժել:

Փոքր միջոց տալուց յետոյ, երբ ամենքը կրկին բռնեցին իրանց տեղերը, ցանկութիւն յայտնուեցաւ դարձեալ շարու-

նակելու այդ հարցասիրական վեճաբանութիւնը:

Պ. ՔԱԼԱՆԻՔԱՐԵԱՆՅԱՅ—Ինչ որ շատ տարիների ընթացքում արմատացել է, այն չէ կարելի ուղղել: Ծեծը երբէք չէ կարող ուղղիչ լինել:

Օր. ՅՈՒՆԱՆՆԻՍԵԱՆՅԱՅ—Ես մինչև այս րոպէս աւելի լաւ կարծ ունէի պ. Բէկնազարեանցի մասին: Բայց այսօրուայ նորա բացատրութիւնը ինձ շատ զարմացրեց: Պ. Բէկնազարեանցն ասում է որ ինքը ծեծել է իւր աշակերտին, շատ վատ է արել որ ծեծել է:

Պ. Հ. ԻՓԵՔՃԷԱՆՅԱՅ, որ նոր էր եկել Տաճկաստանից, բարձրացաւ ամբիոն և ասաց, «Պարոններ, եթէ ասեմ Տաճկաստանի հայ ուսուցիչների կողմից բարեւ եմ բերել ձեզ, շատ ճիշդ չի լինի, որովհետեւ այդպիսի պաշտօն ինձ չէ յանձնուել: 14 տարի առաջ ես այստեղ էի, ձեր այժմեան դրութիւնը առաջուանի հետ համեմատելով՝ տեսնում եմ որ ձեր գրականութիւնը ուսուց գրականութեան ազդեցութեամբ խոր տպաւորութիւն է արել ձեզ վերայ: Իսկ տաճկահայերը այդքան ժամանակամիջոցում ոչ մի քայլ առաջ չեն դրել իրանց գրականութեան ասպարիզում:

Գալով պատժի հարցին՝ քաղաքակրթուած ազգաց գործըրած միջոցները պէտք է ընդունել: Չուրիցերիայում, Անգլիայում, ամենաբարձր ուսումնարաններում պատժ գործ են դնում: Բայց մի քանի տեղերում էլ չեն պատժում: Հիմնուելով այն մտքի վերայ որ իմ հակառակորդը, աշակերտը թոյլ է, տղայ է, ինձ վայել չէ նորան պատժելը: Իմ կարծիքով այս հարցը մի կողմ պէտք է թողնել, որովհետեւ որոշ եղրակացութեան չէ կարելի գալ: Իսկ պատժողներից աւելի կշիռ ունեցողները ասում են, այնպէս պէտք է պատժել աշակերտին, որ պատժը վարժապետի կողմից վրէժխնդրութիւն չնկատուի: Ես ներկայ էի գերմանացի մանկավարժ Յիլլերի մօտ, երբ նորա աւագ վարժապետը ծեծում էր մի աշակերտի: Բայց նա ծեծեց առանց կրքի նշոյլ ցոյց տալու. կարծես գրիչ առած կը գրէ:

Պ. Ա. ՄԵԼԵԱՆՅԱՅ—Գաղափարը և գործողութիւնը այլ և այլ բաներ են: Մենք պէտք է իմանանք, հարկաւոր է

պատժել թէ ոչ: Երեխան սիրում է, որ իրան հետ քաղցր վարուեն: և այդպէս էլ պէտք է վարուենք:

Պ. ԽԱՏԻՍԵԱՆՑ—Համաձայն է պ. Թեմուրազեանցի կարծիքին:

Պ. ՄԵՂԱՆՈՐԵԱՆՑ—Երեխային պատժելով, մենք չենք կարող ուղղել նորան: Պատիժը կրթող միջոց չէ:

Պ. Ն. ՀԱՀԱԼԱՄԵԱՆՑ—Ես առաջարկում եմ որ՝ ինչ որ ասուում է տղայոց ուսումնարանների համար, նշխար ընդունուի նաև օրիորդաց ուսումնարանների համար:

Պ. ԲԵՂԱՆՁԱՐԵԱՆՑ—Ես աւելացնում եմ որ՝ ուր որ հոգաբարձութիւն կայ՝ ուսուցիչը թող ինքը չպատժէ:

Պ. ՍՊԱՆԻՍԻՆԵԱՆՑ—Չպէտք է ընդունել մարմնական պատիժ: Ուսուցիչը՝ որ ինքը չէ դաստիարակուել, չէ կարող ուրիշին դաստիարակել:

Պ. ՄԱՆԳԻՆԵԱՆՑ—Ես բոլորովին մերժում եմ մարմնական պատիժը և այս եմ խրատում աշակերտներին:

Որոշուեցաւ չքուէարկել այդ հարցը:

Պ. ԵՐԻՑԵԱՆՑ—Ես առաջարկում եմ որ մինչև միւս ուսուցչական ժողովը դուք՝ ուսուցիչներդ ուշագրութիւն դարձնէք աւելի յարմար միջոցների վերայ: Իմ կարծիքով, լաւ կը լինի որ մի մի յիշատակարան կազմէք արած չարութեանց համար, Զանազան տեղերում այլ և այլ չարութիւններ կան: Վան թաղեր ու գիւղեր, որտեղ գողութիւն, կոհու ու յիշոց կայ, Երեխան էլ տրամադրուած է այդ յանցանքները գործելու: Այս էլ պէտք է նկատել, որ դաշտային տեղերում ուրիշ տեսակ յանցանքներ են առաջ գալիս: Լեռնային տեղերում՝ ուրիշ տեսակ: Այս բոլորը պէտք է ինկատի ունենալ:

Ներկայ էին 111 ուսուցիչ:

ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎ ԵՒ ՍՏԸ

VI.

Սեպտեմբերի 3.

Առաւել:

Կայացաւ Մասնաժողովի նիստը: Վարդապետեցաւ նախընթաց նիստի արձանագրութիւնը և մի երկու նկատողութիւն արուեցաւ: Ապա կարդացուեցաւ Ծխական դպրոցների առաջին տարուայ Կրօնագիտութեան ծրագիրը:

Պ. ԹԵՄՈՒՐԱՆՑԵԱՆՑ—Աւելացնում էր «Անկանխի՞ք» աղօթքը: 10 հատ բարոյական պատմութիւն և տեղական տօներին մի երկուսի բացատրութիւնը:

Պ. ԲԵՂԱՆՁԱՐԵԱՆՑ—Հարկաւոր էր համարում բարոյական նախապատրաստութիւններ, 15—20 պատմութիւն՝ վեր առած աշակերտական կեանքից, այլև տեղական տօների բացատրութիւնը:

Պ. ԳԱԼՍՏԵԱՆՑ—Մի քանի աղօթք և գլխաւոր տօները:

Պ. ՄԵԼՔՈՒՄԵԱՆՑ—Տէրունական աղօթքը, և ուսումնարանական արձակ օրերի բացատրութիւնը:

Հայր Ա. ԲԱԳԼՏՈՒՆԻ—Աստուծոյ մասին խօսակցական ձևով տեղեկութիւն տալ. ծանօթացնել ծնողների, բարեկամների, ընկերների յարաբերութեան հետ. և յարաբերութեանը անասունների հետ: Բացատրել միայն աղօթքի նշանակութիւնը, թէ ինչ է աղօթքը և ինչպէս պէտք է աղօթել: Սրբազան պատմութիւնից առաջին տարին ոչինչ չէ հարկաւոր տալ:

Պ. ՂԱՆԿԱՍԵԱՆՑ—Նոր առանձին ոչինչ չասաց. կըրկնեց Հայր Բագրատունու խօսքերը:

Աւիճաբանութիւնները վերջացան և ընդունուեցաւ միայն տէրունական աղօթքը՝ աշխարհաբար և գրաբար. գլխաւոր եկեղեցական ու տեղական տօները: Ծնունդը, Մկրտութիւնը,

Յարութիւնը և Համբարձումը: Ճաշից առաջ ու յետոյ ասուող աղօթքները չընդունուեցան:

ԲԱՀԱԹԻՒՆԵԱՆՅՑ—Բարոյական վէպիկները թողնել Հայոց լեզուի հետ: Բարոյականութիւնը առանձին առարկայ չլինի, կրօնագիտութիւնից չանջատուի: Վարել է մանկան ընկերական յարաբերութիւններից վէպիկներ կազմել և նոցանից բարոյականութիւն դուրս բերել: Ուսուցիչը կարող է նաև սրբազան պատմութիւնից նիւթ ընտրել:

Յետոյ կարդացուեցաւ Հայոց լեզուի ընթացքը:

Պ. ԱՂԱՅԵԱՆՅՑ—Նիւթը պէտք է առնել ազգային, ընտանեկան և տեղական կեանքից:

Պ. ԲԵԿՆԱԶԱՐԵԱՆՅՑ—Առաջին տարուանից ուղղակի պէտք է սկսել նիւթերը բաղմակողմանի անել, և այդ ընտրած տեսակի նիւթերը հետզհետեւ ընդլայնելով՝ շարունակել մինչև նոյն իսկ 4-րդ տարին:

ԲԱՀԱԹԻՒՆԵԱՆՅՑ—Որովհետեւ մենք չունենք բարձր բարոյական գաղափար արտայայտող և ներքին արժանաւորութիւն ունեցող ազգային հեքիթներ, ուստի նիւթը պէտք է ընտրել օտար կեանքից:

Որոշուեցաւ որ նիւթը լինի ազգային կեանքից վերցրած:

Իսկ դիտողական ուսման նիւթը պէտք է դասաւորել մի որոշ համակարգութեամբ (système), նիւթերի ընտրութեան ժամանակ առաւելութիւն տալով բարոյակրթական նիւթի մէջ եղած առարկաներին:—

Ծրագրի քննութիւնը շտապեցնելու պատճառով այսօր դասատուութիւն չկար:

ԻԳ.

Երէկոյ.

Պ. ԱԲԻՍՈՂՈՄ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅԸ կարդաց. «Բնական գիտութեան աղղեցութիւնը անհատականութեան վերայ»:
Դասախօսութեան սկզբում Պ. Յովհաննիսեանցը բա-

ցատրեց «բնութիւն» բառի նշանակութիւնը: Ապա խօսեց բնական գիտութեանց մի քանի տարրական երևոյթների մասին: Յետոյ մատնացոյց արեց այն օգուտները, որ այդ գիտութիւնները տուել են լուսաւորեալ երկրներում երկրագործութեանը, արհեստներին, մարդկանց միմեանց հետ ունեցած հաղորդակցութեանը և այլն:

Բայց, բնութիւնը սիրելը, նորան ուսումնասիրելը և բնական գիտութեանց շատ հարցերին վերաբերեալ պատասխանները բնութեան ծոցում այդ մեծ ու երեսները բաց դրքի մէջ կարգալը՝ դժբա բոլորը այնպիսի մտքեր են, որ դուցէ առաջին անգամը չէր որ հնչուում էին ունկնդիրների ականջին:

Արդարեւ, մենք պ. Յովհաննիսեանցից աւելի լաւ մշակուած և աւելի թարմ մտքեր արտայայտող դասախօսութիւն լսելու յոյս ունէինք: Բայց մեր զարմանքը ինքն ըստ ինքեան չափաւորուում է, երբ մտաբերում ենք, որ Պարոնը Վ. Յանձնաժողովի ամենաեռանդուն աշխատողն է և հալար ու մի կարեւոր զբաղմունքներով ծանրաբեռնուած:

* *

Յետոյ Պ. Վ. ԹԵՄՈՒՐԱԶԵԱՆՅԸ կարդաց այն հարցի մասին թէ «Ճաշից յետոյ պէտք է ուսումնարանում պարապմունք լինի թէ ոչ»:

Որովհետեւ ընտանիքն էլ կողմնակի կերպով միջամտում է օրական պարապմունքի ժամերը այսպէս կամ այնպէս դասաւորելու գործում ուստի պ. Դասախօսը նախապէս յիշեց այն հանգամանքը որ առհասարակ այն ծնողներն են ցանկանում ճաշից յետոյ ուսումնարանում պարապմունք լինելը, որոնք երեսային տանը զբաղեցնելու բարոյական ոյժ չունենալով՝ մի կերպով «օագ են անում» նորան իրանց գլխից, որ ազատ լինեն մանկական ստահակութեամբ իրանց սիրտը մաշելուց: Մի խօսքով, որ իրանց շատ գլխացաւանք չպատճառէ:

«Բայց այդ բանի առաջը հեշտ կ'առնուի, եթէ ուսուցիչները մի փոքր նեղութիւն կրեն աշակերտների տնային պարապմունքը կանոնաւորելու, որից և կախուած է նոցա ինքնա-

գործունէութիւնը: Եւ հէնց այդ ինքնակրթութիւնն է որի վերայ պէտք է առանձին ուշադրութիւն դարձնեն ուսուցիչները. քանի որ մանկավարժութեան վախճանական նպատակը գորա մէջ է ամրոպիութեամբ:

Երեխան ուսումնարանում կրաւորական դեր է կատարում ասաց պ. Դասախօսը նորան պէտք է ճաշից յետոյ ազատ թողնել, որ նա ինքնակրթութեամբ զարգանայ: Ուսուցիչը պէտք է օժանդակի այդ ձգտմանը, նա պէտք է զարգացնի նորա բնածին մտաւոր ոյժը և շնորհքը: Ես մինչև անգամ առաջարկում եմ որ ուսման ընթացքը աւարտող աշակերտի վկայականում անպատճառ գրուի թէ նա որքան ընդունակ է կեանքի մէջ ինքնակրթութեամբ աւելի զարգանալու և առաջ գնալու:

«Մի ուրիշ պատճառն էլ այն է որ աշակերտը իւր տան մէջ աշխատող ձեռքն է, որ պիտանի է իւր ընտանիքին: Դորա համար էլ պէտք է նորան ճաշից յետոյ ազատ թողնել:

Պարոնի վերջին խօսքերն էին՝ ճաշից յետոյ ուսումնարանում պարապելը միանգամայն վնասակար է. որովհետև աշակերտը այլևս միջոց չէ ունենում տանը պարապելու և ինքնակրթութեամբ զարգանալու:—

Պէտք է նկատել, որ պարոնը այն աստիճան արագ էր կարդում որ ասած խօսքերը դժուար էին հասկացուում: Ուստի ընդմիջելով խնդրեցին, որ փոքր ինչ ծանր կարգայ: Յետոյ էլ այնպէս բառերը հատ հատ արտասանելով էր կարդում: որ ամենևին պատիւ չէր բերում մի մարդու, որ այդպիսի մի ծողովում ամբիոն է բարձրացել: Եւ, որ զարմանալին է, երբ պ. Դասախօսը ասաց թէ՝ ուսումնարանում իւր դասերը աւարտելուց յետոյ ուսուցիչը գնում է տուն իւր օրհնեալ հացը ուտելու:— ունկնդիրների յանկարծակի ծիծաղելու հետ ինքն էլ ամբիոնի վերայ գլուխը կախ ձգելով սկսեց ծիծաղել:

Երբ ասում էք «ինքնակրթութիւն, ինքնօգնութիւն, ինքնագործունէութիւն»,—մի խօսքով ամէն ինքնա—լաւ բան՝ հասկանալի է. ինքն ածադրութիւնն ի՞նչ բան է:

Պ. ՄԵԼԻՔՈՒՄԵԱՆՅԱՅ—Ես համաձայն եմ պ. Թեմու-

րազեանցի յայտնած մտքերին, որ ճաշից յետոյ դասեր չլինեն: Բայց գաւառական քաղաքներում չէ կարելի, մանաւանդ ձմեռը, երբ ծաղիկը կարմրակը շատերին զրկում է ուսումից: Ինչ վերաբերում է աշակերտին՝ նորա ինքնօգնութեան չափը որոշելու համար վկայական տալուն, այդ չէ կարելի և բոլորովին աւելորդ է:

Պ. ԲԱԼԱՆԻԹԱՐԵԱՆՅԱՅ—Ես համաձայն եմ պ. Թեմուրազեանցի ասածներին: Բայց ինկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ մեր դպրոցների՝ մանաւանդ գիւղական ծխական դպրոցների աշակերտները միջոց չունեն տանը դաս պատրաստելու,—ես առաջարկում եմ որ ուսուցիչը ճաշից յետոյ պարապի աշակերտների հետ, նոցա հետեւեալ օրուայ դասերը կրկնել տալով, նախապատրաստելով:

Պ. ԽԱՏԻՍԵԱՆՅԱՅ—Պ. Թեմուրազեանցը միայն ուսուցիչների դրութիւնը ի նկատի առաւ. բայց պէտք է նաև աշակերտի դրութիւնը ի նկատի ունենալ: Ծխական դպրոցներում ճաշից յետոյ չպարապելը աւելի վնասակար է. որովհետև նոցա հետ ճաշից յետոյ պարապելով՝ ուսուցիչը աւելի կարող է բանեցնել նոցա մտաւոր ոյժերը:

Ես կ'առաջարկեի, որ ճաշից յետոյ ուսուցիչը իւր աշակերտների հետ զբօսանքի դուրս գնար դաշտերի կողմը և գործնականապէս սովորեցնէր նոցա բնական դիտութիւնները՝ աշխարհագրութիւն, կենդանաբանութիւն և այլն. գլխաւորապէս գիւղական կեանքին վերաբերեալ երկրաչափութեան հիմունքը:

Իսկ քաղաքներում երեխաներին կարելի է զբօսեցնել արհեստանոցները ցոյց տալու համար, նախապատրաստելով նոցա այն պարապմունքի համար, որոնցով երեխաները պէտք է պարապեն ապագայում:—Առաւօտները բաւական է միայն երկու դաս պարապել:

Պ. ՍԱՐԳԻՍ ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՐԵԱՆՅԱՅ—Որովհետև շարունակ հինգ դաս պարապելը թէ՛ ուսուցչի և թէ՛ աշակերտի համար յոգնեցուցիչ է, այդ պատճառով ես առաջարկում եմ առաւօտը պարապել 3 դաս, ճաշից յետոյ 2 դաս:

Պ. ԲԷԿԵԱԶԱՐԵԱՆՅԱՅ—Այս հարցը եւրոպայում վի-

ձեռն չարցերից մէկն է: Լիւբենի վիճակագրական տեղեկու-
թիւններից երեւեցաւ, որ միւսնոյն երեւոյթները նկատուել են
երկու տեսակ դպրոցների մէջ ևս, այսինքն՝ թէ այն դպրոց-
ների մէջ, որտեղ ճաշից յետոյ դաս չկայ և թէ այն՝ որտեղ
կայ:

Գիւղական ուսումնարաններում անհրաժեշտ է, որ դա-
սերը կիսուէին, ինչպէս առաջարկում էր պ. Խատիսեանցը,
նայելով տեղական հանգամանքներին: Եւ համաձայն եմ պ.
Խատիսեանցի այն առաջարկութեանը, որ ճաշից յետոյ ու-
սուցիչը իւր աշակերտներին զբօսեցնելով գիւղից դուրս, նո-
ցա հետ գործնականապէս պարապի. և շատ եմ համակրում
այդ մտքին. միայն հարկաւոր է մասնագէտ լինել արհեստ-
ների մէջ, որպէս զի ուսուցիչը սխալ տեղեկութիւն չտայ
աշակերտին կամ անպատասխան չմնայ նորա առաջը:

Պ. ԲՈՒՆԻԱԹԵԱՆՅԱՅ—Օրիորդաց դպրոցներում անկա-
րելի է ճաշից յետոյ դաս պարապելը:

Պ. Գ. ՇԱՀԲՈՒԻԱԳԵԱՆՅԱՅ—Օրական հինգ դաս ու-
նեցող ուսուցչից չի կարելի պահանջել ճաշից յետոյ դասեր
տալ:

Հայր ԱԲԵԼ ՍՈՒՔԻԱՍԵԱՆՅԱՅ—2 մեռը, գիւղական ու-
սումնարաններում երեկոյեան ժամի 6 ին պարապելը, ինչ-
պէս պ. Բէկնաղարեանցը ասաց, անյարմար է. որովհետեւ
գիւղացիները այդ ժամանակ քնած են:

Պ. ՍՊԱՆԳԱՐԵԱՆՅԱՅ—Հարցը այսպէս պէտք է դնել.
պէտք է բռնաւորել աշակերտին աշխատանքով, թէ բաժանել
աշխատանքը. յետոյ այդ սկզբունքի հիման վերայ կարելի է
լուծել խնդիրը:

Վիճաբանութեանց վերջը պ. Թեմուրազեանցը իւր պա-
տասխանով աշխատեց հերքել ընդդիմախօսութիւնները:

Պ. ՂԱՌԻԱՍԵԱՆՅԱՅ—Ես համաձայն եմ պ. Թեմուրազեան-
ցի հետ. և իմ կողմից առաջարկում եմ, որ ուսուցիչը մեծ
մտաւոր աշխատանք և առհասարակ լարած ուշադրութիւն
պահանջող առարկաներով, բանաւոր դասերով առաւօտը
պարապի. յետոյ նոցա գրաւոր աշխատանքները նայի: Իսկ

թեթեւ պարապմունքները, ինչպէս՝ երգեցողութիւն, ձեռա-
գործ և այլն կարելի է ճաշից յետոյ թողնել:

Վերջապէս նախագահ Պ. ԲԱՐՍԻՈՒԴԱՐԵԱՆՅԱՅ հարցը
պարզուած համարելով՝ ասաց, որ ճաշից յետոյ դասեր պա-
րապելը հարկաւոր չէ:

Ներկայ էին 123 ուսուցիչ:

ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԻՍՏԸ

VII.

Ժողովի ցրուելուց յետոյ կայացաւ Մասնաժողովի նիստը.
Այս անգամ վիճաբանութիւնը երկար չտեւեց: Աննշան
փոփոխութիւնով ընդունուեցաւ երկրորդ տարուայ հայոց
լեզուի ընթացքը: Որոշուեցաւ, որ գրքի բովանդակութիւնը
կազմեն բարոյակրթական նիւթեր ու՝ բնութեան, մարդու և
Աստուծոյ վերաբերութեամբ գրուածներ:

Իսկ դիտողական ուսման նիւթը լինելու է ա.) դասարա-
նը և բ.) գործնական կեանքից վերցրած նիւթեր. — գիւղում
և քաղաքում այլ և այլ նիւթեր: Դիտողական ուսման նիւ-
թերը պէտք է համախմբել տարուայ եղանակը ի նկատի ունե-
նալով, և առանձին ուշադրութիւն դարձնելով իրերի ու երե-
ւոյթների վերայ:

Ներկայ էին 21 անգամ:

ԻԴ.

Սեպտեմբրի 4

Առաւել.

Մեծ. Տիկին Ս. ԲԱԲԱՅԵԱՆՅԱՅ րացատրեց Վանկական
Պարտիզի կարեւորութիւնը և կազմակերպութիւնը: Խօսք
չկայ որ մեծ. տիկինը մասամբ շօշափում էր իրանից առաջ

նոյն նիւթի մասին յայտնուած մտքերը, ժողովը խորին մտա-
ռութեամբ ունենդիր էր լինում Տիկնոջ վստահ կերպով ար-
տայայտած և սահուն հոսանքով ընթացող խօսքերին ու
մտքերին:

Խօսելով մանկական խաղերի մասին, մեծ տիկինը ասաց
որ՝ խաղերի մէջ երեւում է երեսայի գործունէութեան ձգ-
տումը, և հետեւապէս երեսան էլ պէտք է ստեղծող լինի:—
Պարտէզը պէտք է բաղկացած լինի երկու սենեակից՝ պա-
րապմանց սենեակ և շարժողական խաղերի սենեակ, Խօսելով
պարտիզպանուհու յատկութեանց վերայ, Տիկինը ասաց որ՝
Մանկական պարտիզպանուհին գոնէ միջնակարգ դպրոցի շրջա-
նը պէտք է անցած լինի, տակտով երգել գիտենայ և մասնա-
գիտութեան հետ փոքր ինչ ծանօթ լինի: Իսկ գալով պարապ-
մանց ժամերին՝ ասաց որ՝ շատ ցանկալի է որ քաղաքներում
2 ժամ առաւօտը պարապենք, 2 ժամ էլ ճաշից յետոյ:

Բուռն ծափահարութիւն հետեւեց Տիկնոջ վերջաբա-
նութեանը:

Յետոյ եղան և վիճաբանութիւններ: Մենք ներկայ
չէինք:

Ներկայ էին 145 ուսուցիչ:

ԻԵ.

Ելելոյ.

Պ. Ա. ՄԵԼԵԱՆՑԸ կարգաց «Հարցաքննութեան» մա-
սին, Իւր խօսքերի մէջ, որ ինչպէս ինքը յայտնեց, օրիոր-
դաց դպրոցներին էին վերաբերում պարոնը ցոյց էր տալիս
Հարցաքննութեան վնասակար հետեւանքները:

Պարոնը դրեց երեք հարց.— Ո՞ւմ համար է հարցաքն-
նութիւնը, ի՞նչ նպատակ ունի և հասնո՞ւմ ենք նպատակին՝
թէ ո՞չ: Այդ հարցերին պատասխանելով, պէտք է ասել որ շատ
երկրորդական ու երրորդական հանգամանք նկարագրեց. հան-

գամանքներ, որ տեղի են ունենում հարցաքննութեան օրը.
և այդ բոլորը այնպիսի սև գոյներով, որ սարսափ էր ձգում
լսողի վերայ:

Պ. Դասախօսը բոլորովին վնասակար համարելով հար-
ցաքննութիւնները, առաջարկում էր կամ վերացնել կամ ձե-
ւերը փոխել, չանել հրապարակական, այլ առտնին, դասա-
րաններում:—

Պ. Յ. ԽՈՋԱՄԻՐԵԱՆՑԸ ցանկութիւն յայտնեց խօսե-
լու: Բայց պէտք էր տեսնել թէ պ. Նախագահը ինչպէս էր
բռնադատում նորան անպատճառ ամբիոնից խօսելու: Քանի
քանի անգամ պարոնը կրկնեց որ ինքը իւր կանգնած տեղից
ամենքին հասկանալի լինելու չափ բարձր կը խօսի, բայց չեղաւ.
բարձրացաւ ամբիոն:

Պ. Խոջամիրեանցը համաձայն էր պ. Դասախօսի հետ. մի-
այն առաջարկում էր, որ ուսուցիչները երեք ամիսը մի ան-
գամ հաշիւ տան տեսչին աշակերտների արած յառաջդի-
մութեան մասին: Պարոնը հարցաքննութեանց վերայ գործ
դրած մօտ 25 օրը ժամովաճառութիւն էր համարում. և
նկարագրելով հարցաքննութեան հետեւանքները, աւելացրեց որ
ինքը հարցաքննութիւնը ժողովրդի համար գայթակղութեան
քար է համարում:

Պ. ԹԵՄՈՒՐԸԱՆՑԸ—Հարցաքննութիւնը այդպիսի մի
սարսափելի բան էր հին ուսումնարանում. բայց այդպէս չէ
նոր ուսումնարանում:

Պ. Գ. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆՑԸ—Հարցաքննութիւնը այդ աստի-
ճան սարսափելի չէ: Եթէ աշակերտները պէտք է վախենան
հարցաքննութիւնից, էլ ապագայում նոքա ի՞նչպէս պէտք է
մտնեն մի որևիցէ դատարան: Ինչպէս տարուայ մէջ կան ընդ-
հանուրիս համար հանդիսաւոր օրեր, այնպէս էլ աշակերտի
համար ամբողջ ուսումնարանական տարին մի տեսակ չպէտք է
լինի. հանդիսաւոր օրեր պէտք է ունենայ:

Պ. Յ. ԳԵՂԱՄԵԱՆՑԸ—Մեր եկեղեցին միւս եկեղեցի-
ներից զանաղանում է իւր ժողովրդականութեամբը: Ուսում-
նարանն էլ իբրև ժողովրդական հիմնարկութիւն՝ եկեղեցու
պէս ամէն տարի հաշիւ պէտք է տայ: Հարցաքննութեան այդ

բարձր սկզբունքի առաջ, պատահող մանր դէպքերը ոչինչ են։ Մեր ուսուցիչները կառավարում են ազգի կոպէկներով և ազգը պէտք է տեղեկութիւն ունենայ իւր տուած գումարի գործածութեան լաւ ու վատ հետեանքի մասին։ Միւս կողմից, մեր ժողովուրդը զուրկ լինելով հասարակական կեանքից, հարցաքննութիւնը նորան մտածելու և լաւի ու վատի վերայ դատողութիւն անելու տեղիք կը տայ։ Հարցաքննութիւնը կը զարգացնէ նորան։

ՕՐ. Գ. ՅՈՒՎԷՆՆԻՍԵԱՆՅ—Համաձայնելով պ. պ. Մե-
լեանցի և Խոջապիւրեանցի ասածներին, հարցաքննութեան առա-
ջարկելի ձևի մասին օրինակ բերեց իւր տեսածը Լիւցերն
քաղաքում։ և ասաց որ ուսուցիչները զանազան առարկաներից
միանգամայն մի քանի ժամում քննեցին բոլոր աշակերտներին։

ԲԱՀԱԹԻՆԵԱՆՅ—Ի՞նչ է հարցաքննութեան նպատակը։
Իմ կարծիքով, հարցաքննութիւնը երկու նպատակ ունի։
Առաջին՝ ուսուցիչները իրանք են ուզում իմանալ թէ իրանց
սաները ի՞նչ են սովորել և երկրորդ՝ հարցաքննութիւնը նորա
համար է որ ցոյց տանք ծնողներին թէ իրանց որդիքը ի՞նչ
են սովորել։ Միայն, ներկայ պարագաներում հարցաքննու-
թիւնը կարող է վնասակար լինել, որովհետեւ դասատանը դասը
չէ բաժանում բոլոր աշակերտների մէջ, այլ ամբողջ ամսում
հաղել մի երկուսին է դաս հարցնում ուսուցիչը, և այդ պատ-
ճառով չէ էլ կարող ծանաչել աշակերտին։ Եթէ դասատուու-
թեան ձևը փոխուի, հարցաքննութիւնն էլ այնչափ վնասա-
կար չի լինի։

Ուսուցիչը պէտք է հարցերը լաւ բաժանի աշակերտների
մէջ. այնպէս որ մի դաս-միւսին ժամանակ բոլոր աշակերտ-
ներից պահանջուի։ Ուսուցիչը չպէտք է անընդհատ քայլե-
րով առաջ գնայ. այլ երբեմն պէտք է կանգ առնի, իւր հայ-
եացքը յետ ձգէ, անցած գլխաւոր կետերը հարցնէ, այն ժա-
մանակ այդ բոլոր արգելքները կը բարձուին։ Ուսուցիչը ծոյ-
լերին շուտ շուտ պէտք է հարցնի. որ մի քանիսը առաջ չը-
գնան ու բաղմոնութիւնը յետ չմնայ։ Տարուայ վերջը ամբողջ
նիւթը պէտք է կրկնուի։

Ես համաձայն եմ պ. Գեղամեանցի կարծիքին։

Վիճաբանութեանը միջոց տալուց յետոյ պ. Երիցեանցը
խօսեց. — Կ. Յանձնաժողովը պատուիրեց ինձ յայտարարել, որ
Թանգարան գնալու համար 50 տոմսակից աւելի կ'ոյ մնացած.
ո՛վ ցանկանում է, թող գնայ այդ տոմսակով։ Երկրորդ՝ պա-
տուիրեց ինձ խնդրել ձեզ, որ վաղը ժամի 2-ին շնորհ թե-
րէք Կուկիա, Եւրոպա այգին՝ ճաշի։ —

Ժողովականները իրանց տեղը նստելուց յետոյ.

Պ. Ս. ՀԱԽՈՒՄԵԱՆՅ—Հարցաքննութիւնը մի չարիք
է մեր դպրոցների համար. ժամանակ է, որ այդ չարիքը բար-
ձուի։

Պ. ԹԱԼԻՍԻԲԵԿԵԱՆՅ—Հարցաքննութեան միջոցով մենք
հաշիւ ենք տալիս ժողովրդին։ Բայց այդ հաշիւը ճիշտ չէ.
իսկ եթէ ճիշտ չէ, աւելորդ է, եթէ հարցաքննութիւնները
միայն նորա համար են, որ իմանանք թէ ուսուցիչը ի՞նչ է
արել, բոլորովին վնասակար են։

Պ. ԲԵԿՆԱԶԱՐԵԱՆՅ—Հարցաքննութիւնը սկզբունքով
չպէտք է ընդունել։ Շատ անգամ բաղմոնութիւն այցելուների
առաջ ո՛չ թէ աշակերտներից՝ այլ և ուսուցիչներից շատերը,
որոնց մէջ տարաբաղտարար և ես, չեմ գիտացել թէ ի՞նչ
հարցնեմ։ Մեր ուսուցիչներն ունենալով մի այցելու անպատճառ ու-
զում էր աշակերտին հարց առաջարկել։ Պարոնը առաջարկեց
իւր հարցը. և աշակերտը՝ որ մի ճարպիկ տղայ էր, 10 րոպէ
սուտ ու մուտ բաներ պատմեց. լսողն էլ շնորհակալութիւն
արեց։ *)

Եթէ հարցաքննութիւնը ժողովրդի համար է, ժողովուրդը
ամենևին չէ յաճախում։ Երբեմն զօրով, ստիպմամբ դալիս են
մի քանի հոգի, որոնց մէջ լինում են և կանայք։ Բայց հար-
ցաքննութեան միջոցին մեր փափկասուն տիկնայքը սիրուն
ննջում են։ (Ժողովը շարունակ ծիծաղում է։)

Հարց. արդեօք ժողովուրդը միշտ այդպէ՞ս պէտք է գնայ
հարցաքննութեանը, Ի հարկէ, ո՛չ. ժամանակով նա կը հաս-

*) Եւ աւելի դարմանալին այն է, որ դուք էլ ձեր ներկայութեամբ
իբրեւ դպրանոցի տեսուչ՝ թոյլ եք տուել որ մի աշակերտ մի ուրիշ աշա-
կերտի ծնողի այդ աստիճան յիմարացնի։

կանայ իւր պարտքը և յօժարութեամբ կ'այցելէ հարցաքնն-
նութեանը:—Իմ կարծիքով սկզբունքը պէտք է մնայ. որ
ժողովուրդը հսկէ դպրոցի հաշիւների վերայ:—Ես իմ կող-
մից կ'առաջարկեմ Օր. Յովհաննիսեանցի առաջարկած ձևը:
Ո՛չ թէ աշակերտները մէկ մէկ, երկ երկու կամ երեք երեք
քննուին, այլ հարցաքննութիւնը մի ընդհանուր քաղաածք
լինի: Ամէն դասատան համար նշանակումեմ երկու ժամ: Իսկ
վերջին դասատունը հրապարակաւ քննենք:

Պ. ԱՂԱՅԵԱՆՑ—Այդ խնդիրը բաղմանկողմանի կերպով
պէտք է քննուի: Հարցաքննութեան պայմանները այլ և այլ
դպրոցներում և դասատներում զանազան են: Լեզուն, պատ-
մութիւնը և այլն պէտք է բարոյակրթութիւն տան աշակեր-
տին: Բայց հարցաքննելիս, երեսանների զարգացման չափը
ճանաչելու համար նորան թուրթակ են շինում: Այդպիսի ա-
ռարկաների արդիւնքը պէտք է պահանջել վարքի մէջ:

Ես բոլորովին հակառակ եմ հարցաքննութիւններին:
Բարոյակրթական առարկաները չպէտք է հարցաքննուեն:

Պ. ՔԱԼԱՆԹԱՐԵԱՆՑ—Հարցաքննութիւնները կա-
րեւոր են. բայց ո՛չ եղած ձևով: Աւելի լաւ է, որ տնային կեր-
պով լինի, դասատանը, տեսչի ներկայութեամբ. և գրաւոր
լինի:

Պ. ՀԱՀՐՈՒԴԱՂԵԱՆՑ—Բժիշկ ժուկը իւր մի աշխա-
տասիրութեան մէջ ապացուցանում է հարցաքննութեան վնա-
սակարութիւնը: Համաձայն եմ ընտանեւոր կատարելուն:

Պ. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆՑ—Գերմանիայում և Շվեյցարիայում
հարցաքննութիւնը մի լուրջ մանկական հանգէս է, տօն է:
Այդպիսի հարցաքննութիւնը կը բարձրացնէ աշակերտի հո-
գին: Հաշիւը հարցաքննութիւններով ո՛չ տալ կարելի է, և
ո՛չ առնել: Պէտք է սովորեցնել ժողովրդին համբերութեամբ
լսելու մեր բոլոր պակասութիւնները: Նա պէտք է սրտացաւ
լինի և ո՛չ դատաւոր: Ես տարուայ վերջը մի օր է՛լ չեմ նը-
շանակի հարցաքննութեան համար: Իսկ հսկողութիւնը ու-
սուցչի վերայ տարուայ ընթացքում պէտք է լինի:

Հարցի ձևակերպութիւնը մնաց հետեւեալ անգամուան:

Պ. ԵՐԻՑԵԱՆՑ—Երեկ ես չասացի թէ ո՛վ է ձեզ հրաւի-

րում ճաշի: Այժմ հարկաւոր եմ համարում աւելացնել,
որ ձեզ Թիֆլիսի հայ հասարակութիւնն է հրաւիրում:

Որոշուեցաւ որ՝ երկուշաբթի Օր. Հ. Բայսողղեանցը
պարապի ուսներէնով երեքշաբթի Հայր Աբէլ Սուքիասեանցը
կրօնագիտութիւնով և Հայր Ղաղարոս Յովսէփեանցը ման-
կական երգերով:

Ներկայ էին 120 ուսուցիչ:

ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԻՍՏԸ

VIII.

Նիստը փակուելուց յետոյ կայացաւ Մասնաժողովի
նիստը: Վարդապետեցաւ Թուարանութեան ծրագիրը: Առան-
ձին նոր նկատողութիւններ չեղան: Որոշուեցաւ առաջին ա-
քուայ ընթացքը սահմանափակել հետեւեալ կերպով: 1-100
համարել. 1-20 անցնել չորս գործողութիւնը՝ բանաւոր ու
գրաւոր կերպով: Այլ և կոտորակներից հասկացողութիւն $\frac{1}{2}$ -ի
և $\frac{1}{4}$ -ի վերայ. և այլն:

Մասնաժողովը լսեց, որ Մանկական երգերի համար ա-
ռանձին ծրագիր է կազմելու: Այդ ծրագիրը կը ներկայացուի
Մասնաժողովին, կը քննուեն երգերը և կ'ընտրուեն:—Գրու-
թեան և Գծագրութեան համար ծրագիր կը ներկայացուի:—
Իսկ գալով Մարմամարզութեանը, ասուեցաւ որ դորա մա-
սին Բժիշկ Լ. Տիգրանեանցի կարծիքները կը յայտնուեն:

լրագրութեան ղեկը անցնում է համալսարանականների ձեռքը և յն ժամանակ գեղեցիկ սեռը ևս զարմանալի յառաջագիմութիւն է ցոյց տալիս։

Բայց մեր դպրոցները, մանաւանդ գիւղական դպրոցները շատ անբարեկարգ դրութեան մէջ են դեռ ևս։ Մեր հարուստները պէտք է օգնեն գիւղական ուսումնարաններին։ Նոքա անտէր են։ Գիւղական ուսուցիչներն էլ մեծ գեր ունեն կատարելու գիւղական հասարակութեան մէջ՝ նոյն իսկ գիւղերի բարեխառնութեան և գիւղացիների բարեկեցութեան ու յառաջագիմութեան վերաբերութեամբ։ Գիւղական ուսուցիչները պէտք է ճանապարհ ցոյց տան գիւղացուն։ Նորան պէտք է սովորեցնեն տուն և ճանապարհ շինել, բժշկութիւն անել։ Գիւղական ուսուցիչը քաղաքումը տեսնում է մի երկրագործական մեքենայ։ Եթէ նա համոզէ գիւղացուն որ բերել տայ այդ մեքենան և 40 մարդու գործը մի մեքենայ շինի, մեծ օգուտ կը տայ և դրանով կը գրաւի գիւղացիներին։ Ես հաւաստի եմ որ՝ եթէ ուսուցիչները այսպէս փորձեն, 5-10 տարում մեր գիւղացիները կ'ունենան վայելուչ կեանք։ — Ուրեմն, կեցցե՛ն ուսուցիչները, ուսուցիչների՝ կենացը։

Մի բարձրաձայն «կեցցէ՛» յաջորդեց պ. ատենաբանի խօսքերին. և ժողովը թնդաց։

Ապա, կարճ միջոցից յետոյ վեր կացան կարգով ճառախօսները և սկսեցին իրանց ճառերը, որոնց ժողովը միշտ պատասխանում էր իւր անվերջ «կեցցէ՛»-ներով։ Ամենքին տեսանելի լինելու համար վերջին ճառախօսները աթոռների վերայից էին ուղղում իրանց խօսքերը։

Պ. ԲԱՐՍԻՍԻՒԿԱՐԵԱՆՅԱՆ—Երբ, սորանից երկու տարի առաջ ծնաւ այն միտքը, որ Թիֆլիսում լինի Հայոց Ընդհանուր Ուսուցչական Ժողով, ես հրաւիրեցի քաղաքումս գրտնուած ուսուցիչներին և գործին համակրող անձանց, որ աշխատենք այդ մեծ գործը գլուխ հանելու։

Ցաւելով պէտք է ասեմ, որ մեր կազմած ժողովները այնպէս դանդաղ էին առաջ գնում և այնպիսի վճատեցուցիչ կերպարանք էին ստանում, որ անկարելի էր հաւատալ թէ սկսուած գործը պէտք է յաջողութեամբ պսակուի։ Ամէն

կողմից միայն այն էր լսուում թէ այդ ժողովը չի կարող կայանալ. թէպէտ ազնիւ գաղափարները չեն մեռնում։ Բայց յետոյ կազմուեցաւ Կարգադրիչ Յանձնաժողովը, որ արիութեամբ նիստեր էր կայացնում։ Ուրախութեան արտասուք էի թափում ես, երբ տեսնում էի այդ ժողովներում գործ դրուած եռանդը։ Վերջապէս հասաւ ժամանակ. և Յանձնաժողովը գործեց, որքան կարողացաւ։ — Ես առաջարկում եմ Յանձնաժողովին անդամների կենացը։

Պ. ԳԻՈՐԳ. ԵՒԱՆԳՈՒԼԵԱՆՅԱՆ—Երկու տարի առաջ մի գեղեցիկ միտք ծագեց մի խմբի մէջ՝ ուսուցչական ժողով կազմելու։ Կեցցեն այն ուսուցիչները, որոնց ձեռքով պէտք է ազգը առաջ գնայ դէպի գեղեցիկ ազգասիրութիւնը։ Այս գեղեցիկ ու վսեմ գործի սկզբնաւորութեամբ մենք պարտական ենք այն ուսուցչական խմբին, որ յանձնեց Պ. Բարխուդարեանցին ուսուցչական ժողովի գործը։ Ուստի ես առաջարկում եմ ըմպել պ. Բարխուդարեանցի կենացը, որպէս ներկայացուցչի այն խմբի, որ յանձնեց նորան այդ գործը։

Պ. ԲԱՐՍԻՍԻՒԿԱՐԵԱՆՅԱՆ շնորհակալութիւն յայտնելով աւելացրեց, որ Ուսուցչական Ժողովին ծանրութիւնը մէնակէր տանում, այլ ունէր իւր օգնականները. ուստի «Խմենք, ասաց, պ. պ. Ս. Մանգինեանցի և Յ. Չիգինեանցի կենացը»։

Երգողների խմբից պ. Ն. Հասլամեանցը երգեց «Հայաստան, երկիր դրախտավայր»։

Պ. Մ. ՀԱՀՊԱՐՈՆԵԱՆՅԱՆ—Մենք մեր ուսուցիչների մէջ ունենք և պատգամաւորներ, որոնք հեռաւոր տեղերից եկել մասնակցում են այս ընդհանուր գործին։ Խմենք պատգամաւորների կենացը։

Պ. ՎԱՐԳԱՆ ԵՂԱԶԱՐԵԱՆՅԱՆ (երեւանցի)—Պատգամաւորների և ներկայ բոլոր ուսուցիչների կողմից առաջարկում եմ խմել Թիֆլիսի հայ հասարակութեան կենացը։

Գորանից յետոյ զանազան կողմերից ձայներ բարձրացան. «Կեցցե՛ն խմբագիրները»։

Պ. Գ. ԱՐԾԻՐՈՒՆԻ—Ես խօսում եմ մամուլի կողմից։ Ձեզ յայտնի է մեր մամուլի մերձաւոր անցեալը։ Պ. Սիմեոնեանցի խմբագրած թերթով մեղանում լրագրական գործի հիմ-

քը դրուեցաւ: Նորան յաջորդեցին մի քանի ուրիշ լրագրեր: Բայց մամուլը առանց ձեր օգնութեան ոչինչ չէր լինի, անգոր կը լինէր: Մամուլը առաջարկում է ուսուցիչների կենացը:

Պ. Պ. ՍԻՄԻՈՆԵԱՆՅԱՆ—Հայ ուսուցիչներ, մեր ապագայ սերունդի հիմքը դուք էք: Յանկանում եմ որ դուք ձեր խնամքին յանձնուած մանուկներից լաւ մարդ պատրաստէք: Ամէն բան, ինչ որ հայութիւն կարող է պահպանել, սիրեցէք և նոյնը քարոզեցէք ձեր աշակերտներին:

Պ. ԱԲԳԱՐ ԹՈՎ ՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅԱՆ—Մեր լրագրերի մէջ դիտած կը լինէք մի պակասութիւն: Այդ պակասութիւնը գաւառական թղթակցութեանց բացակայութեան մէջ է նկատուում: Եւ շատ հասկանալի է: Մինչդեռ մեր լրագրերի գրել-խառն թղթակիցներն ու աշխատակիցները ուսուցիչներն են, և նոքա մեծ բազմութեամբ այսօր այստեղ են գումարուած. էլ ո՞վ պէտք է թղթակցի մեր թերթերին: Մեր լրագրերը գուրկին թղթակցութիւններից. նոցա սնունդը պակասած է. որովհետեւ այդ սնունդ տուողները դուք էք: Դուք սերտ կապուած էք մեր լրագրական գործի հետ: Եթէ ուսումնարանը պատրաստում է ապագայ սերունդ, ապա ուրեմն այդ կապը բնական և ցանկալի պէտք է լինի:

Էդուարդ Լարուէի անունը յայտնի է ձեզ: Նա առաջ գրաշար էր մի աշխարհահանդիսի ժամանակ, որտեղ նա ներկայացրել էր «այբուբենը» մի տախտակի վերայ: Երբ նորան հարցրին թէ՛ ի՞նչ նշանակութիւն, ի՞նչ զօրութիւն ունեն այդ տառերը, —նա պատասխանեց. «Սոցա զօրութիւնը սոցա միաւորութեան մէջն է»: Եթէ նորա պատասխանը ճիշտ է, եթէ տառերի միաւորութիւնը մի շո՛ւ ու զօրութիւն է կազմում, ո՞րչափ այդ ճիշդ պէտք է լինի մարդկանց վերաբերութեամբ: Եթէ ձեր միութեան մէջ է կայանում ձեր զօրութիւնը, ուրեմն խմում եմ մեր Ուսուցչական Ժողովի կենացը:

Պ. ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ԽՈՍՐՈՎԱՆՅԱՆ—«Վարժարան»-ը դեռ մանուկ է. և որովհետեւ մանուկը չէ խօսում, ուրեմն դուք չէք կարող ինձնից բան պահանջել: «Վարժարան»-ը ձեզ հա-

մար է: Նա ձեր մտքերի թարգման պէտք է լինի. քննում է որ դուք էլ լինէք նորա համար:

Պ. ՍՊԱՆԴԱՐԵԱՆՅԱՆ—Ինձնից առաջ շատերը խօսեցին, կենացներ առաջարկեցին: Այսուամենայնիւ կ'ասեմ մի երկու խօսք: Վան բաներ, որ որչափ էլ փոքր լինեն, միացած ժամանակ կը մեծ գործ կարող են անել: Որչափ էլ մենք փոքր մարդիկ լինենք, այսուամենայնիւ, եթէ միացած գործենք, կարող ենք ամէն բան անել: Թո՛ղ Ուսուցչական Ժողովը մի օրինակ լինի միութեան: Ընդհանուր գործի համար ամենքը պէտք է զոհեն իրանց անհատական կըքերը ամենքին, անհատական հաշիւները ընդհանրութեանը՝ թէ՛ խմբագիրները և թէ ուսուցիչները:

Խումբը երգեց «Վանեցւոց խրախոյս»:

Բժշկապետ Ա. ԲԱԲԱՅԵԱՆՅԱՆ—Ես դէպի Եւրոպա էի ճանապարհորդում, երբ լսեցի որ Թիֆլիսում Ընդհանուր Ուսուցչական Ժողով է կազմում: Ուրախութիւնս արտայայտելու համար երկու անգամ շնորհաւորեցի ճանապարհից այդ դեղեցիկ գործի սկզբնաւորութիւնը: Ես հաստատ համոզուած եմ որ այս Ժողովը պէտք է պտղաբերի ապագայում:

Պ. Ս. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆՅԱՆ—Մեծ ուրախութեամբ ես մասնակցում էի մինչև օրս մեր ուսուցչական Ժողովներին: Ցաւում եմ որ ես մինչև Ժողովների վերջնալը չպէտք է կարողանամ ներկայ գտնուիլ: Ես շատ տագնապով էի սպասում Ժողովի արդիւնքին: Այսպիսի Ժողովներից՝ եթէ վճիռներ պէտք է հաստատէինք, ես հաւատացած եմ որ մենք ձեռնութեամբ պէտք է գնայինք: Այս Ժողովներում մեր գաղափարները պէտք է շօշափէինք, պէտք է կադրուրուէինք: Հատ թոյլ սկսեցինք մեր գործը, բայց ներելի է. որովհետեւ առաջին անգամն էր: Սկզբում ճշմարիտ է, շատ լաւ չէր գնում գործը. բայց մեր Ժողովները հետզհետեւ պատկառելի դարձան: Չնայելով որ ուսուցիչները անապահով են, բայց նոքա մեծ գործի են ծառայում: և շատ չի անցնի, երբ այդ վիճակն էլ կը բարւոքուի:

Մենք երեք գաղափար իբրեւ արդիւնք դուրս ենք բերել մեր Ժողովներից՝ մարդասիրութիւն, մայրենի լեզուի նշանա-

կուծիւնը և ուսուցչական ապահովութեան խնդիրը*):

Ցտեսութիւն մինչև միւս ժողովը: Յոյս ունենանք, որ մեր սկսած գործը ժամանակով աւելի կը բեղմնաւորենք:

(Յետոյ խօսել են իշխան Էրիստով և պ. Երիցեանց):

ԲԺՇԿԱՊԵՏ ՀԱՀԱՐԱՐՈՒՆԵԱՆՑ—2եղ ամենիդ յայտնի է Թիֆլիսում հիմնուած Հայոց Բարեգործական Ընկերութիւնը: Խմենք այդ Ընկերութեան յարատեւութեան համար:

Գեր. ՀՄԱՅԵԱԿ վարդապետ Տէր Սարգսեանցը երգեց «Ինձ համար չէ» երգը:—Ի՞նչ խորհուրդ ունէր արդեօք:

Պ. ՅԱՐՈՅ—Հայոց մեծ մասը Տաճկաստանում է: Ես այնտեղ հիւր էի: Իբրև ուստիացի հայ՝ համբուրեցի սրբազան Պատրիարքի Աջը: Ամենքիդ յայտնի են ներսէս Սրբազանի գործերը: Առաջարկում եմ ներսէս Վարժապետեանցի կենացը:

Այդ միջոցին յայտնի թիւրք-երգիչ ԱԲԴԻԼ-ԲԱՂԻՆ իւր խմբով «Անի քաղաք» երգելով անցնում էր հիւրերի միջով:

Պ. Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆՑ—Մենք ուրախութիւն ենք վայելում այստեղ և ճառախօսում: Բայց մի՞թէ միայն մենք ենք: Մենք այստեղ ունենք Տաճկաստանից եկած երեք հիւր՝ պ. պ. Փորթուգալեանց, Իփէքճեանց և Մեղաւորեանց: Խմենք նոցա երեքի կենացը:

Պ. Հ. ԻՓԷՔՃԵԱՆՑ—Ես տեսայ, որ մատաղ սերնդի կրթութեան համար կը գործէք: Պէտք է ասեմ՝ որ փոքր ինչ նախանձ կայ սրտիս մէջ տաճկահայ լինելով: Կը շնորհաւորեմ ձեզ ձեր սկսած մեծ գործը և կը ցանկամ որ ձեր աշխատութիւնը արգիւնաւոր լինի: Այդպիսի յանձնախմբեր ես շատ տեսած եմ: Բայց արգիւնք տեսած չեմ: Յուսամ որ այստեղ խօսքին հետևում է և գործ: 2եր ժողովները տեսնելով ես շատ ուրախ էի: Բայց երբ Տիկին Բաբայեանցին և Օրիորդ

*) Հասարակ մեր ծխական դպրոցների համար կազմուած ծրագրերը: Մեր կարծիքով, եթէ Ընդհանուր Ուսուցչական Ժողովը մի երկու լաւ բան արել է՝ այդ նորա կազմած ծրագիրն է՝ լաւ թէ վատ:

Յովհաննիսեանցին տեսայ ամբիոնից դասախօսելիս՝ ես այն աստիճան զգածուեցայ, որ հազիւ արտասուքներս պահեցի:

Պ. Յ. ՄԵՂԱՆՈՐԵԱՆՑ—Մենք կաղմեցինք ուսուցչական ժողովներ: Բայց այդ ժողովներին կատարելապէս ամբողջ հայութիւն չէր մասնակցում: Ես կը բարեմաղթեմ որ մեր ապագայ ուսուցչական ժողովը հայոց ընդհանուր ուսուցչական ժողով լինի:

Պ. ՄԿՐՏԻՉ ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆՑ—Մենք Տաճկահայաստանի մէջ շատ ճշուած ենք: Դժբ. որ այդ ճշուածներից ողատ էք, ձեր ձեռքը մեկնեցէ՛ք տաճկահայ ժողովրդին, որ ի՞րև մի ազգի որդիք՝ զուգընթաց առաջ գնանք յսոաջադիմութեան շաւղին մէջ: 2եր ձեռքը կը խնդրեն տաճկահայ ժողովուրդները:

Պ. ԲԻԿԵԱԶԱՐԵԱՆՑ—Ես ցանկանում եմ որ այս ճաշը վերջին ճաշը չլինի: Ես երբէք իմ ճաշը չեմ մոռանում: Հնորհակալութիւն այն Յանձնաժողովին, որ մեր ստամոքսին բաւականութիւն տուաւ: Թող մենք ապացուցանենք, որ մենք գաւառացիներս անբաղաճաւարի չենք, և գիտենք շնորհակալութիւն անել Յանձնաժողովին՝ մամուլով, Թիֆլիսի հայերով: շնորհակալութիւն:

Պ. Գ. ԱՐԾՐՈՒՆԻ.—2եղ յայտնի է ի հարկէ՝ թէ հայախօս կանայք ի՞նչ դեր են խաղում մեր դպրոցներում և ընտանիքում: Առաջարկում եմ հայախօս կանանց կենացը:

ԲԱՀԱԹՐԵԱՆՑ—Մենք մինչև հիմա խմում էինք այս և այն անձի կենացը. ես առաջարկում եմ հայոց ազգի կենացը:

ՏԻԿԻՆ ԲԱԲԱՅԵԱՆՑ—Դուք գիտէք, որ հայ լեզուն կանանց մէջ տարածուել է մեր ս. Գայիանեան ուսումնարանի ուսուցիչների շնորհիւ: Հայ երիտասարդութիւնը շատ բան է արել հայ լեզուն ժողովրդի և մասնաւորապէս հայ կանանց մէջ տարրացնելու մասին: Պէտք է խոստովանեմ, որ և ես մասնաւորապէս պարտական եմ իմ ամուսնուն, որ հայերէն եմ խօսում:

ԻՀԻԱՆ ՆԱՊ. ԱՄԱՏՈՒՆԻ—2եղ «Իշակ» լրագրից յայտնի է, որ ես նոր եմ սովորում հայերէն խօսել: Թատ-

րոնի նշանակութիւնը ձեզ յայտնի է: Ես ձեզ կ'ասեմ թատրոնի առաջին և վերջին տպաւորութեան մասին: Երեք տարի առաջ մի փոքրիկ խումբ կազմուեցաւ թատրոնի գործը ապահովելու նպատակով: Այդ խումբը հետզհետէ տուեց իւր ներկայացումները: Առաջին ներկայացումը մեծ տպաւորութիւն արաւ: Թատրոնը մեզ միեւնոյն ժամանակ հայերէն լեզու էր սովորեցնում: Առաջին բառը, որ մենք սովորեցինք թատրոնում էր ապարանջան:

Երեք տարուայ մէջ մենք տուինք 150 ներկայացում: Առաջին տարին թատրոնը տուեց 15000 ռ., երկրորդ տարին՝ 17000 ռ., երրորդ տարին՝ 20000 ռուբլի:

Հայոց Ընդհանուր Ուսուցչական Ժողովի առիթով ես առաջարկում եմ մի մի որդեգիր կարգել ս. Գայիանեան և Ներսիսեան ուսումնարանում: Ինչ վերաբերում է գումարին, նորա ձեռք բերելը հեշտ է:

Օր. Գ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅ—Ես շատ ուրախ եմ, որ միշտ տիկին Բաբայեանցի հետ ինձ էք յիշում: Ես շատ բան չունեմ ասելու: Այս միայն կ'ասեմ, որ մենք միշտ տ. Բաբայեանցի հետ ձեռք ձեռքի տուած առաջ կ'երթանք. և դուք կ'ունենաք լաւ աշակերտներ:

Պ. ԱԲԻՍՈՂՈՄ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅ—Մեր ընդհանուր ուսուցչական Ժողովները կայացան: Հայոց ուսուցիչները առիթ ունեցան միմեանց ձեռք սեղմելու, մտքեր փոխանակելու, սերմեր տանելու, պարարտ հողի մէջ ձգելու: 2 մոռանալ, որ մինչդեռ մենք հեռացած մեր տեղերից՝ Ժողովուած ենք այստեղ, մեր բոլոր դասակարգերի աչքը մեզ վերայ է տնկուած. մեզինց են փրկութիւն սպասում: Մատաղ սերնդի փրկութեան հուրը մի անգամ արծարծուել է ձեր մէջ: Ցանկանում եմ, որ այդ հուրը անշէջ մնայ ձեր մէջ, որ բարձրանայ Հայ ուսուցչի պատիւը: Մի ընտիր հասարակութիւն մեզ այսօր ճաշի է հրաւիրել: Այդ մեծ քայլ է: Ցանկանում եմ աւելի առաջ գնալ:

Պ. Յ. ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅ—Բաժակները վեր առէք: Կան մարդիկ, որ համեստութեամբ են գործում: Բայց

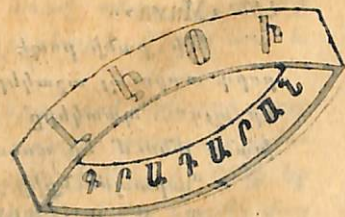
մեծ դործ են կատարում: Այդպիսիների մէջ մէկն էլ մեր Խրիմեան Հայրիկն է: Կեցցէ՛ Խրիմեան Հայրիկ:

Մի քանի ըոպէից յետոյ շատերը իրանց տեղից վեր կացան, որոնց թուում և մենք: Բայց, երբ կրկին մօտեցանք սեղանին, տեսանք որ պ. Երիցեանցը պ. Բարխուդարեանցի առաջն էր կանգնած. վերջինս մի ծաղկապսակ ուներ բռնած և այս խօսքերն էր ասում: «Դուք ինձ պսակում էք այսպիսի մի թանկագին ընծայով. ցանկանում եմ ինձ յաջողութիւն այնքան աշխատելու, որ յիրաւի արժանի համարեմ իմ անձը մի այսպիսի ընծայի»:

Պ. ԲԷԿՆԸԱՋԱՐԵԱՆՅ—Եթէ մենք այս ըոպէիս մի գեղեցիկ կերպով ու ճաշակով զարդարուած սեղանի շուրջն ենք գտնուում, այդ մեր բաղմաշխատ պ. Սալամբէկեանցի շնորհիւն է: Նա էր, որ այնքան ջանք էր թափել Ընդհանուր Ժողովի դահլիճը զարդարելու և մանաւանդ նորա օրինակելի դպրոցի սենեակը կարգաւորելու վերայ: Կեցցէ՛ պ. Սալամբէկեանց:

Պ. ՄԻՔԱՅԷԼ ՍԱԼԱՄԲԷԿԵԱՆՅ—Քսան տարի է, որ ես ուսուցչութիւն եմ անում և քսան տարուայ մէջ, ինչքան կարողացել եմ ծառայել եմ յառաջդիմութեան գործին: Ես այսօր անասելի ուրախ եմ, երբ տեսնում եմ, որ Ժողովրդին տուել եմ այնպիսի աշակերտներ, որոնք այսօր ինձանից էլ լաւ են: Շնորհակալութիւն:

Արդէն ժամի 7½ էր և հիւր ուսուցիչները իրանց քայլերը ուղղում էին՝ ոմանք դէպի տուն, ոմանք դէպի թատրոն:

Ի. 2.

Սեպտեմբերի 6.

Ա. — 23.

Մեծ. ՕՐԻՈՐԴԻ ՀՈՂՈՐԴ ԲԱՏԻՍՈՂՈՒԵԱՆՑԸ պարապեց ուսաց լեզուով: Ներկայ էր ուսաց ժողովրդական դպրոցների վերատեսուչը և երկու հիւր՝ նոյն շրջանից: Մեծ. Օրիորդը գրատախտակից կախ արեց մի պատկեր, որ ներկայացնում էր ճաշի նստած մի ընտանիք:

Իւր աշակերտուհիներէ, որոնք երկրորդ տարին նոր էին սկսում: ուսերէն հարցերի միջնորդութեամբ, պատկերը զրուցատրութեան նիւթ շինելով՝ բացատրութիւններ էր պահանջում: Առաջին նախադասութիւնը, որ նոքա կազմեցին էր՝ «Мамаша даеѣ»: Այդ երրորդ դէմքի ստորոգեալով Օրիորդը աշխատում էր հասկացողութիւն կազմել տալ առաջին (даю) և երկրորդ (даешь) դէմքի վերջաւորութեան և առհասարակ գերանուան մասին: Դասի ընթացքում Օրիորդը պատուիրեց իւր աշակերտուհիներին ձեռքերը մի քանի անգամ յետ ու առաջ տանել բերել երեւի մարմինը մարզել և ընդհանրապէս ու հոգեպէս կազդուրուելու համար: Յետոյ շարժական տառերի միջոցով նոքա սկսեցին կարդալ կազմած բառերը: Այս դասին Օրիորդը սովորեցրեց միայն ձ ի գրութեան ձեւը: Մինը միւս անգամուան թողնելով: Սակայն կարդում էին «Мама»:

Մի քանի րոպէ անցնելուց յետոյ եկան նստոտեցին երրորդ տարուայ աշակերտուհիները: Գրատախտակից կախուած էր այդու պատկերը՝ քաղցի ժամանակ, Հարց ու պատասխանը լինում էր ուսաց լեզուով:

Պարապմունքից յետոյ սկսուեցան վիճարանութիւնները:

Պ. Ս. ՄԵԼԻՔՈՒՄԵԱՆՑ—Ես բոլորովին համակրում եմ Օրիորդի պարապմունքին: Բայց կարծեմ աւելի լաւ կը-

լինէր, եթէ նոր սովորած բառերն ու մտքերը աշակերտուհիներին խմբովին ասել տար:

Պ. ԹԱԼԱՐԻԲԷԿԵԱՆՑ—Քերականական ժամանակները չեն կարող հասկանալ. պէտք է ասեն միայն՝ «ես գնում եմ գնացի, կը գնամ»: Պատկերը շատ բարդ էր. պէտք է տարրական ու պարզ լինէր:

Պ. ՊՕՂՈՍ ԲԱԹԱՆԵԱՆՑ—Հարցերը պէտք է թարգմանուէին: Պատկերը ցոյց տալը իղուր էր: Երկրորդ տարին սովորողներին քերականական սեռերի մասին չէ կարելի գաղափար տալ: Հարցերը անորոշ էին: «Я подметаю» բառ չկայ. այդ բայն ներկայ ժամանակ չունի:

ԲԱՀԱԹԻԲԵԱՆՑ—Նախ պատասխանելով պ. Բաթանեանցին՝ պնդեց որ ПОДМЕТАТЬ բառ կայ. ապա գալով դասին ասաց. ես դասի նպատակը, գաղափարը չհասկացայ: Բայերի վերջաւորութիւնները մանուկների յիշողութեան մէջ տպաւորելու համար՝ բուն բայից անջատուած պէտք է արտասանեն՝ ДА-Ю, ДА-ЕШЬ: Դասից ոչինչ գաղափար ձեռն չբերուեցաւ: «Я» իմանալու համար պէտք է ասել Я ես, ТЫ-ի համար՝ ТЫ դու, և ОН-նա, Երեք դերանուան մէջ էլ կան հայոց երեք տառերը: Ուրեմն յայտնի մտապատկերներով կարելի է դիւրութեամբ վերարտադրել տալ:

Պ. ԻՓԷԲՃԵԱՆՑ—Ես Օրիորդի դասի մէջ նկատեցի մանկավարժական օրէնքի համաձայն վարմունք: Օրիորդը առաջ լսելն էր վարժեցնում: Ետոյ ըմբռնել էր տալիս: Այդ շատ ճիշդ է: Շատ բան չէր կարելի պահանջել մի դասում: Ես կարծում եմ դոքա ուսուցիչներ վաղ են սկսում սովորել. այդ պատճառով չէ յաջողում:

Պ. Կ. ԹԵՄՈՒՐԱՋԵԱՆՑ—Պատասխանելով պ. Բաթանեանցին, որ ասում էր թէ՛ առաջ պէտք է բառերը սովորեցնել, ասաց. «Առաջ ուսուցիչը պէտք է միտք տայ և ոչ թէ բառեր»:

Պ. ԶԻԳԻԱՆԵԱՆՑ—Այն պատկերը, որով Օրիորդը զրոյց էր անում աշակերտուհիների հետ, առաջին տարում սովորած պատկերն էր, որ երկրորդ տարին կրկնելով՝ հիմք էր տալիս ուսաց լեզուի համար: Գաղափարականը կազմել վաղ

է: Թէ՛ բառերը և թէ նախադասութիւնները եթէ խմբովին արտասանեն, շատ լաւ կը սովորեն: քան թէ առանձին առանձին:

Եւստ. ԳԻՈՐԳ ԿՈՒԶԱՆԵԱՆՑ—Ես իմ աշակերտներին ուսնեղէն սովորեցնելիս այսպէս եմ անում:—Առաջ գրում եմ հայերէն —, յետոյ կողքին գրում եմ ռուս և այդպիսով շատ հեշտ են սովորում:

Նկատողութիւնները լսելուց յետոյ Օր. Բայիսողլեանցը մի առ մի մեծ մասամբ շատ հաւանականաբար՝ պատասխանեց ամենքին: Այստեղ պէտք է նկատել, որ յարգելի Օրիորդը մի փոքր անտեղի կերպով յիշեց պ. Կամսար Տէր-Պաւթեանցի «Русское слово» անունով ուսերէն դասագիրքը: ասելով որ ինքը ամենեւին չէ հաւանում այդ դասագիրքը:

Մամբ Գրքի յօրինողն էլ վերաւորուեցաւ Օրիորդի նկատողութիւնից: Բայց, խօսելու տեղը չէր:

Ներկայ էին 104 ուսուցիչ:

ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԻՍՏԸ

IX.

ԵՐԵՎԱՆԻՆ Կայացաւ Մասնաժողովի նիստը: Կազմուեցաւ երկրորդ տարուայ հայոց լեզուի ծրագիրը: Ներկայ էին 19 անդամ:

ԻԷ.

Սեպտեմբերի 7.

Ս---

Մենք ներկայ չէինք: Հայր ԱՔԷԼ ՍՈՒՔԷԼՍԵԱՆՑԸ պարապել էր Կրօնագիտութեամբ և ՔԱՀԱԹՐԵԱՆՑԸ բացատրել էր իւր մեթոդիկայով գրել—կարդալ տեսականապէս: Ներկայ եղողներից մի քանիսի ասածին նայելով՝ առհասարակ տէր հօր պարապմունքը թոյլ է եղել նա 1/4 ժամում վերջացրել էր պարապմունքը: Աստուծոյ գոյութիւնը հասկացրել էր աշակերտներին ըստ Ս Կ Ի Ո Վ Ի պատմել էր նոցա նաև հետեւեալ օրուայ տօնը՝ «Ծնունդ Աստուածածնայի յԱՆՆԱՅԷ»:

Իւր դասին վերաբերեալ նկատողութիւնները լսելուց յետոյ տէր հայրը այսպէս էր պատասխանել. «Ես իբրեւ դաւաճացի ուսուցիչ տեսնելով որ ոչոք չէ սրտապնդում կրօնից դաս տալու, վճռեցի դաս տալ: Ես դաս տուի: ո՛վ աւելի լաւ կարող է, թող այժմ նա դաս տայ: Այդ պատասխանը լսելով միւս անգամ էլ խոստացել էր պարապել Հայր Ա. Ղազազեանցը:

Ներկայ էին 85 ուսուցիչ:

ԻԸ.

Երեւոյ:

Պ. ԴԱԻԻԹ ՔԱՀԱԹՐԵԱՆՑԸ կարգաց «Գիւղական ուսումնարանների համար ուսուցիչներ պատրաստելու մասին»:

Հազար անգամ յեղյեղուած մտքերը բառ առ բառ կրկնելը ո՛չ այլ ինչ է ապացուցանում: Եթէ ո՛չ առնուազն այդպիսի մի պատկառելի ժողովի նշանակութիւնը չհասկանալը, ՈՎ իւր

մէջ վճռում է այդպիսի մի ժողովում դասախօսել, այսինքն՝ ամբողջ ժողովն ուշադրութիւնը ժամերով իւր վերայ կենդրոնացնելու չափ մի համարձակ քայլ անել։—մեր կարծիքով նա իւր ոտքը ամբիոն բարձրացնելուց առաջ պէտք է հաշիւ տայ իրան թէ, արդեօք ինչ մտաւոր պաշար ունի այնտեղից գէթ նպատակին յարմար խելացի ու թարմ մտքեր արտայայտելու համար։ Բայց, քանի որ իւր չափը չճանաչելը մեզանում արմատացած ախտերից մէկն է, զարմանալի էլ չէ այդպիսի տեսարանների ականատես լինելը։

Իւր դասախօսութեան մէջ պ. Քալանթարեանցը ցոյց էր տալիս գիւղական ուսումնարանների համար վարժապետանոց ունենալու անհրաժեշտութիւնը։ Նա ասում էր որ՝ այդ վարժապետանոցները նոյն իսկ գիւղացի պատանիներից պէտք է հաստատել։ Պարոնը առաջարկում էր հիմնել մի վարժապետանոց չորս դասարանով՝ Ղարաբաղի թեմի մի կենդրոնական գիւղում։ Վարժապետանոցին տալիս էր 5 ուսուցիչ, որոնցից մէկը լինելու է մանկավարժ, 4-ը զարգացած ուսուցիչ։ Ծախսը որոշում էր 8000 ռ., որ նորա կարծիքով պէտք է գումարուէր Ղարաբաղի թեմի կալուածներից։

Պ. Դասախօսը յիշեցնելով ժողովին հին խալիֆաները և նոցա փոխանակող նոր զարգացած ուսուցիչները, ասում էր որ այդ վերջինները պէտք է օր առաջ իրանց գլխի ճարը տեսնեն՝ համոզուած լինելով որ շուտով կը լցուեն մեղաւնում մանկավարժներ, և ներկայ թերուս ուսուցիչները, չորոնց թուում և ես, ասում էր, չկարողանալով պահպանել իրանց գոյութիւնը անհաւասար կռուում, կ'ընկնեն այնպէս, ինչպէս ընկան հին խալիֆաները։—

Ուրեմն, պէտք է շտապել դէպի Գերմանիա. եթէ ո՛չ՝ շուտով մեր ուսումնարանները կը լցուեն մանկավարժներով ու մնացած ո՛չ—մանկավարժները ոտքի տակ կը ձխլուեն... Պէտք է ասել, որ պարոնը իւր մշակած նիւթը կարգալիս կարծես իւր անձի վերայ իւր ունեցած մեծ համարումն էր աշխատում ցոյց տալ։ Բառերը այնպէս էր կոտրատում որ ըսողը մտածում էր թէ՛ երեւի ուրիշ բան է խօսելը և ուրիշ բան է կարգալը։ Ինչ լաւ էր, որ պարոնի նման

դասախօսներ շատ չկային։ Դեռ այդ բաւական չէ։ Պարոնի գործածած խօսքի ձևերի մէջ հակասութիւններ էլ կային. օրինակ՝ մի տեղ ասում է այս բաղմամբ ու ժողովը, միւս տեղ՝ այս պատկառելի ժողովը։ Եւ որ աւելի զարմանալին էր, պարոնը սաստիկ սիրահար էր երեւում բանաստեղծութեան. օրինակ՝ ասում էր. «Ես համարձակ արշաւում եի առաջ» — «Բայց այժմ տեսնում եմ ինձ բարձր սեպացած ժայռի գլխին կանգնած»։

Հարցը վիճարանութեան ենթարկելուց առաջ նոյն նիւթի մասին կարգաց. Պ. Ա. Ա. Բ. Ե. Ա. Մ. Ի. Բ. Ա. Ն. Բ. Ե. Ե.

Պարոնը ասաց որ՝ ինքը խօսելու է ռիւղական ուսումնարանների և թեմական տեսուչների մասին. նա խօսելով ժողովրդի և ուսումնարանի միմեանց հետ ունենալիք յարաբերութեան մասին, ասաց որ՝ ուսումնարանի դուռը բաց պէտք է լինի ամենի համար, ինչպէս արքայութեան դռները, Լպա սկեսց խրատներ կարգալ թեմական տեսուչների գլխին։ Բայց մի՞թէ ամբիոնը խրատելու տեղ և խրատ կարգալը ընթերցատի գործ է։ Ինչ և իցէ, Պարոնը ասում էր որ մեր ուսումնարանները յառաջարկմութիւն անելու համար շատ բաների պէտք ունեն. ա) Թեմական վերատեսչի ընտրութիւնը պէտք է լինի մեծ զգուշութեամբ. բ) Թեմական վերատեսուչը ամեն գաւառում պէտք է օգնական ունենայ իւր համար. իսկ դա երեք ամիսը մի անգամ հաշիւ պէտք է տայ վերատեսչին. Ինչ վերաբերում է դոցա հասանելի ռոճկին, — փողին, կը գտնուի։—

Պ. Մանդինեանցի բացակայութեան պատճառով պ. Բարխուդարեանցը նորա տեղը Բահաթրեանցին հրաւիրեց։

Ակտուեցաւ պ. Քալանթարեանցի գլորած հարցի վիճարանութիւնը։

Պ. ԽԱՏԻՍԵԱՆՅԱՅ—Որքան էլ լաւ, օգտակար բան լինի ուսուցչանոցը, այս դրութեան մէջ դժուար է մէկ ուսուցչանոց ունենալը։ Եթէ մեր գիւղական ուսուցիչը գիմնադրական ուսում ստացած լինի, նա շատ բան կարող է անել. Ես առաջարկում եմ ա.) Քանի որ ունենք հոգեւոր գաղթներ և էջմիածնի ձեմարանը, բաւականանալը դրանցով, բաւականանալը

նրանով որ ունենք զաւառական դպրոցներ: Այդ դպրոցներում թող բացուի մի մասնագիտական դասատուն, որ այնտեղ պատրաստուեն ուսուցիչներ: Բ.) Գիմնազիայի ընթացքը աւարտող աշակերտները չեն գնում մեր գիւղական ուսումնարաններում ծառայելու: այլ փոխում հալոսում են ժողովրդի մէջ: Խօսքս այնպիսիների վերայ է, որոնք գիմնազիական ընթացքը աւարտելուց յետոյ չեն կամենում կամ չեն կարողանում մտնել համալսարան: Ես կարծում եմ որ լաւ կը լինի որ այդպիսի երիտասարդ ուսումնաւարտները որոնք չեն կարողանում աւելի բարձր ուսումնարաններում իրանց ուսումը շարունակել, գնան այդ գաւառական ուսումնարանները: Ինչ պատկանում է ուձիկին, որ պիտի տրուի այդ ուսուցիչներին, երբ լաւ ծրագրով կազմուած կը լինեն մեր ուսումնարանները, նիւթական ապահովութիւն էլ կը լինի: Ես հաւատացած եմ որ ժողովուրդը հակակրօնութիւն չի ցոյց տայ:

Որովհետեւ այստեղ Պ. Խատիսեանցը անտեղի յիշատակութիւն արեց ծրագրերի մասին, ուստի նախագահ պ. Բարխուդարեանցը ընդհատեց նորան: Եւ նա վերադարձուած իջաւ ամբիօնից ասելով «Ես ձեր ասելով չեմ կարող խօսել չամեցէք, դուք խօսեցէք»:

Հայր. Ա. ՂԱԶԱԶԱՆՅԱՆ—Առաջին անգամը չէ որ արծարծուում է ուսուցչանոցի և լաւ ուսուցիչներ պատրաստելու հարցը: Այդ հարցը նոր չէ:

Պ. ԻՓԷՔՃԵԱՆՅԱՆ—Այդ խնդիրը մեզ էլ է զբաղեցրել: Մենք քննադատելով այդ հարցը, կազմել ենք մի ծրագիր որ ես առաջարկել եմ Վ. Յանձնաժողովին: Մեր վարժապետանոցը կազմուած է 4 ստորին և 6 բարձրագոյն նախակրթարանից: Այդ ուսումնարանում սովորող լաւ, ընդունակ բարձրագոյն նախակրթարանի աշակերտներից ընտրուում ենք ուսուցչացու: Ես կարծում եմ որ նպատակին հասնելու համար պէտք է մանկավարժական դասախօսութիւններ հաստատել ամէն տեղ, ուր որ կարելի է:

Պ. Հ. ՂԱՌԻՍԵԱՆՅԱՆ—Այս հարցը շատ բարդ է ու զանազան հանգամանքների հետ կապուած: Զարմանալի է երբ խօսքը ընկնում է ապահովութեան վերայ, իսկոյն ամենքը

Ղարաբաղի կալուածներն են ցոյց տալիս. կարծես այդ կալուածները մի մի անսպառելի շտեմարան են մեզ համար: Իմ կարծիքով, վիճակային եօթնամեայ դասընթացով ուսումնարանները դորա համար բաւական պաշար են տալիս: Աւելի լաւ է, որ այդպիսի տեղերում գիւղացի մանուկներ մտնէին և աւարտելով ուսումը, ծառայէին իրանց գիւղերին: Լաւ կը լինէր, որ վիճակային դպրոց ունեցող քաղաքների հոգաբարձու թիւնները հոգային հեշտացնել գիւղական մանուկների քաղաքներում բնակելու, այն պայմանով որ այդպիսիք իրանց ուսումը աւարտելուց զինի պարտաւորուած լինէին մի որոշ ժամանակ ծառայել նոյն ուսումնարանին: Լաւ կը լինէր, որ գիւղը սնունդ տար այդ մանուկներին: Հոգեւոր իշխանութիւնն էլ կարող էր մասնաւոր աղբիւր որոշել: Մի մարդ կը պահէր նոցա իւր տանը, սնունդը և շորերը կը պատրաստէր: Այդ տեղերում վերջին տարին կարելի էր առանձին մանկավարժութիւն ուսուցանել:

Պ. ԹԵՄՈՒԻՍԱՆՅԱՆ—Իմ կարծիքով, պէտք է իւրաքանչիւր տարի, իւրաքանչիւր թեմում թեմական մանկավարժական կուրսեր (COURS) նշանակել շնորհալի ղեկավարի առաջնորդութեամբ: Իսկ մասնագիտական դասարանները նոր միտք չէ. մեր մէջ այդպիսի մտքեր բաւական արծարծուել են:

Պ. ԽԱՏԻՍԵԱՆՅԱՆ—Ես համաձայն չեմ պ. Ղուկասեանցի առաջարկութեանը որ գիւղական ուսուցչին պէտք է պարտաւորեցնել աւարտելուց յետոյ նոյն ուսումնարանին ծառայել:

Այստեղ նախագահ պ. Բարխուդարեանցը ստիպում էր պարոնին որ կարճ կտրէ իւր խօսքը, ասելով «Հինգ րոպէ ժամանակ եմ տալիս ձեզ խօսելու»: Ուստի պ. Խատիսեանցը իւր ժամացոյցը ձեռքին բռնած՝ անդադար նայում էր և աչքը նորա վերայից չհեռացնելով էր խօսում:

Նա շարունակեց.— Պէտք է այդպիսի ուսումնարաններում ա) Առողջապահութիւն դաս տալ բ) Գիւղատնտեսութիւն, գ.) Հոգեբանութեան վերայ կարճառօտ տեղեկութիւն, դ.) Գծագրութեան դասեր, որ իմ գրքի մէջ ցոյց եմ տուել, — ե) Մանկավարժական զանազան մեթոդներ և փորձական

պարագմունքներ: Իսկ օրիորդաց դպրոցներում՝ Գծագրութիւն, Տնային տնտեսութիւն: Բայց ամենազխաւորը այն է, որ ուսուցչացուի ընտրութիւն պէտք է անել: Մոռացայ ասել՝ նոյնպէս Փրեոբեի խաղերի հետ պէտք է ծանօթացնել: Ապա վերջին անգամ ձեռքի ժամացուցին նայելով՝ աւելացրեց. «Յաւում եմ, որ 5 բոպէն անցաւ»:

Պ. 2ԻԳԻԱՆԵԱՆՅԱՅ—Հարցը իսկապէս նիւթական հարց է, միջոցների հարց է. միջոցները լաւն են. ինչպէս մի գերմանական առած ասում է «Ամէն ճանապարհները տանում են Հոռոմ»: Ես երկու միջոց եմ գտնում՝ ա.) Այցելու տեսուչներ, ինչպէս պ. Իփէքճեանցը ասաց, և մեր ծրագրերում կայ «շրջող ուսուցիչներ»: որոնք ամբողջ տարին ման գալով գիւղերը՝ պէտք է սովորեցնեն ուսուցիչներին դաստիարակութեան եղանակները, ծանօթացնեն մանկավարժական մեթոդների հետ: Նաև պէտք են երկրագործութեան մասնագէտներ: Դոքա պէտք է լինեն թեմական տեսուչների օգնականներ. բ.) Թեմական ժողովներում մանկավարժական կուրսեր, ուր մի փորձառու մանկավարժ կարող է ուսուցիչներին դաս տալ. — ինչպէս ասաց և բացատրեց պ. Թեմուրազեանցը: Դա հիմնուած է փոխադարձ օգնութեան սկզբունքի վերայ: Դա է ամենա-ժան ճանապարհը:

Պ. ՄԵԴԱԻՈՐԵԱՆՅԱՅ—Այդ երկուսի վերայ ես աւելացնում եմ նաև մանկավարժական մատենագրարներ: Ես առաջարկում եմ՝ գիւղական աշակերտներից մէկին ուղարկել թեմական դպրանոց, ուր աւարտելուց յետոյ՝ երբ նա միւսնոյն ձգտումները ցոյց կը տայ՝ դէպի ուսուցչութիւնը, զայն ուղարկել Էջմիածն ճեմարանը, կամ՝ Ներսիսեան դպրոցը:

Յետոյ պ. Արիս. Յովհաննիսեանցը ասաց որ Թիֆլիսի հայ հասարակութիւնը և նոյնպէս պ. Աբգ. Յովհաննիսեանցը վաղը թատրոնում օպերայ (opera) լսելու համար ուսուցիչներին տալիս է օթեակներ:

Կարճ միջոց հանգստանալուց յետոյ վիճաբանութիւնները շարունակուեցան:

ԲԱՀԱԹՐԵԱՆՅԱՅ ակսեց ամփոփել վիճաբանութեանց եական կետերը. պատասխանեց պ. Խատիսեանցի պահանջները:

րին, մի անհրաժեշտութիւն էր արի ցանկութիւն համարելով նորա առաջարկութիւնը և ասաց. «Ես գիմնադրան աւարտեցի, և տարի Մոսկուա մնացի: 3 տարի Գերմանիա մնացի և յետոյ 7 տարի գիշեր ցերեկ չարչարուեցայ և նոր հասկացայ թէ ինչ է մանկավարժութիւնը: — Ընտ առ ինչ էք հասկացել, լսուեցաւ զանազան կողմից: — Ես համակրում եմ պ. Զիգիանեանցի առաջարկութեանը: Մենք չենք կարող ունենալ բոլոր առաջարկուածները: Աւելի իրագործելի է ուսուցիչների համար հիմնել մանկավարժական ընթացքներ:

Պ. ՍԱՐԳԻՍ ԱԻԱԳԵԱՆՅԱՅ—Նոր ոչինչ չասելով՝ կրկնեց ուրիշների ասածները:

Պ. ԲԵԿՆԱԶԱՐԵԱՆՅԱՅ Ժողովի վիճաբանութեան ժամանակ եղած առաջարկութիւնները նմանեցրեց մի ճաշի վերայ նստած խմբի թամադայութեանը, որ բարեմաղթութիւններ է անում: Պ. Բարխուդարեանցը նկատողութիւն արեց.

Իմ կարծիքով, ասաց պ. Բեկնազարեանցը, այս հարցը չպէտք է վճռել. ա.) Որ իրաւունք չունենք այդպիսի դպրոցներ հիմնելու. բ.) Որ փող չունենք: Առաջարկուած միջոցներից ոչինչ չի դուրս գայ: Բայց որովհետեւ ամէն մարդ մի առաջարկութիւն է անում, ես էլ կ'առաջարկեմ՝ հաւաքել եղած գրականական աշխատութիւնները «Մասիս»-ում Ս. Մանդինեանցի գրութիւնը, Բժիշկ Բաբայեանցի նուէրը՝ Ներսիսեան դպրանոցին և «Արձագանք»-ի մէջ մի անյայտ հեղինակի գրութիւնը, և ուսումնասիրել: Ինչ վերաբերում է շարժական (շրջող) մանկավարժներին, ես նոցա պարտականութիւնը դնում եմ թեմական տեսուչների վերայ:

Հայր Ա. ՂԱԶԱԶԱՆՅԱՅ մատնացոյց է անում Գորիում և Խոնիում եղած ուսուց սեմինարիաները, և ցանկութիւն է յայտնում նոյնպիսի ունենալու նաև մեզանում:

Պ. ԲԱԲԱՅԵԱՆՅԱՅ—Յիշած գրաւոր աշխատութիւնների վերայ ես աւելացնում եմ նաև հանգուցեալ Միանսարեանցի աշխատութիւնը: Բացի դորանից՝ ես առաջարկում եմ առանձին ուշադրութիւն դարձնել գիւղական քահանայի վերայ: Եթէ գիւղական քահանան ունենայ վարժապետացուի պատրաստութիւն, եթէ նորան մի փոքր ապահովութիւն տրուի

Հոգևոր Իշխանութեան կողմից, — այնպիսի քահանան աւելի լաւ կարող է յարմարուել այդ պահանջին:

Պ. ԽԱՏԻՍԵԱՆՅԱԼ պատասխանելով Բահաթրեանցին, ասաց. «Ես մտքումս էլ չեմ ունեցել և ամենևին չեմ առաջարկել ուսուցիչներին արհեստներ ուսուցանել»:

Պ. ԹԱԻԱՐԲԵԿԵԱՆՅԱԼ—Որովհետև Թիֆլիսի հայ հասարակութիւնը մեզ գաւառացիներին այսչափ պատուում է, ուստի, ինչպէս ինձ խնդրեցին (շուր գալով և մատնացոյց անելով) այս ուսուցիչներին շատերը, իմ և բոլոր գաւառացիների կողմից Թիֆլիսի հասարակութեան տուած պատիւների համար հրապարակապէս խորին շնորհակալութիւն ենք յայտնում:

Պ. ԲԱՐԻՍԻԳԱՐԵԱՆՅԱԼ—Ես բաւական համարելով այս հարցի մասին եղած վիճաբանութիւնները, հարկաւոր եմ համարում ասել ա. Որ օրէնքով չէ ընդունուած վարժապետանոցներ հիմնելը, ուստի և անիրագործելի է. բ.) Մի թեմական տեսուչ չէ կարող մեր եռանահանգ թեմերում եղած բոլոր ուսումնարաններին այցելել—Աւելի յարմար է ոչ միայն թեմական դպրանոցներում, այլև վիճակային դպրոցներում բանալ մասնագիտական դասարան մանկավարժութեան համար, որքան հնարաւոր է. գ.) Ունենալ մանկավարժական ժողովներ իւրաքանչիւր թեմում. դ.) Ցանկալի է, իհարկէ որ գիւղական քահանան ունենայ այնքան ուսում, որ կարողնայ միւսնոյն ժամանակ լաւ ուսուցիչ լինել. և ե.) Շրջող մանկավարժներ:

Ես առաջարկում եմ այս կետերը արձանագրել և առաջարկել Վեհափառին ի տնօրինութիւն:

Պ. ԹԱԻԱՐԲԵԿԵԱՆՅԱԼ—Որովհետև միայն երեք օր է մնում մեր ժողովների վերջանալուն, ուստի ես առաջարկում եմ Մասնաժողովից պահանջել իւր գործունէութեան հաշիւը:

Պ. ԲԱՐԻՍԻԳԱՐԵԱՆՅԱԼ—Ձեր ուզած հաշիւը կը ներկայացնեն ձեզ:

Ներկայ էին 108 ուսուցիչ:

ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԻՍՏԸ

X.

Սեպտեմբերի 8.

Առաւօր.

Թէպէտ չկայացաւ Մասնաժողովի նիստը անդամների փոքրամասնութեան ներկայ լինելու պատճառով, այսուամենայնիւ քննուեցաւ երրորդ տարուայ հայոց լեզուի ընթացքը: Մենք չկարողացանք ներկայ գտնուիլ մինչև վերջը: Ներկայ էին 8 անդամ:

ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆԻՍՏԸ

XI.

Երէկոյ.

Մասնաժողովի նիստ կար: Շարունակուեցաւ հայոց լեզուի ծրագրի քննութիւնը: Ներկայ էին 10 անդամ:

ԻԹ.

Սեպտեմբերի 9.

Առաւօր.

Պ. ՄԱԿԱՐ ՏԷՐ-ՍԱՐԳՍԵԱՆՅԱԼ գասախօսեց «Գեղազրութեան» մասին, բացատրելով իւր եղանակը: Նկատողութիւններ արին պ. պ. Մելքումեանց, Մեղաւորեանց, Սալամբէկեանց:

Պ. Տ. Սարգսեանցը պատասխանում էր իւր ընդդիմա-
խօսներին. Բայց պ. Բարխուդարեանցը՝ բանը կարճ կտրեցւո-
ւա՞մար թոյլ չէր տալիս նորան օրինաւոր պատասխանելու։—
Մենք չկարողացանք ներկայ գտնուիլ մինչև վերջը։

*
*

Ապա ՀԱՅՐ ԱՌԻԱԶԱՄ ՂԱԶԱԶԱՆՆՅԱԼ երկրորդ տա-
րուայ աշակերտների հետ պարապեց Կրօնագիտութիւնով։
նիւթ առնելով Կայենի սպանութիւնը, որի պատկերը կախ էր
տուել գրատախտակից։

Մեր կարծիքով լաւ ընտրութիւն չէր. Բացատրութիւնը
մի տեսակ սարսափ էր ձգում ոչ միայն մանուկների, այլև
ունկնդիրների վերայ. Դասի նիւթը մի եղեռնագործութիւն է,
մի մարդասպանութիւն, որով մանուկների անմեղ մտքերն ու-
անարատ սրտերը երկար ժամանակ զբաղեցնելը վտանգա-
ւոր է. մանաւանդ որ նոքա ոչինչ գաղափար չունեն և չեն
էլ կարող ունենալ դորա վերայ։

Սակայն, ինչպէս երևում էր, հայր Ղաղաղեանցը գիտէր
բաւական յաջողութեամբ հասնել դրած նպատակին։ Միայն
տէր հօր զրուցատրութեան առիթով մի նկատողութիւն պէտք
է անենք. — Աշակերտների հետ խօսելիս նայելով նոցա տա-
րիքին՝ կամ զուտ տեղական լեզուով պէտք է յայտնենք մեր
մտքերը, կամ զուտ գրականական. Խօսք չկայ որ առաջին
ձևը միայն կարելի է առաջին տարուայ կամ լաւ ևս ասել
այն աշակերտների հետ գործ դնել, որոնք դժուարանում են
իսկութեամբ ըմբռնելու գրականական լեզուն. Իսկ մեր ասե-
լիքը հասկանալու չափ պաշար ունեցող աւելի հասակաւոր-
ների հետ պէտք է գործ դնենք գրականական լեզու. Երկու
դիպուածում ևս մեր լեզուն զուտ պէտք է լինի, որոշ դրոշմ
պէտք է կրի իւր վերայ. Իսկ երբ ուսուցիչը միևնոյն աշա-
կերտների հետ խօսելիս երկու ձևն էլ թոյլ է տալիս, դա
կերտների համար հանգամանքով, որ նա շատ փոքր
միայն բացատրում է այն հանգամանքով, որ նա շատ փոքր
նշանակութիւն է տալիս լեզուին. Տարաբաղաւարտ տէր հայրը
վարւում էր վերջին խառնաշփոթ լեզուով։ Մի տեղ նա ա-

սում էր հետևեցնել (եզրակացնել), միւս տեղ՝ այր ուն
(արիւն)։ Այս իբրև օրինակ ենք ասում։
Մենք մինչև վերջը ներկայ չէինք։
Ներկայ էին 106 ուսուցիչ։

L.

Երեւոյ.

Պ. ԳՐԻԳՈՐ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆՅԱԼ խօսեց «Մանկական խա-
ղերի մասին»։

Պարոնը ասաց. «Մեր գիւղերում շատ խաղեր կան,
որոնցով մանուկները պատրաստւում են իրանց շրջանը մտնե-
լու. Խաղը մեծ նշանակութիւն ունի. Խաղերով կարող ենք
մատ ծանօթանալ մեր փոքրիկ բարեկամների հետ. Խաղերով
կարելի է չափել երեխայի ընդունակութիւնը, երեխանց ըն-
կերութեան վերայ պէտք է ուշադրութիւն դարձնել»։

«Մեր գիւղերում շատ ու շատ խաղեր կան. բայց ես
նոցանից միայն 30 խաղ կ'առաջարկեմ. մեր ուսումնարան-
ներում մտցնելու համար. Բոլոր խաղերը, իրանց տեսակներին
նայելով՝ կարելի է չորսի բաժանել. այն է՝ Կենսական, Բա-
նասիրական, Բժշկական և Հանգիսական»։

«Գօտեմարտը Ղաղախում և Բորչալուում հարա-
նիքի ժամանակ հռչակուած խաղ է. 2 ի թամբուկ խաղը
գործ են ածում իբրև բժշկական միջոց. Եթէ մարդ տալաղ
ունի, գնում է գիւղի հմուտ պառաւի մօտ. Պառաւը նորան
խորհուրդ է տալիս որ մի փթանոց քար վեր առնի տանէ
մերձակայ՝ 1/2 վերտաշափ հեռաւորութեան վերայ գտնուող
բլուրը. Յետոյ տալիս է երկու փթանոց քար. Այգպիսով
հիւանդը առողջանում է»։

«Մեր մանկական գրադարաններին կից ես առաջարկում
եմ ունենալ նաև երկրագործական բաժին, որտեղ կը պա-

հուսն երկրագործութեան մէջ գործածուող գործիքները՝ թիակներ, փոցներ և այլն: Աւսուցիչը դասամիջոցին աշակերտներին ձեռքը կը տայ բաճեր կամ քլունքներ և կը սովորեցնի տակտով փորել, հնձել և այլն: Ինչ վերաբերում է այդ գործիքները ձեռք բերելուն՝ դժուար չէ նաև աղբիւրներ գտնելը: Աւրեմ, առաջարկում եմ տեղական պարապմանց յարմար գործիքական խաղեր. որովհետև զանազան տեղերում այլ և այլ պահանջներ կան:

Պ. ԲԱՐԻՈՒԳԱՐԵԱՆՅԱՆ—Պարոն Պետրոսեանց, խընդրեմ բացատրէ՛ք՝ ինչ բան է Կենսական ու Բանասիրական խաղը:

Պ. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆՅԱՆ—Բանասիրական խաղերն են բարձր բարոյական հեքիաթները, առակները և այլն: Կենսական՝ բարձր աշխարհի պատկերն է, որ ներկայացնում են փոքր ձևով՝ Օրինակ՝ Չերանուկի խաղը, որ խաղում են փոքր աղջկեքքը: Հաւաքւում են աղջկեքքը՝ նոցանից մեծը ձայն է հանում՝ «կըրը՛խ, կըրը՛խ, ձուտիկներ, և նոցա կալն է հաւաքում: Մայրը առաջ է գնում, ձուտիկները հետը գնում են: Մայրը ձուտիկներին աղատում է ձերայից (ուրուր) որ եկել էր նոցա որսալու:—Գիլանուկի խաղ, որի մէջ միայն ձայնարկութիւն կայ. այդ խաղով մանուկները դառնում են ուսում առած հովիւ:—Այդ բոլոր չորանական խաղերը տեսնում ենք երեխանց մէջ: Չայնարկութիւնը կանչելու պայմանական նշանն է:—Կան և խաղեր զգայարանները զարգացնելու համար: Օրինակ՝ լսողութեան համար կայ Չիթահանուկ խաղը: Թագաւորաւորս, որ մեծերը անում են հրացանաձգութեամբ: Զուստափանտի, որով գտնում են թագնուած ընկերներին և վարժւում են վաղելում: Յորեն—Կորեկի խաղ որ միտքն է զարգացնում: Երեխաներից մէկը մի լախտ է վեր առնում և ասում. «Հա դանգալայ, դանգալայ. էն ի՛նչ է, որ այսքան կտուց ունի, այսպիսի թեւ ունի...»—և իւր ասածները ցոյց է տալիս լախտի վերայ. և յետոյ երեխաները լուծում են: Ամփամփոյ—բաւական գիմնաստիկայ է պարունակում իւր մէջ. —մէկ ոտքով 7 փայտի մէջ պէտք է անց ու դարձ անի:

Յիշեց մանրամասն բացատրութեամբ նաև ուրիշ շատ խաղեր՝ Ճոռախաղ, Բորահանուկ, Հատրամպոդի, Ճլորթի, Կճուճ-Վոտրանի, Չնագուտի, Չիրիթի, Գութան Վարի, Եալլի, Տրընգի, Ռաւէլ, Բանաստեղծութիւն, երեք տողանի ոտմաններ (romance)...

Պ. ԲԻՆԻԱԶԱՐԵԱՆՅԱՆ—Մենք պէտք է շնորհակալութիւն յայտենք Պ. Պետրոսեանցին, որ մտածել է մեր դպրոցների համար խաղեր հաւաքել:—Խաղերի նշանակութիւնը հասկանալի է: Ես խնդրում եմ պ. Պետրոսեանցին, որ նա այդ խաղերը մանրամասն բացատրութեամբ ի լոյս ընծայէ մամուլի միջոցով: Աւղղակի կարելի է տպել «Վարժարան»ի մէջ:

Օր. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅԱՆ—Ես ամէն խաղում նկատեցի, որ միշտ «ծեծ» խօսքը կայ: Առանց դրան էլ մեր աշակերտները իրար շատ են ծեծում: Այդ խաղերից շատերը կան զանազան գրքերում: Մի քանիսը ես կարդացել էի գաղղիերէն լեզուով:

Պ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍ ՄԻՐՋԱԲԵԿԵԱՆՅԱՆ—Ես իմ կողմից կ'աւելացնեմ մի քանի ուրիշ խաղեր՝ Ճուրնչի, Բարապըհէ, Արթուրմէ, Բեանգրմէլի...

Պ. ԹԵՄՈՒՐԵԱՆՅԱՆ—Իմ կարծիքով լաւ կը լինի, որ ամէն գիւղական ուսուցիչ հաւաքէ այդպիսի խաղեր, և ընտրութիւն անելով՝ մտցնուեն մեր դպրոցներում:

Պ. ՍԱՐԳԻՍ ԲԱՄԵԼԵԱՆՅԱՆ—Ես ինքս էլ ունեմ հաւաքած 30 խաղերի մի ժողովածու:

Պարոն պ. Դասախօսի առաջարկած խաղերից մի քանիսի մէջ անյարմարութիւններ նկատելով՝ բաւական կծու կերպով շօշափում էր նորա անձնականութիւնը, ասելով թէ՛ այս ինչ խաղը յիշեց, բայց այն ինչ խաղի մասին ոչինչ չասաց: Կարծես թէ նա պարտաւոր էր գիտենալ ամէն կողմի աւ ամէն գիւղի խաղերը:

Հայր ԴԱՉԱԲԱՍ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆՅԱՆ (որ խօսք էր խնդրել) —Ես այլ ևս ոչինչ չունեմ ասելու. որովհետև արդէն ուրիշները ասացին իմ ասելիքը: Յանկալի էր որ ամենքը հա-

աքէին այդպիսի խաղեր և յետոյ նոտաների (note) վերածուէին:

Պ. ՇԱՀԻՍԻԿԱՆՆԵՐ—Ես առաջարկում եմ որ պ. պ. Պետրոսեանցն ու Քամախեանցը իրանց հաւաքած մանկական խաղերից մի քանի մասնագէտների քննութեամբ ընտրեն յարմար սորները, առաջարկեն այս Ընդհանուր Ժողովին՝ մեր դպրոցներում մտցնելու:

Պ. Յ. ԳԵՂԱՄԵԱՆՆԵՐ—Ես կարծում եմ որ նախ քան այդ խաղերը լրագրութեամբ հրատարակելը՝ լաւ կը լինի հիմնականից մի մասնագիտով նշանակել տ. Բաբայեանցի և օր. Յովհաննիսեանցի մասնակցութեամբ, որ նոքա քննեն ու ընտրեն յարմարաւոր խաղերը: Թո՛ղ ուսուցիչները իրանց գաւառներից խաղեր ուղարկեն դոցա ընտրելու և խմբագրելու:

Պ. ԲԵԿՆԵԱՋԱՐԵԱՆՆԵՐ—Ես յարմար չեմ գտնում Թիֆլիսում դորա համար մասնագիտով ընտրելը: Աւելի լաւ եմ համարում ուղղակի լրագրութեան դիմել:

Պ. ԽԴԻՇԷ ԵՐԶՆՅԵԱՆՆԵՐ—Ես ինքս էլ ունեմ հաւաքած մանկական խաղեր: Եթէ հարկաւորուի՝ կը ներկայացընեմ:

Պ. ԲԱՐԻՍՈՒԴԱՐԵԱՆՆԵՐ—Երկու առաջարկութիւն կայ. երրորդը Պ. Շահուպաղեանցի առաջարկութիւնն է: Կարծեմ աւելորդ է քուէարկելը: Աւելի լաւ է բաւականանալ միայն նորանով, որ այդ խաղերը յանձնուեն մամուլին:

* *

Մի փոքր միջոց տալուց յետոյ Պ. ԽԴԻՇԷ ԹԱԼԱՐԲԵԿԵԱՆՆԵՐ կարգաց աշակերտներին «Թուանշաններ գնելու մասին»:

Պարոնը բացարձակապէս մերժում էր թուանշանների գործածութիւնը՝ ասելով որ՝ թուանշանները բոլորովին հարկաւոր չեն: Նա աւելացրեց. «Ինձ յայտնի է, քանի ուսուցիչ և տեսուչ է ծեծուել թուանշանների պատճառով հէնց այստեղ, Թիֆլիսում: Երբ աշակերտը կը սիրէ ուսումը կը սիրէ

առարկան և ուսուցչի անձնաւորութիւնը, նա սիրով և ուրախ կը գնայ ուսումնարան»:

Պ. ԲԱՐԻՍՈՒԴԱՐԵԱՆՆԵՐ—Պ. Թաւարբէկեանց, խնդրեմ բացատրէր թէ ինչ միջոցներով կարելի է այդ սէրը առաջացնել:

Պ. ԹԱԼԱՐԲԵԿԵԱՆՆԵՐ—Ես չեմ կարող այս րոպէիս ասել, առաջ բերել միջոցները: Նյսքանը միայն կ'ասեմ որ քաղցր պէտք է վարուել աշակերտի հետ և գործը լաւ կը գնայ:

Պ. Յ. Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՆԵՐ—Այս հարցի մասին կ'ասեմ որ ես ներկայ էի Պետերբուրգում, որտեղ մանկավարժական նիստերում երկար վիճարանութիւններ եղան դորա մասին: Բայց մի եզրակացութեան չեկան: Ես համաձայն եմ պ. Թաւարբէկեանցի ասածներին:—Ես թուանշանները համարում եմ միջանկեալ միջոցներ: Թուանշան գնելով աշակերտին բան սովորեցնել՝ միւսնոյն է թէ ասել երեխային «Քեզ միբայ կը տամ դասդ սովորիր»: Թուանշանները անբարոյականացուցիչ միջոցներ են, որ պէտք է հեռացնել մեր ուսումնարաններից: Ինչտեղ գիտութիւնը սովորում են գիտութեան համար, այնտեղ գիտութիւնը առաջ կը գնայ: Այդ պիսի միջոցները նոյն իսկ մեր ազգին էլ փաստ են տուել: Շատ քիչերը մեզանից՝ բարձր ուսում աւարտելուց յետոյ պիտանի են լինում հասարակութեանը իրանց ձեռք բերած գիտութիւնով: Մեծ մասը չեն էլ հետաքրքրւում կեանքի մեջ մըտնելիս: Սկզբից մեզ թուանշանների են սովորեցրել և այլ ևս կեանքում գիտութիւնները մեզ չեն հրապուրում: Մի ուսուցիչ, որ միայն թուանշաններով է ճանաչում իւր աշակերտներին, նա վատ ուսուցիչ է: Նա պէտք է ամէն կողմից աւել ուսումնասիրած լինի իւր սանին:

Պ. Դ. ՔԱՆԱՆԹԱՐԵԱՆՆԵՐ—Եթէ վերցնում ենք գաւառներով ամէն ազգի մեջ բնորոշուած ձեր, տեղը պէտք է նոր բան գնելք: Եւ կարծիքով, թուանշանները չպէտք է վերցնել: Այլ պէտք է թուանշան նշանակել ամիսը մի անգամ, աշակերտներից ծածուկ: Եւ իւր աշակերտներին լաւ յիշելու համար ուսուցիչը պէտք է մի յիշատակարան ունենայ:

Պ. ԱՒԵՏԻՔ ԳՈՒԼԼԵԿԵԼՆՑ—Արկնեց նոյնը—Ռոբորտ-
վեն վերցնել անկարելի է, որովհետեւ հոգաբարձուներ ու վար-
չութիւններ կան, որոնք պէտք է գիտենան թէ ինչ է շին-
ւում իրանց յանձնուած ուսումնարանում և որ աշակերտը
ինչպէս է սովորում:

Պ. Ս. ՔԱՄԵԼԵԼՆՑ—Ես առաջարկում եմ որ քա-
ղաքային ուսումնարանում վարժապետը թուանշան դնէ իսկ
գիւղական ուսումնարանում չդնէ. որովհետեւ քաղաքի ու-
սումնարանում 500 ի չափ աշակերտ կայ, ուսուցիչը ամենքին
չի կարող իւր յիշողութեան մէջ պահել. իսկ գիւղական ու-
սումնարանում հազիւ 100 աշակերտ կայ:

Պ. ՄԵՂԱՒԻԼԵԼՆՑ—Հարցը պէտք է դնել այսպէս
թէ մենք աշակերտի մէջ մասնաւոր հետաքրքրութիւն պէտք
է զարգացնենք, թէ ընդհանուր հետաքրքրութիւն: Բալերի
մրցանակների ու գովեստների համար սովորելը մասնաւոր
հետաքրքրութիւն է...

Բայց Պարոնին երկար թոյլ չտուին խօսելու, որովհետեւ
խօսեցածը բաւական անտեղի էր և մթին:

Պ. ՄԵԼՔՈՒՄԵԼՆՑ—Նոյնպէս հերքում է թուանշան-
ների գործածութիւնը:—Ես առաջարկում եմ օգուտ քաղել
ուսուցչի անձնաւորութիւնից: Ուսուցիչը իւր վարմունքով
աշակերտների հետ ոչ քաղցր պէտք է լինի, ոչ դառը,
Ելլ դեպքին յարմար պէտք է վարուի, և յաճախ մի ականարկը
միայն բաւական է աշակերտին պատմելու համար:

Պ. ԻԷԿՆԵԼՆԵԼՆՑ—Եւրոպայում թուանշանների վե-
րաբերութեամբ երկու տեսակ մանկավարժներ կան. ոմանք
ընդունում են թուանշան գործ ածելը, ոմանք չեն ընդու-
նում: Ես ուզում եմ իմանալ այս հարցը պէտք է քննար-
կել, թէ ոչ. որովհետեւ եթէ քուէարկուելուց յետոյ չպէտք
է ընդունուի թուանշանի գործածութիւնը, իմանանք՝ արդեօք
պէտք է այդ պարտաւորական լինի ամենքի համար:—Ես ցան-
կանում եմ իմանալ թէ թուանշաններ հերքողները ինչ վե-
ճակագրական ապացոյցներ են բերում նոցա փաստարու-
թեան համար. կամ եթէ թուանշանների տեղը լաւ է միջակ

ու վատ բառերն են գնում, ինչ յառաջագիմութիւն են
անում նոցա դպրոցները:

Իմ կարծիքով այն դպրոցներում որ հոգաբարձու-
թիւն կամ տեսչութիւն կայ, թուանշանը նոցա համար մի
պայմանական նշան պէտք է լինի, որ իմանան թէ ինչ է լի-
նում դպրոցում: Թուանշանը պատժի նշան չպէտք է լինի,
այլ մի տեսակ յուշարար պէտք է լինի:

Վերջը պատասխանեց պ. Թաւադէկեանցը՝ առանց մի
առանձին նոր բան ասելու, որ ամեն նարմա մի միջոց է

Արողութեցաւ այդ հարցը չքուէարկելէ:

Ներկայ էին 92 ուսուցիչ:

Ժողովը ցրուելուց յետոյ Ս. Յանձնաժողովի կողմից
ազդարարուեցաւ որ հոգաբարձուները տեսուչները, պատ-
գամաւորները և աւագ ուսուցիչները մնան եւ մնացին այդ-
պիսիք:

Նիստը բացուեցաւ:

Պ. ԱՐԻՍ. ՅԱՆԶԵԼՆԻՍԵԼՆՑ—Որովհետեւ առաջիկայ
շաբաթ օրը մեր ժողովները պէտք է վերջանան, ուստի մենք
այժմ պէտք է որոշենք երկրորդ Ընդհանուր Ժողովը: Իսկ
երբ այդ որոշուի, պէտք է որ Ս. Յանձնաժողովի ըրոր գոր-
ծերը այդ ժողովի նախապատրաստող յանձնաժողին յան-
ձնուին և նա շարունակէ մեր սկսածը: Այժմ ձեզ մնում է
որոշել թէ ո՞րտեղ և ե՞րբ պէտք է անել այդ երկրորդ ժողովը:

Ս. Յանձնաժողովի նախագահի բացակայութեան պատ-
ճառով ժողովը ղեկավարելու համար նորա տեղը նստեց
փոխ-նախագահ Պ. ԳԷՈՐԳ. ԻԷԼՆԳՈՒԼԵԼՆՑԸ:

Պ. ԻԷԼՆԳՈՒԼԵԼՆՑ—Ես նախ և առաջ այսպիսի հարց
կը դնեմ. հարկաւոր է արդեօք որ մեր սկսածը շարունակելու
համար ունենանք այսպիսի պարբերական ժողովներ:

Երբ ժողովը կարեւոր համարելով դրական պատասխան
տուեց, պ. Փոխ-նախագահը հարց դրեց՝ «Երբեք քանի՞
աւարուց յետոյ պէտք է անել երկրորդ ժողովը»:

Լսուեցան ձայներ՝ «Երեք տարուց յետոյ»:

Պ. ՂԱԽԻՆԱՍԵԱՆՅ—Իմ կարծիքով աւելի լաւ կը լինի, որ չորս տարուց յետոյ լինի. որովհետեւ, ինչպէս ներկայ ժողովը ապացուցեց, մեզ աւելի երկար նախապատրաստութիւն է հարկաւոր:

Չայները շարունակուած էին և ոմանք 3, ոմանք 4 տարի էին ուզում:

Պ. ԲԵԿՆԱԶԱՐԵԱՆՅ—Իմ կարծիքով, լաւ կը լինի որ միւս ժողովը լինի 7 տարուց յետոյ: Եւ ահա ինչպէս. ամէն 3 տարին մի անգամ մասնաւոր թաժական ժողով լինելուց յետոյ՝ 7 երորդ տարին ընդհանուր ժողով լինի: Լաւ կը լինէր որ՝ որովհետեւ է՛լ ժամանակ չէ մնացել, ինչպէս պ. Զիգիանեանցը առաջարկեց, յարաբերութեանց խնդիրը (այսինքն՝ ուսուցիչների առ տեսուչն, տեսչի առ հոգաբարձուները և այլն) մինչև շաբաթ մշակուէր և մեր որոշումների հետ միասին առաջարկուէր Վեհափառին:

Ներկայ եղողների մեծամասնութիւնը որոշեց երկրորդ ժողովը անել 4 տարուց յետոյ:

Մնում էր որոշել տեղը:

Շատ ձայներ ուզում էին որ դարձեալ Թիֆլիսում լինի:

Պ. ԲԵԿՆԱԶԱՐԵԱՆՅ—Ես առաջարկում եմ որ Էջմիածնում լինի:

Պ. ԱՐԻՍ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅ—Ես համաձայն եմ որ այդ տեղը լինի Էջմիածինը. որովհետեւ տանելով ժողովը հայաբնակ երկրի մէջ տեղը, նորան կը մասնակցեն շատ գիւղական ուսուցիչներ, որ աւելի կարեւոր է:

Պ. ԵՐԻՑԵԱՆՅԸ, հարցին բաղմակողմանի նայելով, շատ կետերի վերաբերութեամբ ցոյց տալով Էջմիածնի առաւելութիւնը, պնդում էր որ այնտեղ լինի:

Պ. ԱՂԱԲԵՍԵԱՆԻՐ ԲԻՇՄԻՇԵԱՆՅ—Էջմիածինը լաւ է, յարմար է. բայց գուցէ Վեհափառը թոյլ չտայ. Իմ կարծիքով, աւելի լաւ է մօտիկ Երևանը որոշել:

Պ. ԵՒԱՆԳՈՒԼԵԱՆՅ—Որովհետեւ այդ երկուսը մեզ համար իսկապէս մէկ են, մանաւանդ որ այնքան մօտիկ են միմեանց, աւելի լաւ կը լինի, որ Էջմիածին և Երևան մէկ չինենք:

Հարկաւոր համարուեցաւ քուէարկել Թիֆլիս, Երևան և Էջմիածին: Չայներ հաւաքելուց երեւցաւ, որ 7 մարդ ուզում են Թիֆլիսը, 8ը Երևանը և 15ը Էջմիածինը:

Վերջապէս որոշուեցաւ որ այդ հարցը թողնուի Ընդհանուր ժողովի վճռին:

Ներկայ էին 30 հոգի:

ԼԵ.

Մեղանքների 10.

Լ---

Մենք ներկայ չէինք: Պարապել են Թուրքաձորի թիւով Պ. ԱԻԵՏԻՔ ԳՈՒԼԼԱԿԵԱՆՅԸ, երրորդ բաժանման. իսկ Պ. ՍԱՐԳԻՍ ԱԻԱԳԵԱՆՅԸ երկրորդ բաժանման հետ: Եղել են և նկատողութիւնների, մանաւանդ, ինչպէս յետոյ լսեցինք, բաւական չար հոգով:

Ներկայ էին 91 ուսուցիչ:

ԼԲ.

Ե.Է.Կ.

Նախագահ Պ. ԲԱՐԻՈՒԴԱՐԵԱՆՅԸ մի համառօտ զեկուցում տալով 35ից Մասնաժողովի գործունէութեան մասին, ասաց.

ա) Ծրագրի քննութեան մասին որոշուեցաւ, որ ամբողջապէս կարգացուի և նկատողութիւնները վերջը անուին:

Վարդաբույն յետոյ Նախագահը առաջարկեց ժողովին, որ իրաւունք տայ Մասնաժողովին որ նա շարունակէ գործը:

հրաւիրէ մասնաւոր անձինք, ձայն տալով նոցա ծրագրերի մշակման մէջ: ապա պատրաստել ծրագրերը և ուղարկել՝ ուր հարկն է:

2. սյների առաւելութեամբ ժողովը տուելոյ այդ իրաւունքը Մասնաժողովին:

բ) Երկրորդ հարցը ուսումնարանաց և ուսուցչաց ապահովութեան հարցն է: որ ժամանակի սղութեան պատճառով չկարողացաւ վճռուել: Ուստի ես առաջարկում եմ որ նոյն Մասնաժողովին իրաւունք տրուի այդ հարցերը կանոնաւոր կերպով մշակելու. որ մինչև առաջիկայ Յունուար ամիսը տպուի լրագրութեան մէջ ի գիտութիւն ամենքի:

Ժողովը այդ առաջարկութիւնն էլ ընդունեց:

գ) Երրորդը յարաբերութեանց հարցն է: Ես դորա մասին առաջարկում եմ մի մասնաժողով ընտրել որ ուսումնասիրի այդ հարցը և իւր որոշմունքը ներկայացնի՝ ուր հարկն է ի տնօրինութիւն. նոյնպէս մինչև Յունուար ամիսը:

Ժողովը ընդունեց նաև այդ առաջարկութիւնը: Գալով ծխական դպրոցների Ծրագրին, պ. Նախագահը ասաց. «Եթէ դորա վերաբերութեամբ կան որեւիցէ նկատողութիւններ, թող ցանկացողները գրաւոր առաջարկեն իրանց նկատողութիւնները»:

դ) ԽԱՏԻՍԵԱՆՑ—Շատ ցանկալի էր որ Ծրագրի քննութիւնը վերջացած լինէր: Բայց որովհետև արդէն էլ ժամանակ չկայ ուստի ես առաջարկում եմ նախ տպել Ծրագիրը որ նորա հետ կարողանանք ծանոթանալ, և տպուի լրագրում 1 կամ 2 ամսուայ մէջ, որ յետոյ ցանկացողները իրանց կարծիքները ներկայացնեն Մասնաժողովին, որ նա կարող լինի ընդունել կամ մերժել:

դ) ԳԵՂԱՄԵԱՆՑ—Որպէս զի Ծրագիրը կաթողիկոսին ներկայանալու ժամանակ մի վաւերականութիւն ունենայ, ես առաջարկում եմ որ նորա վերջը 35-ից Մասնաժողովի ստորագրութիւնը լինի:

դ) ԲԱՐԻՍՈՒԳԵՐԵԱՆՑ—Այդ գծուար է: Մինչև երբ պէտք է ուղարկել զանազան քաղաքներ, անդամներին ստորագրել տալու համար: Աւելի լաւ կը լինի որ բացակայ ան-

դամների տեղը ընտրուող նոր անդամները ստորագրեն: Այն ժամանակ հետ կը լինի որովհետև ամենքը այստեղ կը լինեն:

դ) ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ՏԵՐ ԴԵՌՆԵԱՆՑ—Պէտք է կրկին քննել այստեղ այդ Ծրագիրը:

դ) ԲԱՐԻՍՈՒԳԵՐԵԱՆՑ—Մասնաժողովը միայն զեկուցումը պէտք է տար իւր արածների մասին, որովհետև այսպիսի մի բաղամարդ ժողովում անկարելի է Ծրագիր քննել:

դ) ԽԱՏԻՍԵԱՆՑ—Ես ևս անկարելի գտնելով Ծրագրի քննելու Ընդհանուր ժողովում, կրկնում եմ իմ առաջարկութիւնը:

դ) ԳԵՂԱՄԵԱՆՑ—35 հոգուց բաղկացած Մասնաժողովին հաւատարմատարի նշանակութիւն տալու համար թող Ընդհանուր ժողովը մի արձանագրութիւն կազմէ:

դ) ԲԱՐԻՍՈՒԳԵՐԵԱՆՑ—Աւհատուի կոնկակով ինձ է յանձնուած Ընդհանուր ժողով կազմելու ինձնից կը հարցընեն ժողովների արդիւնքի մասին, ուստի և միայն ես պէտք է առաջարկեմ Ծրագրի հաստատութիւնը:

դ) ՄԵՂԱԴԵՐԵԱՆՑ—Որքան ինձ յայտնի է, մեր անցեալ մի նիստի մէջ կայացրած վճիռներից, Ծրագրի քննութիւնը յանձնուեցաւ Մասնաժողովին ոչ թէ այն նպատակով որ քննէ ու վճիռ տայ, այլ որ դորանով Ընդհանուր ժողովի դործը զիւրանայ: Մասնաժողովը պէտք քննի և յետոյ պէտք է առաջարկի Ընդհանուր ժողովին, որ Ընդհանուր ժողովը վաւերացնէ: Օրէնսդրական մարմինը Ընդհանուր ժողովն է. իսկ Մասնաժողովը պաշտօնայ է, որին յանձնուել է մշակել մի յայտնի հարց:

դ) Վ. ԵՂԱԶԱՐԵԱՆՑ (Երևանցի)—Ես էլ նոյն կարծիքի եմ. և կ'աւելացնեմ որ մի այդպիսի Ծրագիր, որ Ընդհանուր ժողովի քննութեանը չէ ենթարկուելու, Ընդհանուր ժողովի Ծրագիր չէ կարող համարուել:

Այս երկու տարբեր բացատրութեանց առաջ գալու պատճառով կարգացուեցաւ արձանագրութիւնը, որպէսզի երևեցաւ որ Մասնաժողովի քննելուց յետոյ Ծրագիրը պէտք է Ընդհանուր ժողովին առաջարկուի:

Սորա մասին մենք ոչինչ ասելիք չունենք: Թո՛ղ խօսի
գրքիս 32-րդ երեսը (12—16-րդ տողը):

Պ. ՍՊԱՆԴԱՐԵԱՆՑ—Ինչքան ես մտաբերում եմ: Մաս-
նաժողովին վճիռ կայացնելու իրաւունք չէ տուած: Ես կար-
ծում եմ եթէ գիտեսայինք որ այդ Մասնաժողովը պէտք է
և վերջնական վճիռ տայ, մենք աւելի ծանր կը վերաբերուէինք
35 հոգու ընտրութեանը:

Պ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԲԱԹԱՆԵԱՆՑ—Ես կարծում եմ
լաւ կը լինի խնդրել Կաթողիկոսին հեռագրով որ թոյլ տայ
էլի մի քանի օր, որ Մասնաժողովի մշակած Ծրագիրը օրի-
նաւոր քննութեան ենթարկուի:

ԸՆԴ արդէն ուշ է, պատասխանեցին մի քանի ձայներ,
եւ ժողովը չկամեցաւ այլ ևս քննել Ծրագիրը:

Պ. ԱԲԻՍ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆՑ—Եթէ Ընդհանուր Ժո-
ղովը չէ ուղղում քննել, ուրեմն թո՛ղ իրաւունք տայ Մաս-
նաժողովին Ծրագիրը Կաթողիկոսին ներկայացնելու:

Պ. ՍԵՆԵՔԵՐԻՄ ԱՐԾՐՈՒՆԻ (որ նիստի սկզբումը ներ-
կայ չէր).—Պարոններ, ինչպէս ես նկատում եմ, դուք այս
նիստի սկզբումը երկու սխալ էք արել՝ ձեր առաջին երկու
հարցը վճռելով: Դա մեծ գործ է. այդպիսի մեծ գործ պէտք
է կատարուի ձեր ամենիդ՝ ծիական դպրոցների ուսուցիչներիդ
մասնակցութեամբ: Ես բոլորովին անյարմար եմ համարում
35 հոգուց բաղկացած Մասնաժողովի մշակած ծրագիրը իրրեւ
Ընդհանուր Ժողովի մշակած ծրագիր ընդունելը: Ես առա-
ջարկում եմ անպատճառ քննել ներկայ նիստում: Բացի դո-
րանից՝ հարկաւոր եմ համարում աւելացնել որ ամեն ընդ-
հանուր, գիտնական ու հասարակական ժողովներում խօսո-
ղին 10 րոպէ ժամանակ է տրուում և նախագահը 11-րորդ
րոպէին միայն կարող է ընդհատել նորան:

Ժողովը ծափահարեց պ. Արծրունուն և Վեցցէ՛ Ի ձայ-
ներ լսուեցան:—

Նիստը մի քանի րոպէով ընդմիջուելուց յետոյ.

Պ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆՑ—Պարոններ, ես առաջարկում
եմ որ բացակայ եղող Մասնաժողովի անդամների տեղը նոր
անդամները ժողովը ինքը ընտրէ:

Քուէարկուեցաւ այդ առաջարկութիւնը և մի քանիսի
ոտքի կանգնելով շնորհունեցաւ:

Պ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆՑ—Կամենում էք որ հէնց այս նիս-
տում քննուի Ծրագիրը:

Մեծամասնութիւնը կանգնելով համաձայնութիւն յայտ-
նեց:

Պ. ՍՊԱՆԴԱՐԵԱՆՑ—Որովհետեւ երկար վիճարանու-
թիւնները անտեղի կը լինեն հիմա և ժամանակի կորուստ կը
լինի, ուստի ես առաջարկում եմ լաւ կը լինի ամեն յօդուած
կարգաւ և առանց վիճարանութեան քուէարկել ապա ըն-
դունուած կետերը բաց թողնել. իսկ ընդունուածները իրրեւ
Ընդհանուր Ժողովի վճիռ առաջարկել տնօրինելու՝ ում հարկն
է: (Հաւանութեան ձայներ):

Յետոյ պ. Քարտուղարը սկսեց յօդուած առ յօդուած
կարգաւ իւրաքանչիւր տարուայ ամիսի ծրագիրը. և ի՛նչ կետի
մասին որ ժողովը լուրթիւն էր պահպանում, այն արդէն
ընդունուած էր համարում: Իսկ եթէ մէկը մի նկատողու-
թիւն ունէր անելու, իսկոյն անում էր և ձայներ հաւաքելով
մտցնում էին հարկաւոր համարուած փոփոխութիւնները:

Ա. տարուայ ընթացքի մէջ Թուաբանութիւնը ոմանք
անբաւարար համարեցին: Բայց կրկին կարգաւուց յետոյ ըն-
դունուեցաւ, ինչպէս որ կար:

Բ. տարի.—Կրօնագիտութիւնից աղօթքների աշխարհա-
բար և գրաբար լինելու կամ չլինելու մասին խօսողներ եղան:
Թուաբանութեան մասին միայն երեք հոգի չհամաձայնեցան:

Գ. տարի.—Կրօնագիտութեան մասին Յիսուսի կեան-
քը, խօսքերի համար բացատրութիւն խնդրուեցաւ: Բացա-
տրեց Պ. ԱԲԻՍ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆՑ, Բայց որովհետեւ
Ժողովի մեծամասնութեան կողմից այդ խօսքերը ծանր ու
առաձգական նկատուեցան, ուստի առաջարկուեցաւ փոխել
խմբագրութեան ձևը, այոց լեզուի ընթացքի մասին տերմին-
ների և ընթերցանութեան նիւթի վերաբերութեամբ մի քանիսը
չէին համաձայնում: Ռուսաց լեզուի ընթացքը շատերը շատ
համարում և մեծամասնութիւնը կանգնելով չհամաձայ-
նեց:

Ձայներ լսուեցան որ Մասնաժողովի անդամները, որոնք այդ նիստին մի որոշ տեղ ունեին բռնած, չկանգնեն ձայն տալու. որովհետեւ իրանց գործը լինելով նոքա միշտ կը կանգնեն:

Ռուսաց լեզուից միայն քերականական մասն էին շատ համարում. ուստի համաձայն չեղողներին տրտուռն լինելով չտալու համար՝ Մասնաժողովի նախագահ Պ. ԱԲԻՍ. ՅՈՎ. ՀԱՆՆԻՍԵԱՆՆԸ ասաց որ «այդ կարելի է փոխել»:

Գ. տարի. — Կրօնագիտութիւնից «եկեղեցւոյ խորհուրդները» խօսքերի մօտ առաջարկոււմ էր փակագծում աւելացնել՝ պատարագի, ձեռնագրութեան և այլն խօսքերը: Խմբագրուեցաւ այսպէս՝ «Կարեոր տեղեկութիւններ պատարագի արարողութեան մասին»:

Եյս առարկայի վերաբերութեամբ առհասարակ խօսում էր Հայր Աղապետն, որ և յետոյ ասաց. «Որովհետեւ գրաբար լեզու կայ, ուրեմն կարելի է և գրաբար աղօթքներ աւելացնել»:

Մեծամանութիւնը համաձայն չէր:

ԳԵՐ. ՍԱՀԱԿ ԱՆՐԴԱՊԵՏ ԽԱՊԵՅԵԱՆՅ—Իմ կարծիքովս, լաւ կը լինի որ ուսուցիչը Հայոց եկեղեցւոյ հիմնարկութեան վերայ ամիոփ գաղափար տայ ծխակա, դպրոցի ընթացքը աւարտող աշակերտին (հաւանութեան ձայներ) մինչև Լուսաւորիչ. թէ ինչպէս է կազմուած մեր եկեղեցւոյ հիմնաւորութեան պատմութիւնը:

Եւ խմբագրուեցաւ այսպէս. «Հայոց եկեղեցւոյ հիմնաւորութեան և սկզբնաւորութեան պատմութիւնը Թադէոս և Բարդուղիմէոս առաքեալների և Լուսաւորչի քարոզութեամբը»:

Հայոց լեզուի մասին ձայներ լսուեցան՝ «Հատ գեղեցիկ է»: Աշխարհագրութեան մասին՝ նոյնպէս:

Ռուսաց լեզուի առաջին տարուայ քերականութիւնը առաջարկուեցաւ աւելացնել երկրորդ տարուայ վերայ: Սեռերի մասին տալիք տեղեկութիւնը քուէարկուելով մնաց երրորդ տարուայ մէջ: Իսկ հոլովմունքների տեղեկութիւնը տեղափոխուեցաւ չորրորդ տարին:

Թուարանութեան մասին «Հատ լաւ է»: ասացին: Եյրպիսով Ծրագրի քննութիւնը աւարտուելուց յետոյ Պ. ԱՆՐԴԱՊԵՏ ԽԱՊԵՏ ՀԱՐԱՐԵՑ. — Եյս Ծրագիրը ընդունում է. Ընդհանուր ժողովը:

Ամենքի վեր կենալով ընդունուեցաւ:

Ներկայ էին 89 ուսուցիչ:

19.

Սեպտեմբերի 11

Առաջ

Գագախօսութեան սկզբին ներկայ էինք: — Պ. ՄԻՔԷՆՅԵԱՆ ՍԱՀԱԿԱՊԵՏ ԽԱՊԵՏ ՀԱՐԱՐԵՑ. — Գագախօսեց Գեղարքութեան մասին:

Պարոնը բացատրեց գրիչ բռնելու փշանակը, տետրի շրջութիւնը, ասելով որ տետրը 35 աստիճան ունեցող սուր անկիւն պէտք է կազմի սեղանի ստորին եզրի հետ: — Հիմնական կամ տարբական գծեր կան, որոնք միշտ գրոււմ են վերեւից ցած. միւս գծերը երկրորդական գծերն են որոնք պատոււմ են մոզային գծեր և միշտ անցնում են ցածից վեր: — Տառերը բաղկանում են ուղիղ և կոր հաստ գծերից, աղեղնաձև, ձուձև կամ կիսաձուձև, երկար բարակ կամ հաստ բացձև և ալիքաձև, օղակներ, հանդդոյցներ... Բարակ կամ մազային տառերը լինում են տողից վեր կամ վար գնացող: Երկու տողի մէջ վերցրած գծի 2/3 ի չափ պէտք է աշակերտը վերցնի տողից վեր և վար: — Պէտք է աշխատել ձեռքի մարմնամարդութեամբ վարժեցնել ձեռքի և մատների շարժողութիւնը: Առաջ պէտք է տալ թեք ձուձև գիծ, որ 8 անգամ իրար վերայ կրկնուելով հաստանում է: Յետոյ պէտք է տալ ուղիղ թեք գիծ, որ նոյնպէս 8 անգամ կրկնուելով պէտք է հաստանայ:

Յետոյ այդ երկու տեսակ գծերը միասին կապելով՝ դարձեալ պէտք է 8 անգամ կրկնել: Ապա միւսնոյն աւելի բաղադրեալ: Այստեղ նա կարողանում է մատը նաեւ առաջ տանել:—Այժմ հիմնական գծերը: Հիմնական գծերը միայն 5 են:

Պ. Սալամբէկեանցը ցոյց տուեց այդ գծերի կազմութիւնը և նոցանով նախ հայերէն, յետոյ նաեւ առաջին խմբի ռուսերէն բառեր կազմելով: Ընդ ամենը 16 վարժութեան օրինակ ցոյց տալուց յետոյ ներկայացրեց գլխագրերը:—

Որովհետեւ այս առաւօտուայ համար որոշուած էր երեք դաս պարագել, ուստի մեծամասնութեան շանկութեամբ պ. Սալամբէկեանցի դասախօսութեան մասին անելիք նկատողութիւնները թողնուեցան, որ տեսնեն նշանակուած երեք դասերը՝ երկուսը Հայոց լեզուի և մէկը Դիտողական ուսման:

* *

Կարճատեւ ընդմիջումից յետոյ Հայր ՄԿՐՏԻՉ ԳԱՅՖԱՆՃԵԱՆՅԸ երկրորդ տարուայ աշակերտների հետ սկսեց պարագել մայրենի լեզուի Գերականութիւնից տարրական տեղեկութիւն տալով: Տէր Հայրը ցանկանում էր պարագել երրորդ տարուայ աշակերտների հետ, բայց իւր առաջը երկրորդ տարուայ աշակերտներ տեսնելով ասաց. «Այժմ ես ստիպուած եմ միայն առարկաների և նոցա տեսակների մասին խօսելու»:

Թէպէտ սկզբից շատերին այնպէս էր թուում որ չարժէ մի այդպիսի դատարկ բանի համար նստել, այդուամենայնիւ, ինչպէս պատմեցին մեզ, յետոյ դասը շատ յաջող էր անցել և ծափահարութեամբ վարձատրել էին տէր հօրը: Ամէն տեսնող գովում էր:—Մենք չկարողացանք ներկայ գտնուիլ:

* *

Յետոյ պարագեց Պ. ՅԱԿՈԲ ԽՈՋԱՄԻՐԵԱՆՅԸ: Նրստած էին երրորդ տարուայ 8 աշակերտ, որոնց նա ցանկանում էր հասկացողութիւն տալ Յատուկ անուանց ուղղագրութեան մասին: Նա աշակերտներին բաց անել տալով «Նահապետական և հայրենի աշխարհ»-ը՝ ասաց. «Մենք կը կար-

դանք Արրահամի պատմութիւնը և կը տեսնենք՝ նորա մէջ անուններ կան թէ ոչ»:—

Պ. Խոջամիրեանցի դասը նոյնպէս յաջող վերջացաւ և ծափահարութեամբ վարձատրուեցաւ:

Սկսուեցան նկատողութիւնները: Հայր Գայֆաճեանցին թեթեւ նկատողութիւններ արին պ. պ. Ն. Համբարձումեանց և Ս. Աստուածատրեանց: Վերջինս ասաց որ՝ տէր հօր դասը մի այնպիսի խառնիշփոթ բան էր որ ինքը ոչինչ չհասկացաւ:

Ի հարկէ նա կարող էր ոչինչ չհասկանալ տէր հօր պարագումներից: Բայց մենք դարմացանք՝ ինչպէս տէր հայրը թոյլ տուեց իրան մի այդպիսի ժողովում իւր ընդդիմախօսին պատասխանել. «Ես մեղաւոր չեմ որ գուր չէք հասկացել. համեցէք եկէք իմ սենեակը և ես կը հասկացնեմ ձեզ»:

Իսկ պ. Խոջամիրեանցին միայն տողերի ս գրողը նկատողութիւն արեց, ասելով. «Պ. Խոջամիրեանցի դասը բաւական յաջող անց կացաւ: Բայց, իմ կարծիքով, այդ յաջողութեան զխաւոր պատճառներից մէկն էլ այն էր, որ նա պարագումներ երրորդ տարուայ աշակերտների հետ: Ընտրուած յիւթը այնքան թեթեւ բան էր, որ շատ դիւրութեամբ նոյնը կարելի էր նաեւ երկրորդ տարուայ աշակերտներին մատակարարել: Այնուամենայնիւ ես ուզում եմ մի քանի փոքրիկ նկատողութիւն անել, թէպէտ, աւելացնում եմ, դոքա այնչափ աննշան են որ հազիւ թէ ուրիշ որեւիցէ ուսուցիչ զերծ լինի այդպիսի թոյլ կողմերից:

Պ. Խոջամիրեանցը խօսելով Միջագետքի մասին, շատ լաւ կ'անէր և դժուար էլ չէր, եթէ իսկոյն բացատրէր որ Միջագետք նշանակում է գետերի մէջ գտնուած երկիր:—Երբ ասաց որ Տէր Խօսքը Աստուծոն վերաբերելով պէտք է գրենք Ստոպի—լաւ կը լինէր, եթէ աւելացնէր՝ «Իսկ եթէ Աստուծոն անուն չէ, պէտք է գրենք փոքր տառով: Օրինակ «Գրքի տէր, տան տէր և այլն»:—Պ. Խոջամիրեանցը յատուկ անունները նախագասութեանց մէջ զրտնել տալու համար յարմար օրինակներ չէր բերում: Օրինակ՝ նա ասում էր, «Գրիգորը գնաց ուսումնարան», և հարցնում էր թէ այդ խօսքերից որը պէտք է գրուի մեծ տառով: Աշա-

ախոռներում երկար ժամանակ մնացող ձիաները հիւանդացել են, — ուրեմն ո՞րքան աւելի ճիշտ պէտք է լինի մատաղ սերնդի կազմուածքի վերաբերութեամբ:

Օգլը մեծ ազդեցութիւն ունի մանկան առողջութեան վերայ: մանուաւնդ նստողական խաղերի մէջ: Իւրաքանչիւր աշակերտի համար 15 մետր խորանարդ օդ պէտք է լինի: Սաների թիւը մեծ չպէտք է լինի սենեակում: քանի որ Ֆրեդերիկ միտքն էր մանկանց ինքնուրոյնութիւնը և առանձնայատկութիւնները զարգացնել:

Մանկական պարտիզէ շինութիւնը պէտք է նաև լուսին յարմարեցնել որ փնտսկար չլինի մանկանց համար: Սենեակները դէպի արեւելք կամ հարաւարեւելք պէտք է նայեն:

Սանիկների թիւը պէտք է լինի 20—25, ամենաշատը 30:

Վենտիլէի աջի աշին գալով մի ընդհանուր սկզբունք կը յայտնեն: Օգտամարութիւնը պէտք է կատարուի առաստաղի բարձրից, ոչ թէ լուսամուտներից կամ յատակից: Օգտահանը պէտք է շինել առաստաղում, ինչպէս հայ գիւղացին երգիկէ բաց անում: Եւ այդ շատ հասկանալի է, քանի որ անմաքուր օդը միշտ վեր է բարձրանում: Քիմիկոսների կարծիքով, որովհետև ածխածինը ծանր է օդից, ցած պէտք է նստի: Ամէն պարապմունք աւարտելուց յետոյ, նոյն իսկ ձմեռ ժամանակ լուսամուտները պէտք է բացուին, թէկուզ այդ շատ թանկ նստի: Ցախտակամածը պէտք է ներկուած լինի և շարաթը երկու անգամ իւզի և մեղրամոմի զանգուածով սրբուած լինի, որ թողը չփնտսէ թռչերին: Աւր որ տների առաջը պարտէզ կը լինի, այդ պարտէզը բուն մանկական պարտէզ պէտք է լինի, որտեղ մանուկները ծաղիկներն ու թիթեռնիկների հետ մի հրաշալի տեսարան կը ներկայացնեն: Պարտիզի մէջը կակուզ, ծեծուած աւաղով ու հարթուած շրջանաձև տեղ պէտք է լինի և մի փոքր գալլերէյ, ուր մանուկները կը հանգստանան խաղից յետոյ: Այդտեղ ածուներ կ'ունենան, որոնց վերայ իրանք մանուկները կը հսկեն: Ինչպէս արդէն յայտնի է, դաշտում ևս նոքա աննկատելի կերպով ծանօթանում են կենդանիների և բոյսերի հետ: Բայց շատ տեղ մանուկները պատշգամբում են խաղում: որ լաւ չէ: Ֆրեդերիկ գաղափա-

րով նստարանները այնպէս պէտք է լինեն, ինչպէս պոփորաբար երեխաների խաղը կեանքի մէջ պահանջուէ: Ֆրանսիական սիստէմը իմ կարծիքով այդ նպատակին համապատասխան չէ: Միւս մանր հանգամանքների մասին այլևս չեմ ուզում երկարացնել խօսքս:

Այժմ տեսնենք ներքին պարտէզը: — Պարապմունքները օրուայ մէջ միշտ պէտք է փոփոխուեն, որովհետև միակերպ պարապմունքը շատ ծանձրալի է: Անդադար նկարելը, ասելով ծակոտելը աչաց մեծ փնտս կարող է տալ: Այս պարապմունքները ձմեռը առաւօտը պէտք է լինեն, որովհետև դոքա աւելի լոյս են պահանջում: —

Գալով մաքրութեանը, Մանկական պարտէզը մանկանց մաքրասիրութիւնը զարգացնելով, պէտք է առաջն առնէ ծնողաց սխալների: Առանձին վարժուհի պէտք է նշանակուի ծաղիկոց գնացող սանիկին ընդունելու համար, որ մաքրութեան վերայ մեծ ուշադրութիւն պէտք է դարձնի, որովհետև անմաքրութիւնը յետոյ վարակիչ կարող է լինել:

Մանուկների արեան շրջանը կանոնաւորելու համար պէտք է ռեննալ նաև գի մնաստի հայ: Նստատեղաւոր շարժումները կը սիրեն մանուկները: Միասին մի շրջան կազմած կենդանեաց կոզմից ներկայացում են տալիս, և այդ պարապմունքը շատ օգտաւէտ է: Մանուկանդ տակտով կատարուող խաղերը շատ օգտակար են, որովհետև աւելի զգարթացնում են մանուկներին:

Երգերի եղանակներն էլ սակաւ ազդեցութիւն չունեն նոցա կուրծքի և թոքերի վերայ: Լուսաւորուած երկրներում կանոնաւորուած երգեցողութեանը աւելի նշանակութիւն են տալիս: քան մարմամարդութեանը: Մանուկներին առաջարկուած երգերը պէտք է նոցա կոկորդի զարգացման համապատասխան եղանակներ ունենան: Պարտիզպանուհին էլ բաւական հակացողութիւն պէտք է ռեննայ առողջապահութիւնից: Մանկական պարտէզը կարող է նաև բուն համարուել հիւանդութեան տարածուելու: Մանկական հիւանդութիւններից աւելի կարմրուկի վերայ կառավարչուհին միշտ պէտք է ուշադրութիւն դարձնի: Կար-

մըրուկի նշանները տեսնելից նա էլ չպէտք է թոյլ տայ երե-
խային Ծաղկոց յաճախելու:—Շատ կ'երկարէր, եթէ միւս
հիւանդութիւններն էլ թուէի մի առ մի: Մանկական պար-
տէզը կարող է մանկական էպիդիմիայի առաջն առնել գեր-
դաստանների մէջ:

Քանի որ մանկական պարտիզպանութեան հոգ աղքատ կա-
տարելութիւններ են պահանջում, մնում է միջնակարգ դըպ-
րոցների բարձր դասատներում մտնել Մանկական պարտիզ
պարապմունքը, մանաւանդ Մանկատաժութիւնը, և պէտք է
ծանօթացնել աշակերտութիւններին մանկական գլխաւոր հիւան-
դութիւնների հետ:—որ Վեննայի Մանկական պարտիզի տուած
չար օրինակից ազատուենք:

Դուք, պ. ուսուցիչներ, գաւառներում պէտք է նպաս-
տէք այդ իդէալին: (Բարձրաձայն ծափահարութիւններ):

Մեծ. Բժշկի դասախօսութեան մասին ընդգիմախօսելը
աւելորդ ու անյարմար համարելով՝ պ. Նախագահը յայտ-
նեց որ Ընհանուր ժողովի պարապմունքները վերջացան, որի
համար վաղը մի համառօտ զեկուցութիւն կ'անուի: Էսկ այժմ
ասաց նա, քանի որ մենք դեռ ևս չենք հեռացել իրարից,
պէտք է վերջին խօսքը ասենք Երկրորդ Ուսուցչական ժողովի
մասին: Անցեալ գիշերը մի ժողով կայացաւ տեսուչներից,
պատգամաւորներից և աւագ ուսուցիչներից և որոշուեցան մի
քանի էական հարցեր. բայց վճիռ տալը թողնուեցաւ Ընդ-
հանուր ժողովին: Որոշուեցաւ որ երկրորդ ժողովը լինի 4
տարուց յետոյ և Էջմիածնում: Այժմ ևս հարցնում եմ: Հա-
մաձայն է ժողովը այդ որոշմանը:

Պ. Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅԱՆ—Ես առաջարկում եմ երեք
տարի. չորս տարին, իմ կարծիքով, ուշ է:

Պ. ՄԵԼՔՈՒՄԵԱՆՅԱՆ—Բացառեց թէ ինչու նախըն-
թաց ժողովում որոշուեցաւ չորս տարուց յետոյ անել Երկ-
րորդ ժողովը:

Պ. ԹԱԼԱՐԻԷԿԵԱՆՅԱՆ—Ես էլ բաւական եմ համարում
երեք տարին:

Պ. ԱՐԻՍ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅԱՆ—Կրկին բացատրեց:

Պ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍ ԲԱԹԱՆԵԱՆՅԱՆ—Մենք մի կարեւոր
հարց մոռացել ենք: Ձեզ քաջ յայտնի է որ մենք օրինաւոր
դասագրքեր չունենք և ունեցածներն էլ մեծ մասամբ անյար-
մար են: Այդ պատճառով ես առաջարկում եմ երկրորդ ժո-
ղովը անել հինգ տարուց յետոյ, որպէսզի հեղինակները ի
նկատի առնեն մեր մշակած Ծրագիրը և ըստ այնմ պատրաս-
տեն հարկաւոր դասագրքերը:

Պ. ՍՊԱՆԴԱՐԵԱՆՅԱՆ—Հարցը շատ չերկարացնելու հա-
մար ես առաջարկում եմ քուէարկել:

Պ. ԲԱՐԻՍՈՒԴԱՐԵԱՆՅԱՆ—Ես դարձեալ ըստ առաջար-
կութիւնները կարգով կը քուէարկեմ: Ո՛վ որ համաձայն է
որ երկրորդ Ուսուցչական ժողովը լինի 3 տարուց յետոյ,
թո՛ղ կանգնի:

Մի քանի հոգի միայն կանգնեցին:

Պ. ԲԱՐԻՍՈՒԴԱՐԵԱՆՅԱՆ—Այժմ թո՛ղ կանգնեն նորա,
որոնք ցանկանում են որ 4 տարուց յետոյ լինի:

Մեծամասնութեան կանգնելովը վճռուեցաւ 4 տարուց
յետոյ կազմել Երկրորդ Ընդհանուր Ուսուցչական ժողովը:

Գալով ժողովի գումարուելու տեղին՝ Պ. ԱՐԻՍ, ՅՈՎ-
ՀԱՆՆԻՍԵԱՆՅԱՆ բացատրեց թէ ինչու անցեալ ժողովը որո-
շել է Էջմիածինը:

Պ. ԵՂԱՆԶԱՐԵԱՆՅԱՆ (Երևանցի)—Էջմիածնում բնա-
կարան չկայ: Ճեմարանական վարչութիւնը չի թոյլ տայ ու-
սուցիչներին Էջմիածնում բնակելու: Ամէն տարի արձակուր-
դին, թէպէտ աշակերտները գնում են իրանց տները, բայց
չատերն էլ մնում են: Այս տարի 50 աշակերտ մնացին Էջ-
միածնում: Իսկ Ղազարապատում հնար չկայ բնակելու: Ես
առաջարկում եմ Երևանը, որ այդ կողմից ամէն յարմա-
րութիւնն էլ ունի:

Պ. ՍՊԱՆԴԱՐԵԱՆՅԱՆ ցոյց տալով թէ՛ Էջմիածնի և
թէ՛ Երևանի անյարմարութիւնները, դարձեալ առաջարկում
է Թիֆլիսը, որ նորա ասելով, անվերջ յարմարութիւններ
ունի: Էսկ եթէ շարունակում է պարօնը, ժողովը ցանկա-
նում է որ Թիֆլիսից դուրսը լինի,—եւ կ'առաջարկեմ Ալեք-

սանդրոպոլը, որ մտնի է Անիին և նոր միացած նախանգնե-
րին, որտեղ գտնուցիչները առիթ է' ունենան մտնիկից՝ ծանո-
թանալու Հայաստանի հնու թիւներին հետք:

Պ. ԵԼԻՅԱՆՆՅԱՆ—Եթէ Էջմիածնի անյարմարութիւնը զբի-
խաւորապէս նորանում է կայանում որտեղ չկայ այնտեղ,
իմ կարծիքով, բաւ էր լինի խնդրել ճեմարանական վարչու-
թեանը որ ժողովի տարիք ճեմարանի քննութիւնները վաղ
վերջացնեն և ճեմարանի աշակերտները տեղափոխուեն Բիւ-
րական, Իսկ եթէ այդ չյաջողի, թող լինի Երևանում: Մա-
յրի մէջ:

Պ. ՊՈՒՇԵԱՆՅԱՆ—Իսկ ճամաձայն եմ որ ժողովը լինի
Էջմիածնում:

Պ. ՄԵԼԻՔՈՒՄԵԱՆՅԱՆ—Ոչ խառնում էր ցոյց տալ պ.
Երիցեանցի սխալը, ասելով որ անցեալ նիստում Էջմիածինն
ու Երևանը կապուեցան և աւելցրեց որ անցեալ ժողովը
որոշեց որ եթէ Էջմիածինը չլինի, դարձեալ Թիֆլիսը լինի:

Պ. ՂԱԽԿԱՍԵԱՆՅԱՆ—Համակարծիք է պ. ՄԵԼԻՔԱՆՅԱՆԻ
հետ:

Պ. ԱԲԻԱՆՍՈՒԼԼԵՆՆԵՍԵԱՆՅԱՆ—Անցեալ նիստում ո-
րոշուեցաւ որ երկրորդ ժողովը Թիֆլիսից դուրս լինի. ապա
որոշուեցաւ Երևանի նախանգը և այնտեղ խօսուեցաւ Էջ-
միածնի ու Երևանի մասին և վճռուեցաւ որ Էջմիածինը
լինի:

Պ. ՀԱՆՈՒՄԵԱՆՅԱՆ—Պէտք է աշխատել հետաքրքիր անել
այն տեղերը ուր այսպիսի բաներ չեն տեսնուած: Առաջար-
կում են Ալեքսանդրոպոլը ևս կ'առաջարկեմ Հուշին, որ իւր
մէջ պահաւ նիւթ է պարունակում ուսումնասիրութեան հա-
մար և որտեղ կան շատ պատմական յիշատակներ: Այդպիսի
մի խօսակցութիւն վաղուց կար Հուշիում: Բայց, որովհետեւ
ցանկացողները դուրս են գնացել Հուշից, այդ պատճառով
գործը մնացել է անհետեանք:

Պ. Ս. ԱՐԾԻՐՈՒՆԻՆ—Առաջարկում է Երևանը:

Պ. ՂԱԽԿԱՍԵԱՆՅԱՆ—Առաջարկեց Նախ Էջմիածինը քը-
ւեարկել: Քուէարկուեցաւ և մեծամասնութեան համաձայնու-
թեամբ ընդունուեցաւ:

Պ. ԲԱՐԻՍՈՒԴԱՐԵԱՆՅԱՆ—Բայց, եթէ Հոգեւոր Իշխանու-
թիւնը յարմար չհամարի Էջմիածինը, որտեղ լինի:

Քուէարկուեցաւ Երևանը: Փոքրամասնութիւնը կանգնեց,
Հուշուայ համար՝ նոյնպէս: Իսկ Թիֆլիսի համար մեծամաս-
նութիւնը կանգնեց:

Թիֆլիսը և դարձեալ Թիֆլիսը մեծ ծափահարութեամբ
ընդունուեցաւ:

Պ. ԲԱՐԻՍՈՒԴԱՐԵԱՆՅԱՆ—Ենչպէս ժողովը բացեցինք Ա-
ռաջնորդարանում, նոյնպէս վաղը, ս. պատարագից յետոյ
կ'երթանք Առաջնորդարանը, որտեղ մաղթանքով կը փափուի
ժողովը:

Ներկայ էին 125 ուսուցիչ:

ԺՈՂՈՒԴ ՓԸ ՊՈՒՄԸ

Սեպտեմբերի 12.

Աբրիքն անգամ կիւրակէ առաւօտ էր. ուսուցիչները
հաւաքուեցան Աւերի՝ մայր եկեղեցու գաւիթը, որ կրկին
միմեանց ձեռք սեղմեն ու բաժանուեն ջրուեն իրանց տեղերը:

Աւերումը պատարագ մատուցուեցաւ: Պատարագից յե-
տոյ ամենքը դիմեցին դէպի Առաջնորդարանը: Դահլիճը լի էր
բաղմունքով: Ներկայ էին նաև շատ կանայք ու օրիորդներ:

Դահլիճի ծայրին նստած էր Ս. Յանձնաժողովի փոխ-
նախագահ պ. Եւանգուէանցը:

Պ. ԲԱՐԻՍՈՒԴԱՐԵԱՆՅԱՆ—Մեր պարապմունքները վերջա-
ցան: Արդեօք կարողացանք իրագործել մեզ համար նախա-
գծած ծրագիրը: Անշուշտ, ոչ բոլորովին: Դորա պատճառ-
ներից մէկը, ի հարկէ, ժամանակի սղութիւնն էր, միւսն էլ
մեր ուսումնարանների բաղմունքի կարօտութիւններն են, որ
հետեւէ միանգամից վերջացնել: Մասամբ մենք հասած ենք

մեր նպատակին. և այժմ իրաւունք ունենք վստահութեամբ նայելու ապագային. երբ զգացինք մեր ուսումնարանների կարիքները, այն օրից մենք հաստատ հիմք դրինք նոցա բարելաւութեան:

Ուսուցչական ժողովի պարապմունքները տեւեցին ընդամենը 17 օր: Ժողովին մասնակցեցին Վրաստանի թեմից՝ 109 հոգի, Երցախից՝ 15, Շամախուց՝ 5, Երեւանի թեմից՝ 36, Աժդարխանից՝ 6, Բեսարարիայից 3, Պատգամաւորներ՝ եկան 7, Տաճկահայաստանից 5 հիւր և նոր ուսուցչացուներ 5: Ընդամենը 193 հոգի՝ բացի մասնաւոր հիւրերից և այցելուներից:

Ժողովի պարապմունքներն էին՝ ա) 14 փորձնական դասատուութիւններ, որոնք, եթէ օրինակելի չէին, գոնէ շատ յաջողակ էին. բ.) 19 կարեւոր հարցեր քննուեցան ընդհանուր նիստերում: գ.) 35 հոգուց բաղկացած Մասնաժողովը ունեցել է 14 նիստ: Եյդ Մասնաժողովը կարողացաւ մշակել միայն Ծխական դպրոցների ծրագիրը: Միջնակարգ դպրոցների ծրագիրն էլ, որ մնաց, կը վերջացնէ նոյն Մասնաժողովը:

Որքան էլ խստապահանջ լինենք, պէտք է գոհ լինենք ստացած արդիւնքով: Մեր ժողովներից մենք ունեցանք բարոյական օգուտներ. միմեանց հետ ծանօթացանք և մտքերի փոխանակութիւն արինք: Մնացին այլ ևս շատ անմշակ հարցեր: Մենք չպէտք է պղծ հարցերը պղծպէս անմշակ թողնենք: Չորս տարի ժամանակ ունենք: Մշակենք և ուսումնասիրենք այդ հարցերը մամուլի միջոցով, որ աւելի լաւ պատրաստուած լինենք ներկայանալու երկրորդ Ընդհանուր ժողովին:

Պարտք եմ համարում բարեմաղթել երկար կեանք Օգոստափառ Վայսր Ալեքսանդր Գ.ին և Վեհափառ Վաթիկէոս Գեորգ Դ.ին:

(Դասչիճը թնդաց ոււռ ա՛յի և կեցցէ՛ն երբի ձայներով):

Սրկին շնորհակալութիւն Վարդապիւ Գանձնաժողովի մեծապատիւ անդամներին, որոնք իրագործեցին Հայոց Առաջին Ընդհանուր Ուսուցչական ժողովը շնորհիւ հայ հասա-

րակութեան, բարեգործական ընկերութեանց և մասնաւոր անձանց, որոնք նիւթապէս և բարոյապէս նպաստեցին գործին: Ցանկանում եմ յաջողութիւն: Երթաք բարով: Ցկրկի՛ն տեսութիւն:

Օրհնութեամբ փակուեցաւ ժողովը:

Պ. ԲԱՐԻՈՒԴԱՐԵԱՆՑ—Կ. Գանձնաժողովի նախագահ

Պ. Շահպարտեանցը իւր որդու տկարութեան պատճառով չկարողանալով այսօր ներկայ գտնուիլ այստեղ՝ հեռագրել է ինձ Բորժոմից: (Վարդաց) «Ժողովը փակելիս իմ կողմից բարի ձանապարհ ցանկացէ՛ք յարգելի հիւրերին: Հոգով չափ ցաւում եմ որ չեմ կարող մասնակցել ձեր վերջին նիստին»:

ՀՄԱՅԵԱԿ Վարդապետի «Պահպանիչ»-ով ամէն բան վերջացաւ: Եւ...Ժողովի անդամները ցրուեցան, որ չորս տարուց յետոյ կրկին անգամ միանան ԵՐԿՐՈՐԴ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՈՒՍՈՒՑՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎՈՒՄ:

ՎԵՐՋ

Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ն Ե Ր

Երև.	Տ.Ն.	Ս Խ Ա Լ	Ո Ի Ղ Ի Ղ
28	11*	տէրութեան	տէրութեանց
37	18*	ա անձին	աւանձին
38	16	ողովին	էողովին
51	13*	ի չպէս	իւչպէս
101	10	ուրիշներ	ուրիշներէ
102	2*	աւ	լաւ
105	1*	դասարանը	դասարանը
111	10	ողղիչ	ողղիչ
125	6	կարծ	կարծիք
130	4	ինքնօգնութեան	ինքնօգնութեան
138	12*	ժողովներին	ժողովներին
144	13*	մարզել	մարզել
146	9*	էջմիածն	էջմիածնի
155	1*	փայլ	փայլի
	1	note	note
	3*	շատ համարում.	շատ էին համարում.

Ծ ա ն օ թ. Ա.—12 երեսում վերջին աղգանունը եւ 49 երեսում առաջին երկու տողը աւելորդ են:
 Բ.—Մի երկու տեղ սլառաձայն տ որ ա կ ե տ ի սխալները աւելորդ համարեցինք ուղղել:
 Գ.—Աստղանիշ թուերը ցոյց են տալիս որ երեսի վերջին տողից պէտք է հաշուել:

Մ Ե Ր Ա Շ Խ Ա Տ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր Ը

1. ԱՆԵԿԴՕՏԵՐ Հատոր I. 1876.	50 4.
2. ԱՆԵԿԴՕՏԵՐ Հատոր II. 1877	50 4.
3. ՆԱԽԱՊԱՇԱՐԽՈՒՆՔ Հատոր I. 1878	50 4.
4. ՊՕԼՈՒԻՄՊԵՐԻԱԼ 1878	20 4.
5. ՀԱՅՈՑ ԼԵՋՈՒԻ ՈՒՍՈՒՑԻՉ Գ. տարի 1881	40 4.
6. ՀԱՅՈՑ ԼԵՋՈՒԻ ՈՒՍՈՒՑԻՉ Գ. տարի 1881	60 4.
7. ԵՐԿՈՒ ՏՕՆԱԾԱՌ 1882	20 4.
8. ՀԱՅՈՑ ԼԵՋՈՒԻ ՈՒՍՈՒՑԻՉ Բ. տարի 1882	25 4.
9. ԱՆԵԿԴՕՏԵՐ Հատոր III. 1883	50 4.
10. ՀԱՅՈՑ ԱՌԱՋԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՈՒՍՈՒՑՁԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ	50 4.

Մի անգամից աւելի տպագրուած.

1. ՀԱՅՈՑ ԼԵՋՈՒԻ ՈՒՍՈՒՑԻՉ Գ. տարի Ե Ր Կ Ր Ո Ր Գ. տպագրութիւն 1883	40 4.
--	-------

Այս գրքերը ծախուում են Կենդրոնական — Կովկասեան գրավաճառանոցներում. մի քանիսը նաեւ յօրինողի մօտ:

Մեր հարցին

Въ Тип.мисъ.—На Авлабаръ.
 Учителю Ованнесу Назарянцъ.

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0337430

